

Tanulmányok

Jogképeség - személyiség - jogalanyiség az embertöbbségek - csoportok - szervezetek körében

I. Bevezetés

1. A következőkben foglaltak alapvetően *nem tudományos dolgozatot* képeznek, hanem lényegében egy *kodifikációt elméletileg alátámasztó vázlatot*. Tudományos álláspontomat az 1985-ben megjelent „A jogi személy elméletének átalakulása” című könyvemben igyekeztem megalapozni. Az időközi társasági jogi fejleményeket részletesen a „Magyar társasági és konszernjog elvi kérdései” című, megjelenés alatt álló monográfiában kísérlem meg elemezni.

Az új magyar Polgári Törvénykönyv esetében, amely azzal az igénnyel indul, hogy szinte minden magánjogi területet magába kíván foglalni a munkajogtól a családi jogon át a társasági jogig, feltétlenül tisztázni kell a koncepcióképzés során, hogy *kik a polgári jogi alanyai*, hogy másként fogalmazzak, kikre terjed ki a *Ptk. személyi hatálya*. Különösen így van ez; ha a Ptk. különböző - egymástól időben nyilvánvalóan bizonyos mértékben elszakadó - *könyvekből* fog állni. Például élve a különböző jogközösségeknek ez esetben nyilván egységes elvi alapokon kell állniuk, legyenek akár a dologi jogi, a kötelmi általános vagy különös, az örökjogi, a családi jogi vagy akár a szellemi alkotásokról szóló könyvben - a nyilván szükséges részeltéréseket pedig egységes elvi alapról illik indítani.

Mindez nem azt jelenti, hogy pl. a jogképeség vagy a jogalanyiség fogalmának feltétlenül *legális definíciót* kell adni a Ptk.-ban - a magánjogi kódexek ezt általában nem is teszik meg. Arra azonban szükség van, hogy a Ptk. „Személyek” című része (könyve?) megfelelő elvi alapokat nyújtson az egész törvénykönyv számára a jogképeség - jogalanyiség - személyek kérdésében.

2. A következő vázlat alapvetően nem az *ember* („természetes személy”) jogképeségi problémáival fog foglalkozni, bár sok új probléma e körben is megjelent és jellegükben meglehetősen hasonlóak a jogi személyek körében felmerülő kérdésekhez. Az emberi jogképeségnek is van *dinamikája* - ld. a méhmagzatot a leendő embernél. Avagy hivatkoznék például a holtta nyilvánított ember újra személylé válására, ha előkerül. Továbbá az emberi jogalanyiságot is *meg lehet kettőzni az egyéni céggel* a kereskedelmi jogban. *Az egyéni cégnek részjogképesége* van (jogképesége nem azonos terjedelmű az emberével). Sőt az egyszemélyes rt. vagy kft. jogtechnikai konstrukciója lehetővé teszi, hogy egy természetes személy jogi személy formájában kettőzze meg úgy magát, hogy - az egyéni céggel szemben - már felelősségidentitása sem marad: az *egyszemélyes társaság* szerinte teljesen elkülönül jogilag az őt létrehozó és a társaság alapvető döntéseit meghozó embertől (a felelősségátvitel lehetősége - amely azért kivételes szabály - a kivétel). Az ember jogalanyisága sem csak polgári jogi, hanem *komplex* - alkotmányjogi, adójogi stb. jogalanyisága is van. Az ember sem csak alanyi jogok hordozója, hanem kötelezettség és felelősségalany is egyben - *a cselekvőképesség, illetve a vétőképesség voltaképp az ember jogalanyiságán belüli kategóriaként is felfogható*. Az ember esetén is összetett tehát a *jogalany státusa*.

Jelen dolgozat szerzője azonban nincs feljogosítva az „emberi” problémák tárgyalására, e téma „valódiabb” polgári jogászok számára van fenntartva. Ez a dolgozat alapvetően *a jogi személyekkel*, leegyszerűsítve a szervezetek jogalanyiságával fog foglalkozni, illetve azzal, ami az emberi individuum és a szervezetek *között van*: az *embertöbbségek* (jogközösségek) - *csoportok* - *társaságok* jogalanyként (avagy kvázi jogalanyként) való megjelenésével.

A modern polgári jognak ugyanis - a tömegtermelés és tömegfogyasztás, az egyre bonyolultabb szervezeti jelenségek, a *szervezetrendszer* megjelenése következtében - a csoportok, illetve szervezetek (a határok szociológiailag nem világosak) jogalanyisága az egyik legnehezebb problémája. Ezt Ihering zseniálisan előre látta, amikor azt írta, hogy a kötelmi joggal szemben, amelyet a pandektisták annyira kidolgoztak, hogy csak „kiegészítésekre van szükség”, „a személyegyesüléseknél még sok mindent fog a jogtudomány találni”.¹

3. A jogi személyiség kérdésköre, ha angol-amerikai, illetve francia jogi kultúrkörben lennének, különösebb problémát nem okozna a Ptk. kodifikációja során. Angol-amerikai jogterületen kontinentális értelemben vett elmélet a szervezetek - társaságok „legal entity”-jéről nincsen. A radikális francia polgári forradalom - mintegy a rendi maradványoktól tartva - igyekezett háttérbe szorítani a Code Civilben a jogi személyiséget, mintegy kárpoztálasként viszont a Code de Commerce-ben minden kereskedelmi társaságot jogi személyiséggel ruházott fel. A francia irodalomban - talán Michoud-ot leszámítva - különösebb jogi személy elméletéről sem lehet beszámolni, a német elméleteket vették át, illetve a felmerülő gyakorlati problémákat pragmatikusan igyekeztek megoldani.²

Egészen más a helyzet azonban a *német típusú dogmatika* uralma alatt álló területeken, ahová a magyar jog is tartozik. Ez az óriási jogi személy irodalom (amelyet számtalan irányzata ellenére mégis gondolatilag egységként lehet kezelni) Wieacker szerint az európai jogtudomány „talán legjelentősebb elméleti teljesítménye volt”.³ Ezen irodalom hatásától a XX. századi polgári jogi kódexek sem tudtak elszakadni, akár az olasz, akár a holland, vagy az 1990-es évek orosz polgári törvénykönyvét nézzük. Magyarországon is Szász Schwarzs Gusztáv és Moor Gyula után Kaiser Lipót még az ún. fordulat évében (1948) is a jogi személyről értekezett és Világhy Miklós is úgy halt meg, hogy egy nagy jogi személy könyvről álmodozott, amelyet a klasszikus dogmatika jegyében kívánt elkészíteni.⁴

Ugyanakkor ez a klasszikus jogi személy elmélet a XX. századi szervezetfejlődés fényében „erősen imbolyog”, vagy ahogy Wolfgang Friedmann kifejezi „a jogi személy dogmatörténetileg kialakult *elmélete*, illetve a vállalati jog, a konszernjog és az egyesületi jog tényleges *gyakorlata* szemmel láthatóan *eltér egymástól*”.⁵

Ez az inkonzisztencia okozta, hogy a német-osztrák-svájci irodalomban az 1960-1970-es években újra feldolgozásra kerültek a XIX. század jogi személyiség elméletei,⁶ majd a klasszikus elméleteket lényegében fenntartani kívánó F. Rittner és W. Fiume monográfiáival⁷ szemben széles körű irodalom alakult ki, amelyet összefoglalóan úgy jellemezhetnénk, hogy *igyekeztek a jogi személyiséget elrelativizálni, illetve jogágazatilag komplexebbé tenni, végül sajátos részjogképeségeket kialakítani*.⁸ Az 1980-as, 1990-es évekre azonban ez az irodalmi vita *kifulladt*, anélkül, hogy a tétélesjogra különösebb hatást tudott volna gyakorolni.

4. A jogi személyiség *rendkívül nehezen* szilárdult meg a szovjet jogfejlődés során, de amikor az 1950-es évekre kikristályosodott, a szocialista jog a *klasszikus német jogi személyt* a *lehető legdogmatikusabb formájában vette át*. Mivel a jogi személyiség összefonódott az áruviszonyok privát autonómiájával és egyben a tulajdonosi minőség perszonifikációja volt, a teljesen elállamosodott szovjet naturgazdaságban igazából nem volt helye,⁹ bár az 1922-es szovjet-orosz Ptk. csekély körben megtűrte.¹⁰ Az 1936-os sztálini alkotmány után a gazdasági jog erőszakos szétverésével viszont elju-

tottak a *klasszikus jogi személy elméletek dogmatikai átvételéig* (mikor ezen elméleteket persze formálisan elutasították).

Az alapvető munka e téren Bratusz két könyve.¹¹ A szocialista jogi személy-elméleteknek alapvetően az állam polgári jogi jogalanyiságát kellett megoldani és az egységes és oszthatatlan állami tulajdon fejében az állami vállalat jogi perzonifikációját. Ezt a feladatot Venediktov oldotta meg: az állami vállalat nem tulajdonos, hanem az operatív igazgatás kvázi dologi jogával (kezelői jog tágabb értelemben) rendelkező jogi személy, aki mögött két „kollektíva” áll: az egész nép és az adott vállalat munkavállalóinak összessége az egyszemélyes felelős vezetővel, az igazgatóval az élen.¹² Az 1950-60-as években a szovjet és népi demokratikus polgári jogi tankönyvekben kialakulnak a jogi személy ún. elméleti kritériumai, majd a Bratusz-Venediktov-féle elmélet alapján kodifikál az 1959-es magyar Ptk, az 1961-es szovjet Polgári Törvénykezési Alapok, az 1964-es lengyel; illetve csehszlovák Ptk. (Csehszlovákiában az 1964-es Gazdasági Törvénykönyv is).¹³ Az állam pedig a szocialista jogban kiválik a jogi személyek köréből, *különleges harmadik polgári jogi alanyként* jelentkezik az ember és a jogi személyek mellett.

Az 1960-90 közötti periódusban jelentkeztek *kritikai észrevételek* e klasszikus szocialista jogi személy elméletekkel szemben, főleg a szovjet és az NDK gazdasági jogi irodalomban.¹⁴ Uralkodó álláspontként azonban ez a hagyományos jogi személytan fennmaradt egészen a szocialista rendszerek összeomlásáig. Más szóval *lényegesebb különbség* az 1945 előtti, illetve 1945 utáni időszakban a jogi személy felfogás tekintetében *nem volt*, függetlenül attól, hogy a gazdasági és társadalmi realitás élesen ellentétes volt (részvénytársaság helyett intézménytípusú állami vállalat) e két korszakban.

II. Az uralkodó álláspont lényege

Az uralkodó álláspont az alábbi *nyolc ismerv* egységként jellemezhető:

a) *A jogképesség, a jogalanyiság és a személyiség tartalmi azonosítása.* Mint ahogy Világhy Miklós a máig irányadó polgári jogi tankönyvében írta: „a jogképességet a jogi nyelvhasználatban másképpen jogalanyiságnak vagy személyiségnek is nevezzük”.¹⁵ Csak az a személy, aki jogalany, aki pedig jogalany az jogképes, tehát absztraktnan képes arra, hogy alanyi jogokat és (kevésbé hangsúlyozottan) kötelezettségeket szerezzen. A jogképesség tehát nem azonos a konkrét jogokra vonatkozó *szerezőképességgel*, hanem elvi - általános fogalom.

b) *Személy a természetes személy, vagy a jogi személy,* és csak ezek. (Az állam a polgári jogelméletben maga is jogi személy - főszabályként a fiscus képében. Az, hogy a szocialista elmélet az államot nem jogi személynek, hanem sajátos jogalanyának minősítette, elméletileg e szempontból aligha releváns.) Természetes személy csak az ember, a szervezetek - erre irányuló általános vagy egyedi (vagy az előzőt kombináló vegyes) állami elismerés esetén - jogi személyek lehetnek. *Az ember a születésével automatikusan, a szervezet állami elismeréssel, azaz mintegy jogi alkotás-ként* (jogszabályok „beszámítási pontjaként” Moor Gyula kelsenista álláspontja) válik személlyé.

c) *Az igen-nem dilemma.* Olyan embercsoport - közösség - szervezet, amelyet az állam nem ismer el jogi személynek, nem jogalany, nem jogképes, tehát *nem személy.* *A jogalanynak minősített természetes, illetve jogi személytől elszakított jogképesség nem lehetséges.* Közbülső államások, részjogképességek - bár az irodalomban fel-fel bukkantak a „leendő jogi személy”, a „csonka jogi személy” képzete - elvileg nem lehetséges, ha mégis létrehoz ilyen a pozitív jog, az végső soron perverzitásnak minősül.

d) *A polgári jogi jogképesség külső, vagyoni forgalmi jogképesség.* Ebből pedig az következik, hogy ha elvetjük az *ultra vires* tant, a jogi személyek jogképességének célhoz kötöttségét és a jogi személyek ún. *abszolút jogképességének* elvéből indulunk ki, úgy a ter-

mészetes személy és a jogi személy jogképessége lényegében ugyanaz, csak a természetes személyeké tartalmilag tágabb: a jogi személyt elvileg minden alanyi jog éppúgy megilleti, mint a természetes személyt, kivéve az olyan jogokat, amelyek fogalmilag az emberi minőséghez kötődnek. Mivel pedig történetileg az emberi személyiséget vitték át embertöbbségből álló szervezetekre - ld. az ún. fikciós és realitáselméleteket - az a kérdés fel sem merült, hogy esetleg a jogi személynek is lehetnek olyan jogai, amelyek a szervezeti minőséghez fűződnek és mint ilyenek a természetes személyt nem illetik meg. (Más szóval egy olyan felfogás, hogy a kétfajta személyiséghez fűződő jogok nem a több-kevesebb viszonyában vannak, hanem kölcsönösen többek is, kevesebbek is egymásnál.)

e) *Szervezeti képviselet.* Mivel a polgári jogi jogalanyiság külső forgalmi jogalanyiság, a jogi személy helyett valamely szerve, mint szervezeti képviselő cselekszik. *A szervezeti képviselet gyökeresen más, mint a jogügyleti,* illetve a törvényes képviselet, hiszen a képviselő és a képviselt nem önálló jogalany. A szervezeti képviseletből az is következik, hogy a *cselekvőképesség* és a *vétőképesség* szükségképp csak az emberi jogalanyisághoz kötődik, mintegy annak alkategóriája, csak az ember lehet aktív oldalon cselekvőképés, és passzív oldalon vétőképés.

f) *A polgári jogi jogalanyiság egyedülisége, illetve elsődlegessége.* Mivel a polgári társadalomnak „Herzkammer-ja” (Radbruch) a polgári jog, *a polgári törvénykönyvek mondják ki* - az alkotmányok helyett -, *hogy minden ember jogképes, és az emberi jogképesség nemre, fajra, felekezetre, vallásra tekintet nélkül egyenlő.* A jogalanyiság jogágazati komplexitásának elhanyagolása az embernél - amely automatikus - különösebb problémát nem okoz, bár számomra némileg ellentmondásosnak tűnik, ha az emberek (állampolgárok) alkotmányos alapjogainak tételesjogi megalapozása a Polgári Törvénykönyvben található; amely utóbbinak tárgyi hatálya mégsem terjed ki az állam-állampolgár vertikális közhatalmi viszonylatokra. (Ez persze egy klasszikus polgári jogászt nem érdekli.) A jogi személyeknél azonban a polgári jogi személyiség *elsődlegessége, illetve egyedülisége* számos problémát okoz: elvileg csak az a szervezet lehet az alkotmányos alapjogvédelem alanya, avagy adóalany, munkáltatói jogalany, aktíván és passzíván perképes, aki polgári jogilag jogképes. Ezt részben a tételesjog, részben a bírói gyakorlat egyre kevésbé tudja tartani - pl. a német alkotmánybírósági gyakorlat (a magyarról nincs tudomásom) a szervezetek alkotmányos alapjogvédelmét egyre jobban kiterjeszti a jogi személynek nem minősülő emberi csoportokra - közösségekre is.¹⁶ Olyan klasszikus polgári jogásznál, mint mondjuk K. Larenz avagy a magyar Szladits Károly, voltaképp *közjogi jogi személyiség sincs:* a köztisztületek olyan polgári jogi személyek, amelyek közcélra irányítottak, hasonló a helyzet a közintézetekkel, illetve a közjogi alapítványokkal.¹⁷

g) *A jogi személy elvileg autonóm szervezeti egység,* ezért nem tud mit kezdeni a klasszikus jogi személy elmélet a már Kronstein által az 1930-as években észlelt *„függő jogi személyiséggel”.* Az összetett vállalati csoportosulások ellenőrzött leánytársaságai éppúgy jogi személyek, mint az uralkodó vállalat - a formális jogi autonómiával ellentétes gazdasági realitást a társasági-verseny és az adójog határterületére nyomott *konzernjog* próbálja kezelni preventív közjogi kontrollal, illetve hitelező és kiserőszvényes-védelmi eszközökkel. A vállalatcsoportosulás, azaz az anya-, leány-, unoka- stb. társaságok jogi személyiségén túlmenő *„integrált jogalanyiságát”* az adó- és számviteli jog a konszolidált mérleg intézményével már rég figyelembe vette, de erről a klasszikus civiljog nem vesz tudomást: a vállalatcsoport integrált mérlege ebben a felfogásban az anyatársaság, mint jogi személy mérlege. (Hasonló jelenségekkel az óriás-alapítványok és mamut-egyesületek körében is találkozhatunk, ez tehát nem kereskedelmi jogi speciális probléma.)

h) *A jogi személyeken belüli viszonyokkal a polgári jog a képviselő szerv meghatározásán túl nem foglalkozik.* Ha például egy rt. igazgatósága és felügyelőbizottsága egymással szemben konkrét tör-

véni rendelkezéseket alkalmazva „érintkezik” tulajdonképp miről van szó. közöttük milyen (jog)viszonyok vannak, lehet-e ezen belső szerveknek minősülő testületeknek valamifajta (belső) jogalanyiság? Erről a polgári jogban nincs szó. Amíg a német államjog, illetve a közigazgatási jog képes volt nagy nehézségek árán kidolgozni valamifajta *belső szerveleméletet*,¹⁸ addig a klasszikus civiljog legfeljebb a magyar Ptk. 30. §-ban is megjelenő tételre jutott, hogy a jogi személy szervezeti egységeinek vezetői a jogi személy szervezeti képviselői és kivételesen - ez a magyar egyesületi és alapítványi jogban realitás - jogszabályi felhatalmazás alapján a jogi személy alapító okirata (határozata stb.) úgy is rendelkezhet, hogy az adott belső szervezeti egység is jogi személynek minősül. Az „egész” és a „rész” jogi személyek egymás közötti jogviszonyairól azonban - a „nagy” jogi személynek a „kis” jogi személy hitelezőkkel szembeni tartozásaiért való felelősségének kimondásán túl - a klasszikus elmélet *semmit sem mond*. Nyugodtan mondhatjuk ezért, hogy a *klasszikus jogi személy elméletekhez belső jogviszonyelmélet nem kapcsolódik*. Nem kell feltétlenül Welfner Andor vagy Eörsi Gyula szocialista munkavállalói kollektíva önálló jogalanyiságára¹⁹ vonatkozó tételére gondolni akkor, ha a német részvénytörvény szerint a Belegschaft képviselőiben a Betriebsrat küldötteket delegál az Aufsichtsrat-ba. Ez esetben az említett belső szerveknek mégiscsak kell valamifajta jogalanyisággal rendelkezniük. Ez a felfogás nyilvánul meg a magyar Gt. munkavállalói participációra vonatkozó rendelkezéseiben is.²⁰

Természetesen tudom, hogy az előzőekben ismertetett mind a nyolc kritériumnál lehet mondani tételesjogi kivételt, vagy elméleti ellenvéleményt (pl. Brátusznál eredetileg a jogi személy is cselekvőképességű volt). Úgy gondolom azonban, hogy a polgári jogi elméletben jelenleg is domináló felfogást ezek az ismérvek összességükben jól jellemzik.

A klasszikus XIX. századi liberális jogi személy elmélet, illetve a szocialista polgári jog 1960-1990 közötti jogi személy elmélete pedig *ugyanabba az irányba hat* - függetlenül attól, hogy a jogi személyek egyes fajtáinál óriási különbségek vannak (pl. G. Brunner szerint szocialista társasági jog fogalmilag nem lehetséges, hiszen társasági jog csak privátautonómián alapulhat).

III. Modernizálási kísérlet

A) Elvi tételek

1. Az új Ptk.-ban nyilván olyan megoldást kell találni, amely ugyan gyökeresen nem szakít a tradíciókkal, ugyanakkor *flexibilibesebb, munkaképes*, képes kezelni az időközben felmerült gyakorlati problémákat.

2. Kiindulásként *fel kellene adni a jogképesség = jogalanyiság = személyiség tételt*. Jogképes az, akinek elvileg jogai és kötelezettségei lehetnek. Aki akár emberként, akár szervezetként az emberi, illetve szervezeti minőséghez igazodva *teljes jogképességgel* rendelkezik az *személy*. A Polgári Törvénykönyvben *két személy* legyen: az *ember* és a *jog által legitimált szervezet, a jogi személy*. (Az állam jogi személyisége a Ptk. 28. §-ában végre 1998-ban megoldásra került, most már „csak” a jelenlegi Államkincstár fiscusszá való átalakításának feladata van hátra - erre nézve külön tanulmány készült.) Ugyanakkor a polgári jog ismerjen el olyan *részjogképes közösségeket*, illetve embercsoportokat is amelyek *nem személyek*, de ugyanakkor közösségként, csoportként *jogalanyok*. Minden személy jogalany, de nem minden jogalany egyben személy. A nem személy jogalanyoknak nem teljes, hanem *részjogképességük* van. Ez a részjogképesség lehet *időleges*, ha az adott közösség-csoport is csak időlegesen létezik. A részjogképesség ugyanakkor lehet állandósult is az olyan csoportoknál, amelyek nem érik el a szervezethez azon fokát, hogy jogi személynek minősüljenek, ugyanakkor a csoportosulás jellege megkívánja, hogy a tartósan működő közösség jogalanyként szerepeljen a

polgári jogviszonyokban. (Megjegyzem, hogy meglehetősen hasonló álláspont található - ugyanakkor meglehetősen háttérbe szorítottan - Szladits Károlynál, amikor átmeneti jogi személyről és csonka jogi személyről is beszél. A csonka (más helyen „lappangó”) jogi személynél azonban Szladits zömmel alapítványi részproblémákra hivatkozik (nyilvános gyűjtés, önállóltalan alap, közérdekű meghagyás), az átmeneti jogi személyiségre pedig példája a felszámolás alatt álló, illetve a hibás társaság).²¹

3. Mindehhez két megjegyzést:

a) voltaképpen nem jogképességről és jogalanyiságról van szó. A természetes és jogi személyeknek *jogállásuk*, azaz *státusuk* van, amely egyszerre *jog, kötelezettség és felelősség alanyiságot* jelent. Aki jogképes, az nemcsak polgári alanyi jogokat, hanem polgári jogi *kötelezettségeket* is szerezhet, kötelezettségeinek megszegéséért pedig a polgári jog szabályai szerint *felelősséggel* tartozik.

b) Nyilván a polgári jogban *csak polgári jogi* jogalanyiságról, jogképességről lehet beszélni, ezért önmagában a polgári jogi személyiség - jogalanyiság *automatikusan* nem hathat ki más jogágak területére. A Ptk. nem szabályozhat olyan jogviszonyokat, amelyek kívül esnek szabályozásának tárgyi körein. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy részben a perjog, részben a vagyonjoggal foglalkozó jogágak a polgári jogi jogalanyisághoz igazodnak, ld. a munkajogot, pénzügyi jogot: Ez azonban nem jelenthet teljes megegyezést. Aki a polgári jogban személy, főszabályként személy a munkajogban (pl. munkáltató-munkavállaló), és az adójogban (adóalany) is stb. Ugyanakkor nincs akadály, hogy pl. az adójog adóalanyának tekintsen részjogképes polgári jogi alanyokat, avagy valamely jogi személy nem jogi személy szervezeti egységeinek is adjanak adószámot. Végképp más a jogképesség - jogalanyiság telepítésének logikája a *közjogban* - ld. alkotmányjog, közigazgatási jog. Pl. az Országgyűlés jelenleg polgári jogilag nem jogi személy (csak a Hivatala), de ettől még közjogok alanya és ezt adott esetben a polgári jog is kénytelen elismerni. (Pl. Amikor az Országgyűlés törvény alapján létrehozza az MTI részvénytársaságot vagy a Magyar Rádió és Televízió közalapítványt, akkor a polgári jog olyan alapító okiratot fogad el, amelyet polgári jogi jogképesség nélküli szervezet nevében írnak alá.) Ezt fejeznék ki az a formula, hogy több jogág szerinti jogképesség is lehetséges, nem csak a polgári jogi. Lehet tehát olyan szervezet, illetve csoport is közjogilag jogképes, aki polgári jogilag nem az. A polgári jog személyei és részjogképességgel rendelkező jogalanyai pedig *komplex jogalanyisággal*, illetve *komplex jogállással* rendelkeznek, nemcsak polgári jogi, hanem más jogágbeli jogokkal és kötelezettségekkel is bírnak.

B) Részjogképes jogalanyok javasolt köre a Ptk.-ban

1. Egy demokratikus jogállamban az állam elvileg *nem dönthet diszkrécionálisan* abban, hogy milyen embercsoportot ismer el jogilag is teljes körű szervezeti jogalanynak, mikor minősíti személynek. A Polgári Törvénykönyvben tehát a jövőben a jogi személy definíciójával összekötve (vagy azt követően) - vagy típusok meghatározásával, vagy absztrakt ismérvekkel vagy e kettő keverésével - *viszonylag precízen meg kell határozni*, hogy egy szervezet milyen feltételek teljesítése mellett, *milyen kritériumok alapján lehet jogi személy*. A kérdés úgy is megfogalmazható, hogy milyen előfeltételek teljesítése mellett lehet egy csoportosuláshoz, egy szervezeti képződménynek *alanyi joga* arra, hogy az állam erre hatáskörrel rendelkező szerve - és jogállami körülmények között indokolt lenne a Ptk.-ban kimondani, hogy ez a szerv szabályként nem lehet államigazgatási szerv, hanem *csak bíróság*²² - jogi személyként, tehát teljes jogképességű szervezeti jogalanynak ismerje el és ekként *perszonalifikálja* és egyben *legitimálja* ezt a sajátos szervezetté formálódó emberközösséget.

A jogi személy elméleti kritériumai lényegében kialakultak és az állam által elismert, illetve legalább tolerált célkitűzés mellett lényegében két ismérven foglalhatók össze: a) az alapítótól, il-

letve a tagoktól elkülönült tartós, állandósult *szervezet*, illetve b) az alapítótól, illetve a tagoktól elkülönült *vagyon és erre vonatkozó vagyoni felelősség*. Az elkülönülés ugyanakkor az alapítótól, illetve a tagoktól természetesen csak *viszonylagos* lehet, hiszen végső soron minden önállóság, elkülönítés ellenére a szervezet és a vagyon a személyegyesülésszerű jogi személyeknél mégiscsak a „tagoké”, illetve intézménytípusú jogi személynél az „alapítóké”. Lényegében ennek a viszonylagosságnak a mértéke dönti el, hogy jogi személyről van-e szó, vagy „csak” részjogképes embercsoportról. Nagyon jól látszik ez a társulással (személyegyesüléssel) létrejövő jogi személyeknél: legfőbb szervük a *tag (közgyűlés)*, a tagok tehát egyfelől kívül vannak a jogi személyen, a testületi jellegű jogi személyeknél (rt, szövetkezet, egyesület) a tagok változhatnak is a jogi személy változatlanága mellett, ugyanakkor a *tagok be is épülnek* a jogi személy szervezetébe, a jogi személy alapító döntéshozó szerve a tagok gyűlése. (A tag tehát kívül is van, belül is van a jogi személy társaságánál.)

2. Lényegében az előzőekből következne az a kritérium, hogy nem személy, hanem *csak részjogképes* az az embercsoport, ahol a *csoport* szervezettel, vagyoniilag és a felelősség szempontjából *összefonódik* a tagjaival, jogi személy pedig az a szervezet, amelynek szervezete - vagyona és felelőssége *elkülönül* a tagoktól. Az intézménytípusú jogi személyeknél lényegében az alapító döntése határozza meg az elkülönülés mértékét, ebben azonban a törvény korlátozhatja az alapítót - pl. az alapítványnál korlátokat szabhat az elé, hogy részt vegyen a célvagyon ügyintéző szerveinek döntésében, módosíthassa az alapítványi célokat (ld. Ptk. 74/A-G. §) stb.

A részjogképes *csoportokat* azonban nemcsak „*felelő*”, azaz a jogi személyek irányban, hanem „*lefelé*”, azaz az „egyszerű” szerződéses vagy más, valamifajta elkülönült jogalanyiságot egyáltalán nem igénylő polgári jogi jelenségektől is el kell határolni. Azt lehetne elméletileg mondani, hogy valamifajta *minimális szervezet*, a tagoktól való *minimális elkülönültség* és önállóság a részjogképesességhez is megkívántatik. Az is feltételként szabható, hogy a tagok közötti *belső jogviszonyok* bizonyos mértékig *elhatárolhatók legyenek* a tagok közössége és harmadik személyek *külső jogviszonyaitól*. Ha az adott embertöbbségnek egyáltalán nincsenek külső vagyoni forgalmi kapcsolatai, nem lehet polgári jogilag részjogképes sem, nem ismerhető el részjogképes csoportként. Ha az adott embertöbbségnek egyáltalán nincsenek önálló szervezeti megnyilvánulásai, nincsen semmilyen közös vagyon és a közösségnek, mint ilyennek még *transzitorius jelleggel* sincs vagyoni felelőssége harmadik személyek irányában, részjogképes embercsoportról sem beszélhetünk.

A részjogképes kifejezésére pedig az új Ptk.-ban a *saját név* szolgálhat. A polgári jog akkor adhat egy embercsoportnak részjogképeséget, ha van saját neve és ezáltal a csoport tagjaitól viszonylag elkülönülten jogok és kötelezettségek alanya lehet. Míg a jogi személyeknél, azaz a szervezeti jogalanyoknál az önálló név, a személyként való jogi legitimáció *következménye*, a nem szervezeti személyeknél, hanem a részjogképes csoportoknál a saját név lehet az az ismérv, amelyből a részjogképeség megállapítható. A részjogképes csoport ebben a felfogásban nem „*csónaka jogi személy*” (mint ahogy ez a régebbi magyar irodalomban felbukkan),²³ hanem *részjogképes embertöbbség*. Lényegében ez a jogi különbség, amely megfelel a szervezetszociológia *szervezet-(kis)csoport* különbségtételének. (Ebből következik, hogy az új Ptk. azt is mondja ki: saját neve csak jogi személynek, illetve részjogképes jogalanynak lehet.)

3. A részjogképeség *alsó határán* a különböző jogközösségek - elsősorban pedig a *tulajdonközösségek* állnak. A Ptk. a jogközösségeket, ezek részeseinek belső és külső viszonyait elhanyagolja - a Magánjogi Törvénykönyv Javaslatban ezek a közösségek (érdekes módon a közteli különös részben) önállóan megjelentek (1647-1660. §). A *közös tulajdonnak* (Ptk. 139. §) számos formája lehet: ingatlan, illetve ingó tulajdonközösség, tulajdonközösség okiratokon stb. E körbe tartozik a házastársi „közszerve-

ményi” vagyontársaság, a közös öröklés, a közös háztartásban élők vagyontársasága (a Ptk. 578/G. §-ban a társasághoz kapcsoltnak). E jogügylettel, illetve „véletlenszerű” jogi tényekkel keletkező jogközösségek *általában részjogképes csoportoknak sem minősíthetők*, nincsen jogilag elismert közös nevük, bár - mint erre Wellmann György kéziratosa utal - bizonyos jogi személynek nem minősülő agrárközösségeket (nem a jogi személynek minősülő erdő- és legelőbirtokossági társulatokról, illetve a hegyközösségekről van szó) a bírói gyakorlat praktikus okokból ma is aktív és passzív perképeséssel ruház fel.

Más a helyzet a magyar jogban már az 1924. évi XII. törvényvel meghonosított, a Ptk. 149. §-ban a közös tulajdon speciális formájaként kiemelt és jelenleg az 1997. évi CLVII. törvénnyel szabályozott *társasházközösségekkel*. Ezeknek ugyanis a hivatkozott törvény 3. § (1) bekezdése - anélkül, hogy jogi személyé nyilvánítaná - sajátos részjogképeséget adott: „az épület fenntartása, felújítása, valamint a közös tulajdonnal kapcsolatos ügyek intézése során” az általa viselt *közös név alatt társasházi jogokat szerezhet és kötelezettségeket vállalhat*. A társasháznak szervezete van: közgyűlés + közös képviselő (esetleg intézőbizottság). A közös képviselő képviseli a társasházat a külső jogviszonyokban. A társasház jogképesége nem abszolút, hanem relatív - Rakvác József kéziratban rendelkezésre álló tanulmánya szerint a bírói gyakorlat káromkodva, de érvényesíti is az ultra vires elvét a társasház által kötött szerződések érvényességének vizsgálatánál. *A társasházi közösség* tehát a magyar jogban - a többi jogközösséggel szemben - *saját névvel rendelkező, részjogképes embercsoport*.

Megjegyezzük, ha a Ptk. hatóköre kiterjed pl. a szellemi alkotásokra vagy a családi jogviszonyokra, a részjogképeség vizsgálatát más embertöbbségekre is ki kell terjeszteni (pl. szerzőtársaságok, feltaláló-közösség). Azokban az országokban, ahol pl. családi adózás van, a jogszabályokban tételesen körülhatárolt „*család*” adóalany, e körben aktív és passzív perképes - tehát elvileg a magyar jogban is részjogképes embercsoporttá válhat stb.

4. A második nagy csoportot a részjogképes alakzatok körében a különböző *polgári jogi társaságok* képezhetik. Ezek egy részének nincs is vagyona, többségben nem gazdasági célúak (Ptk. 568. §). E polgári jogi társaságok ezért általában nem igényelnek részjogképeséget sem, nem működnek közös név alatt - ezek a *pusztán közteli jellegű, polgári jogi társasági - szervezeti szerződések*.

A jogalanyisági probléma általában a *gazdasági célú polgári jogi társaságoknál* jelentkezik. Ezt a francia jog mintájára a Magánjogi Törvénykönyv Javaslat 1691. §-a elég könnyen megoldotta, amikor kimondta, hogy a gazdasági célú társaságoknak kkt. vagy bt. formájában *kell* működniük.

Eredetileg az 1959-es Ptk.-ban a polgári jogi társaság egy igen korlátozott szerződéstípus volt, gazdasági tevékenységre szinte nem felhasználható. Ez az 1960-as évektől az 1990-ig terjedő időszakban jelentősen megváltozott, mégpedig három területen.

a) A *szövetkezeti szektorban* az ún. mellékküzemág még felfogható volt egy jogi személy belső szervezeti egységként, az 1961-ben előbukkant ún. „egyszerűbb gazdasági együttműködés” pedig polgári jogi társaságként. (A termelőszövetkezeti közös vállalkozás, a szövetkezeti közös vállalat és az 1970-es évek végén keletkezett kisszövetkezeti jogi személyek voltak.) Ugyanakkor az ipari, szolgáltató és mezőgazdasági *szakcsoportok* [26/1981. és 27/1981. (IX. 5.) MT sz. rendeletek] már jellegzetesen *részjogképes csoportok* voltak, akik a saját nevükben a szövetkezettel kötött *szerződésben* rendezték vagyoni viszonyaikat.

Ez a szerződés - amely a Ptk. hatálya alá tartozott - jelzi, hogy a szakcsoport nem egyszerűen a szövetkezet belső szervezeti egysége, hanem bizonyos mértékig önálló jogalany.²⁴

b) A 11/1967. (V. 18.) Korm. sz. rendelettel bevezetett *egyesülés* az 1977-es Ptk. novelláig nem volt jogi személy, de a saját nevében szerzett jogokat és kötelezettségeket, munkáltatói jogalany, adóalany volt stb.²⁵

c) Az 1970. évi 19. tvr. lehetővé tette a jogi személyek ún. egyszerű társaságának, hogy a tagok közös neve alatt jogokat és kötelezettségeket vállaljon. Az 1977-es Ptk. novella ezt a szabályozást fenntartotta, sőt ezt az egyszerű társaságból *gazdasági társasággá* változtatott társaságot a társasági szerződés alapvető formájává tette. Ez a részjogképeségi forma csak az 1988-as Gt. hatálybalépésével szűnt meg.

d) Már az 1977-es Ptk. novella lehetővé tette a polgári jogi társaságoknak, hogy közös név alatt működhessenek. A valódi részjogképeség ideje az 1981. évi 15. tvr-el és a 28/1981. (LX. 9.) MT rendelettel jött el a polgári jogi társaság önálló formájaként jelentkező *gazdasági munkaközösség*, illetve *vállalati gazdasági munkaközösség* intézményesítésével. A saját néven működő gazdasági munkaközösségnek részleges polgári jogi jogalanyisága mellett munkajogi, adójogi, perjogi jogalanyisága volt, felette államigazgatási törvényességi felügyelet érvényesült.²⁶ A gmk. 1988-ban beleolvadt a közkereseti társaságba, bár viszonylagos függetlenségét egy darabig megtartotta (a vgmk. jogi személy felelősségvállalásával működő gmk.-ként) és csak az új Gt. rendelte el - 2 éves türelmi idővel - a gmk. cégjegyzékből való törlését.

Az 1988-as Gt. megszüntette a közös név alatt működő „gazdálkodó” pjt.-t, hiszen megjelent a kkt., bt. és a kft. alapítás lehetősége minden jogalany számára. Egyes mezőgazdasági pjt.-k igényeire hivatkozással azonban az 1993. évi XCII. törvény módosította a Ptk. 568. § (2)-(3) bekezdését és lehetővé tette, hogy gazdálkodó szervezetek pjt.-je - bizonyos alakiságokkal - üzletszerű közös gazdasági tevékenységet folytasson *önálló üzleti elnevezés* alatt. Az üzleti elnevezés a társaság tagjainak vagy a tagok egy részének nevét tartalmazhatta és erre az elnevezésre a törvény szerint a cégtörvénynek „a cégek elnevezéséről rendelkező előírásait” kellett megfelelően alkalmazni. (Hogy ez mit jelent a bírói gyakorlatban, nem volt világos.) A részjogképeség ezzel 1993-ban helyreállt.

Az 1997. évi CXLIV. törvény, azaz az új Gt. azonban újra megszüntette az üzletszerű és közös név alatt működő polgári jogi társaságot. A polgári jogi társaság tehát hatályos jogunkban *ismét nem részjogképes*. Ehhez tennem hozzá, hogy a magyar polgári jog - a német Wirtschaftsvereine-nel szemben - *nem jogi személy egyesületet* nem ismer.²⁷ (Az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény pedig megszüntette azt a lehetőséget, hogy tagság nélküli jogi személy társadalmi szervezetek működjenek.) Továbbá, mivel az új Gt. az Európai Unió 1. számú nyilvánossági irányelvét az összes gazdasági társaságra kiterjesztette, 1998. június 16-a után *csendes-társaság* csak polgári jogi társaság formájában jelentkezhet Magyarországon, így a csendes-társaság sem lehet részjogképes (1999-ben a Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntésében a csendes-társasági szerződést még ilyen formájában is érvénytelennek minősítette.) Szerintem a polgári jogi társaságnak nincs szüksége saját névre és részjogképeségre, tehát az 1997 után kialakult *tételes jogi helyzet a pjt.-nél az új Ptk.-ban fenntartandó*.

Végül, mivel az *építőközösség* a Ptk. 578 B-E. §-ban a pjt. alelete, az építőközösség sem működhet jelenleg közös néven és nem lehet részjogképes. Ezen a jövőre nézve gondolkodni lehetne, de mivel az építőközösség fennállása általában viszonylag rövid ideig tart és voltaképp az építőközösség a jogi személy lakásfenntartó szövetkezetnek, illetve a társasháznak tag értelemben vett előszerződése, úgy gondolom, hogy a jelenlegi szabályozás továbbra is fenntartható.

5. Legközelebb a jogi személyhez nem vitásan a közkereseti és betéti társaság áll, amelyek mint gazdasági társaságok cégnevük alatt jogokat és kötelezettségeket szerezhetnek, tulajdonjoguk bejegyezhető az ingatlan-nyilvántartásba, két- és többoldalú jogügyleteket köthetnek, aktív és passzív perképességük van. A francia jogban minden cégjegyzékbe bejegyzett kereskedelmi társasági jogi személy, és a régebbi magyar kereskedelmi jogi irodalom - Klupathy Antal, Nagy Ferenc - jogi személyeknek

tekintette a kkt.-t és a bt.-t nálunk is.²⁸ Főleg a jogi személy kft. megjelenése után azonban a német-osztrák-magyar irodalom döntő többsége tagadja a kkt.-bjt. jogi személyiségét²⁹ és ezeknek a társaságoknak jogi személyiség nélküliségét az 1988-as és 1997-es magyar Gt. kifejezetten kimondta. (Ebben egyébként a magyar társasági törvénykezést a volt szocialista országok friss társasági jogában csak a *lengyelek* követték, az 1934-es KT módosításánál, az összes többi társasági törvényben - cseh, szlovák, román, bolgár, albán, szlovén, horvát, orosz, ukrán, észt, lett - a kkt. és a bt. jogi személy.)

Ténykérdés, hogy hatályos jogunkban a kkt. és a bt., illetve a jogi személyek jogképesége között *tartalmi különbség* - a társasházzal szemben - *nincs*, a különböző jogszabályokban pedig állandó nehézséget okoz, hogy a jogi személyek után külön mindig meg kell említeni a jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságokat. Éppen ezért Magyarországon is többen javasolják - az 1988-as Gt. előkészítése során Harmathy Attila és Lontai Endre - *valamennyi gazdasági társaság jogi személlyé nyilvánítását*.

Az ellenérvek lényegében azok, hogy az rt.-vel és más testületekkel szemben - a kft. határeset - a kkt. és a bt. *tiszán szerződéses jellegűek*, teljesen a tagokhoz kötődnek, nincs is saját szervezeteük (ez a Gt.-ben a Wellmann György által csinált finom disztinkció, a kkt.-nél a taggyűlés helyett a tagok - informális - gyűlése az alapeset, a képviselő tag nem ügyvezető, hanem üzletvezető stb.). A kkt.-nek önálló vagyoni felelőssége sincs, hiszen mögötte áll a tagok (vagy a tagok egy része) magánvagyonára kiterjedő teljes, korlátlan és egyetemleges felelőssége. Vékás Lajos ezt a felelősségi összekapcsolódást látja döntő tényezőnek. Ezen állásponttal szemben viszont felhozható, hogy a hatályos jogunk szerint jogi személy közös vállalat és egyesülés mögött is ott áll a tagok (első esetben vagyonaránylagos, a második esetben egyetemleges) felelőssége, sőt a Seriek-féle *Haftungsdurchgriff* teória alapján az új Gt. 56. § (3-4) bekezdése a kft. és rt. esetén is kivételes esetben lehetővé teszi a (megszűnt) jogi személy tartozásainak átvitelét az egyes tagokra.

6. Összefoglalóan kimondható a javaslat: a jövőbeni Ptk.-ban tegyünk különbséget *jogi személyek és részjogképes jogalanyok között*. A részjogképes jogalanyt a polgári jog *önálló név* alatt perszonalifikálja. Ha a részjogképes jogalany saját neve alatt jogszabályi rendelkezés alapján valamely állami nyilvántartásba konstitutív hatállyal bejegyzésre kerül, főszabályként *abszolút jogképesége* legyen, amely ha a törvény kivételt nem tesz, azonos a jogi személyekkel. Ha pedig a részjogképes jogalany neve ilyen bejegyzésre nem kerül, úgy jogképeségének *korlátait az öt perszonalifikáló jogszabály* állapítja meg, az főszabályként relatív és ez a jogalany csak akkor esik a jogi személyekkel egy tekintet alá, ha ezt a törvény kifejezetten kimondja. A részjogképes jogalanyokra nézve ezt az általános szabályt a Ptk. jogi személy fejezete végén kellene kimondani.

Felvethető, hogy miért van szükség erre a „bűvészkedésre”? Van egyszerűbb megoldás is. A kkt.-t és a bt.-t jogi személlyé kell nyilvánítani, éppúgy, mint a nagyobb (pl. 10 lakásnál többől álló) társasház-közösséget és a probléma meg van oldva. (Éber Kálmán már az 1960-as években megírta, hogy a nagyobb társasházak és a lakásszövetkezetek között a jogalanyiság tekintetében fennálló különbség mesterséges).³⁰ Ezen álláspont szerint a részjogképeség eseteiben voltaképpen *jogalkotási hibáról* van szó, amelyeket helyes jogalkotással ki lehet küszöbölni. Ez esetben fenntartható a hagyományos álláspont: egy embercsoport vagy jogi személy és akkor jogképes, vagy nem jogi személy és akkor nem jogképes (azaz a „duális” formula).

Véleményem szerint azonban a XIX. századdal szemben a jelen a „*határesetek*”, a „*kivételek*” világa. Az igen és a nem között a „*tiszta határok*” elmosódtak, nincsenek egyértelmű jogi jelenségek. Ahogy a közjog és a magánjog határai „*csipkessé váltak*” (hol Grosschmid, hol Zsögöd Benő nevű úr megjegyzése), úgy a jogalanyiság - jogképeség tekintetében is a kodifikációnak ár-

nyaltabb jogi lehetőségeket kell biztosítani a gyakorlat számára. Ezért fenntartánám a részjogképeség Ptk.-ban való kifejezett kodifikációjának gondolatát.

C) Átmeneti részjogképeség

1. A szervezeti jogalanyiságnak - másképp, mint az emberinek - *dinamikája* is van. A jogi személy nem egy aktussal, hanem általában *folyamattal* keletkezik és folyamattal szűnik meg. Emellett az 1930-as évektől az *Umwandlungsgesetze*-k a német jogesetben bevezették az egyik jogalanyformából a másik jogalanyformába való - *egyetemes jogutódlással* való - átalakulást, a formaváltás is okozhat jogalanyisági problémákat, pl. ha kkt.-ból, kft. lesz; vagy fordítva (hiszen az egyik társasági forma jogi személy, a másik nem az). Az átalakulás és rokonjelenségei ma zömmel csak a kereskedelmi (gazdasági) társaságok körében vannak szabályozva, holott a jogi személyek és a részjogképes jogalanyok egész körére nézve *általánosítást* igényelne.

2. Véleményem szerint a jogi személy megszűnése, illetve átalakulása esetén *olyan jogi technikákat* kell (és lehet is) választani, amelyek *kizárják* a jogalanyiság szempontjából való átmeneti állapotokat.

Véleményem szerint - a hatályos jogban nagyjából már kialakult állapotnak megfelelően - az új Ptk. olyan általános szabályt tartalmazzon, mely szerint a jogi személy minden esetben a *közhitelies nyilvántartásba* (főszabályként a gazdálkodó szervezetek a cégjegyzékbe, a nonprofit szervezetek a „rendes” bíróságok által vezetett másik nyilvántartásba) való bejegyzéssel jönnek létre, mégpedig *konstitutív* és *ex nunc hatállyal*, és a nyilvántartásból való törléssel szűnnek meg ugyancsak a jövőre nézve. A megszűnés főszabályként *végelszámolási eljárás* után következésként be - ez alól csak két kivétel legyen, nevezetesen a *felszámolási eljárás* eredményeként való törlés, illetve a fantomává vált szervezetek bírói törlése. (Az esetleg fennmaradó vagyonról rendelkezni kellene, illet ma a *Gt. nem tartalmaz.*) A *végelszámolási felszámolási eljárás során* a jogi személy még fennáll, bár működése nyilván korlátozódik, *fokozatosan működése elhal.* A saját név alatt működő részjogképes csoportokra pedig a végelszámolás, illetve a felszámolás szabályait megfelelően ki lehet terjeszteni, - ld. Török Gábor kéziratban tanulmányában tett javaslatát.

3. Hasonló a helyzet az *átalakulásnál*. A Ptk. jogi személy fejezete tartalmazzon egy elvi szabályt a jogi személyek egyik jogi személy formából másikba való átalakulására és arra, hogy mely jogi személyek, illetve részjogképes jogalanyok (már ma van utóbbira példa, nevezetesen az egyéni cég átalakulására) alakulhatnak át és melyek nem. Az *átalakulási technika* ugyanis nem lehet a *gazdasági társaságok jogának belügye* - már eddig is voltak kivételek, pl. az egyéb jogi személy vállalata átalakulási lehetőségének biztosítása az új Gt.-ben [309. § (3) bekezdés], illetve a sportegyesületek jogi személy profi szakosztályainak kft.-vé való átalakulási lehetősége a most tárcakörözés alatt álló sporttörvény tervezetében. Az átalakulási folyamatot - ha azt jogilag helyesen szabályozzuk (és ez az, amit az egymással ellentétes követelésekkel fellépő erőszakos politikusok miatt az átalakulásról szóló 1989. évi XLIII. törvényben több esetben elrontottam) - úgy lehet rendezni, hogy abban *jogképeségi lyuk ne maradjon*: az átalakulásnál nem lehet előtársaság, átalakuló társaság nem állhat végelszámolás, illetve felszámolás alatt, a nyilvántartáson a régi jogalany törlésének időpontja azonos legyen az új jogalany bejegyzésének időpontjával és ez az azonos időpont legyen az összes jogi, illetve kötelezettség jövőre nézve való konstitutív hatályú átszállásának időpontja is.

4. Az átalakuláshoz hasonlóan kell rendezni az új Ptk.-ban a *szétválást* (különválás és kiválás) és az *egyesülést* (összeolvadás és beolvadás) *ugyancsak valamennyi jogi személyre és részjogképes jogalanyra egységesen*. Az elvi alapok azonosak, ami különbséget okoz, az a szétválás és az egyesülés esetében kötetlen *sajátos organizációs szerződésekből fakad*.

5. Egészen más a helyzet az *előtársasággal*, amely viszont álláspontom szerint *átmeneti részjogképeséggel rendelkezik*. Az előtársaság (Vorgesellschaft a német jogcsoport dogmatikája szerint) szintén *általánosítható* lenne a jogi személyekre - természetesen korlátokkal.

Az előtársaság egy sajátos *penonifikációs állomás*, amelyben részben a leendő jogi személy jellemvonásai, részben sajátos önálló vonások egyaránt megjelennek. Készülő társasági jogi könyvemben külön fejezet foglalkozik az előtársasággal, annak elkülönítésével a szindikátusi vagy más előkészítő jellegű szerződésektől, annak különböző alfajával - erre most nem térhetek ki. Az igen jelentős német előtársasági irodalomban Rittner tagadja az előtársaság korlátozott jogképeségét, de pl. John, Mummenhoff, Büttner és Küchler megállapíthatónak tartja.³¹

Az 1997-es Gt. 14-15. §-ai a társasági szerződés *ellenjegyzésétől* (közjegyzői okiratba foglalásától) a „végleges” társaság *cégbejegyzéséig* előtársaságot konstruálnak (két szakaszban: ellenjegyzéstől a cégbírósi bejelentkezésig - bejelentkezéstől a cégjegyzésig). Az előtársaság működik, mégpedig a főszabály szerint a leendő társaság szerveire vonatkozó szabályok szerint - szerződéseket köt, hatósági eljárásokban vesz részt. Ez a jogképeség azonban korlátozott - a Gt. tételesen kimondja, hogy milyen ügyleteket nem köthet az előtársaság stb.

Ha a társaságot cégbírósi bejegyzés, az előtársaságnál csendes, *burkolt pseudo jogutódlás* történik: az előtársaság helyett a „végleges” jogalany folytatja - minden különösebb szervezeti vagy más aktus nélkül - működését. (Bár pl. a számviteli jogszabályok formálisan is megszüntetik az előtársaságot.) Az előtársaság *akkor önállósul*, ha a cégbírósi bejegyzést megtagadja, ez esetben ugyanis az előtársaságot „haladéktalanul” *meg kell szüntetni*, de arra az időre nézve, amikor ténylegesen működött, ügyleteit stb. önállóan kell megítélni. Ezek az *előtársaság ügyleteinek* minősülnek és önmagában attól, *hogy a társaságot a cégbírósi nem jegyezte be, ezek a szerződések* nem lesznek érvénytelenek. Az előtársaság azonban - az új Gt. szerint - a bejegyzés megtagadása esetén sem válik polgári jogi társasággá, tehát átmenetileg önálló részjogképes alakzat.

6. Kicsit hasonló a helyzet az előtársasághoz az ún. *hibás társaságoknál*. A jogalany létrehozó társasági szerződések érvénytelenségét ugyanis nem lehet a Ptk. - egyéb oknál fogva is elavult - általános érvénytelenségi szabályai szerint megítélni. Ezt persze a német társasági jogi irodalom a fehlerhafte Gesellschaft-ról régen állítja, de az Európai Unió 1. számú társasági jogi irányelvének 11-12. szakasza a nemzeti jogalkotásokkal szemben az rt. vonatkozásában követelménnyé is tette, hogy a hibás társaságok megszüntetésére speciális szabályokat állapítsanak meg.

Azáltal ugyanis, hogy a hibás (valamely semmisségi és megtámadhatósági ok alá eső) társasági szerződést a cégbírósi - tévesen, de - jogerősen bejegyzés a közhitelies *cégjegyzékbe, a jogi hibát formálisan orvosolja*. Alaki jogilag a társaság jogalannyá, személylyé vált, itt in integrum restituciónak több helye nem lehet. Ugyanakkor vannak azonban olyan semmisségi okok, amelyek fennállása mellett közérdekből nem lehet megengedni, hogy egy szervezeti jogalany a vagyonjogi forgalomban tartósan tevékenykedjen. Ezért a Ptk. az Európai Unió irányelvét figyelembe véve határozza meg azokat az okokat, amelyek - ha nem orvosolhatók - az alakilag törvényesen létrejött, de anyagi jogilag törvénytörő jogalany jogi létét a jövőre nézve *meg kell szüntetni*. A bíróság a törvény alapján állapítsa meg az orvosolhatatlan hibát és intézkedjen a végelszámolás lebonyolításáról és a jogalany regiszterből való törléséről. A bejegyzés és a törlés között azonban a hibás jogalany jogi személyként vagy részjogképes szervezetként - *időlegesen legálisan működik*.

A hibás társaságoknál kialakított ezen álláspontot kellene az új Ptk.-ban a jogi személyekre (részjogképes jogalanyokra) általánosítani, mégpedig minden olyan jogi személy fajtánál, ahol ez lehetséges és egyszerűbb más jogtechnikai eszköz a probléma rendezésére nem áll rendelkezésre (pl. az egyesületnél átvehető szerintem, az alapítványnál nem).

IV. Befejező megjegyzések

Az előzőekben leírtak csak egy gondolkodási irányt jeleznek. E körben még számos elméleti feladat van, így

a) a polgári jogi jogképesség és más jogági jogképességek összefüggéseinek, konkrét *dialektikájuknak* a feldolgozása (pl. polgári anyagi jogképesség és a perbeli jogképesség viszonya stb.) E kötetbe a nemzetközi jogi vonatkozásokat is be kell vonni, továbbá egyre több szó van a jogi személyek sajátos büntetőjogi felelősségének megállapításáról is.

b) a szervezeti képviselő eltérései a jogügyleti és törvényes képviselőtől (nagyon várunk a szerződési munkabizottságtól egy képviselőtről szóló tanulmányt).

c) a jogi személyek *belső szervezeti egységeinek* jogállása, belső jogszerűsége. Ez sem az egyesületi, sem az alapítványi jogunkban nem megfelelően rendezett, de felvethető gazdasági társaságok - szövetkezetek telepeinél, fiókjainál stb.³²

d) a jogi személy *szerveinek* egymás közti belső jogviszonyai (egy polgári jogi belső szerv-elmélet kialakítása).

e) a függő jogi személyiség problémái, általában a konszern-jog gyakorlatias problémáinak elvi polgári jogi feldolgozása, ideértve a vállalatcsoportok integrált jogszerűségét is.

f) mennyire lenne szükség jelenleg „csak” jogi személy szervezetek *részjogképes formációját* kialakítani - a szövetkezeti irodalomban a nem jogi személy szövetkezet gondolata állandóan felmerül (ld. Zsohár András kéziratosa tanulmányát).

g) valamifajta *tagsági*, illetve *közösségelmélet* kialakulása - pl. kisebbség, mint tagi közösség, dolgozói közösség, mint a társasági jog sajátos alanya stb.

E kérdéseket e tanulmányban csak jelezni tudtam; részletes feldolgozásuk külön munkát képezhet.

Sárközy Tatmis

JEGYZETEK

- 1 Ld. R. Jehring: Der Zweck im Recht. Leipzig, 1983. I. kötet, 217. old.
- 2 Ld. W. Grosse: Das Wesen der juristischen Person des Privatrechts in Frankreich als Erscheinungsbild des Einflusses deutscher Rechtstheorien. Würzburg, 1973.
- 3 Ld. F. Wieacker: Zur Theorie der juristischen Person des Privatrechts. Az E. R. Huber Festschriften. Göttingen, 1973., 339. old.
- 4 Ld. Szász-Schwarz Gusztáv: A jogi személy magyarázata. Bp., 1906., Moór Gyula: A jogi személyek elmélete. Bp., 1931., Kaiser Lipót: A jogi személyről. Debrecen, 1948.
- 5 Ld. W. Friedmann: Legal Theory. London, 1967., 55. old.
- 6 Ld. pl. W. Henkel: Zur Theorie der juristischen Personen im 19. Jahrhundert. (Geschichte und Kritik der Fiktionstheorien.) Göttingen, 1973., F. Schikorski: Die Auseinandersetzung für den Körperschaftsbegriff in der Rechtslehre des 19. Jahrhunderts. Berlin, 1978., K. Sieger: Das rechtliche relevante Wissen der juristischen Person des Privatrechts. Zürich, 1970., C. Tietze: Zur Theorie der juristischen Personen in der deutschen Rechtswissenschaft des 19. Jahrhunderts. Göttingen, 1974. A közjogi jogi személyiség történetére nézve ld. J. Mielke: Die Abgrenzung der juristischen Person des öffentlichen Rechts von der juristischen Person des Privatrechts. Hamburg, 1965.
- 7 F. Rittner: Die werdende juristische Person. Tübingen, 1973., W. Fiume: a Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts. J. kötet., Berlin-New York, 1977.
- 8 Ld. F. Fabricius: Relativität der Rechtsfähigkeit. München, 1963., U. John: Die organisierte Rechtsperson. (System und Probleme der Personifikation im Zivilrecht.) Berlin, 1977., G. Nass: Person, Persönlichkeit und juristische Person. Berlin, 1964., P. Nobel: Anstalt und Unternehmen. Diessenhofen, 1978., R. Ostheim: Zur Rechtsfähigkeit von Verbänden im österreichischen bürgerlichen Rechts. Wien-New York, 1967., C. Ott: Recht und Realität der Unternehmensorganisation. Ein Beitrag zur Theorie der juristischen Person. Tübingen, 1977., M. Pawlowski: Allgemeiner Teil des BGB-s. I. kötet, Tübingen, 1972., T. Raiser: Das Unternehmen als Organisation. Berlin, 1969., H. P. Westerman: Person und Persönlichkeit als Wert im Zivilrecht. Köln, 1957.
- 9 Az osztrák Slapnicka szerint igazából szocialista jogi személyről nem is lehet beszélni. Die sozialistische Kollektivperson. Wien-Köln, 1969., 11. old.
- 10 Ld. Sz. N. Landkoff kommentárját az 1922-es Ptk. 13-19. §-aihoz. Szubjektív prav.(lica) Moszkva, 1928.
- 11 Ld. N. Sz. Bratusz: Jurigiviszcszkije (lica v szovjetszkom grazsdanszkom prave. Moszkva, 1947., Szubjektív grazsdanszkovo prava. Moszkva, 1950.
- 12 A. V. Venediktov: Goszudarsztvennaja szocialiszticseszskaja szobsztvennoszty. Moszkva, 1948.
- 13 Az alaptankönyv e téren D. H. Genkintől származik. Szovjetszkoje Grazsdanszkoje. Pravo. I. kötet. Moszkva, 1950. A népi demokratikus országok jogára Viktor Knapp: A tulajdon a népi demokráciában című (csehül 1952-ben, magyarul 1954-ben kiadott) könyve gyakorolt alapvető befolyást.
- 14 Néhány példa V. V. Laptjev: Szubjektív hozjasztvenno prava. Sz. G. i. P. 1975/4., V. A. Rahmilovics: Hozjasztvennaja pravoszubjektvoszty i jurigiviszcszkije lica. Pravovegyernyje. 1977/2., K. Heuer-H. Sachs: Zur Verwendung des Begriffes der juristischen Person im Wirtschaftsrecht. Wirtschaftsrecht, 1976/4., J. Göhring: Nochmals zur Theorie der juristischen Person. Staat und Recht, 1979/4., C. Biefeld-M. Hesse-R. Schüsserei: Zur Theorie der juristischen Person. Staat und Recht., 1978/6. Megjegyzem, hogy a jogoszláv irodalomban a munkás öngazdálkodás jellegzetes intézménye, a társult munka alapszervezet (tmasz) jogszerűsége okozta az alapvető ellenérzést a jogi személy tannal szemben.
- 15 Világhy Miklós-Eörsi Gyula: A magyar polgári jog. Bp., 1965. I. kötet, 108. old.
- 16 Ld. a széles körű irodalomból W. Rupp von Brünneck: Zur Grundrechtsfähigkeit juristischen Personen. Amt Festschrift, Frankfurt, 1969., H. Bettlage: Grundrechtsträgerschaft juristischer Personen. I—II., Archiv Öffentlichen Rechts, 1969/1-2., H. Gschwendtner: Der Begriff der juristischen Person im Verfassungsrecht. München, 1968., U. Derksen: Zur Grundrechtsfähigkeit juristischer Personen. Münster, 1977.
- 17 Magyarországon is a Ptk.-t módosító 1993. évi XCII. törvény legitímálta - szerintem helytelenül. (Ld. a szerzőtől: Közjogi jogi személyek a Ptk.-ban? Jogállam, 1993/2.) - a közjogi jogi személyeket, így a köztisztviselőket és a közalapítványt (egyes szerzők szerint a közhasznú társaság is közjogi jogi személy, szerintem nem).
- 18 A kiindulópont H. J. Wolff: Juristische Person und Staatsperson című műve. Berlin, 1933. A közigazgatási belső szervezelmélet alapműve H. H. Rupp: Grundfragen der heutigen Verwaltungslehre. Tübingen, 1965., valamint E. W. Böckenforde: Organ, Organisation, juristische Person. München, 1968., O. Bachof: Teilrechtsfähige Verbände des öffentlichen Rechts. Archiv Öffentlichen Rechts., 1967/2., F. E. Schnapp: Dogmatische Überlegungen zu einer Theorie des Organisationsrechts. Archiv Öffentlichen Rechts, 1980/2. A magyar irodalomból Szamel Lajos: Jogalanyiság államigazgatási hatósági jogviszonyban. Állam és Igazgatás, 1983/7.
- 19 Ld. Weltner Andor: A szocialista munkaviszony és az üzemi demokrácia. Bp., 1962., Eörsi Gyula: Állami tulajdon - állami vállalat. ELTE ÁJK Actai, Bp, 1970.
- 20 Az új magyar társasági törvény szerint is az üzemi tanács jelöl dolgozói küldötteket a gazdasági társaságok felügyelőbizottságába, azaz a nem jogi személy üzemi tanács jogokat gyakorol.
- 21 Ld. Szladits Károly: A magyar magánjog általános része. Személyi jog. Bp., 1941., 625-626. old. (felújítása Jobbágyi Gábor polgári jogi jegyzetében - Személyi jog, Miskolc, 1997., 166. old.)
- 22 Nem lehet elfogadni azt az álláspontot, amely szerint azon az alapon, hogy a szervezetek nyilvántartása nem igazságszolgáltatási, hanem igazgatási feladat, a polgári jogi jogszerűség megszerzése államigazgatási úton történjék. A polgári jogi jogszerűség megadásáról-elutasításáról kivétel nélkül bíróságnak kell döntenie.
- 23 Ld. Grosschmid Béni: Jogi személy és lényegi jelenség. Magyar Jogi Szemle, 1920., 181. old.
- 24 Ld. Szép György: Az ipari és a szolgáltató szövetkezeti szakcsoport. Magyar Jog, 1981/12.
- 25 Világhy Miklós ezt élesen kritizálta. Az egyesülésről. Jogtudományi Közlöny, 1967/9.
- 26 Ld. Komáromi Gábor: A gazdasági munkaközösség, mint új társasági forma. Magyar Jog, 1981/12., Török Gábor: A vállalati gazdasági munkaközösség és a vállalat közötti jogviszony sajátosságai. Magyar Jog, 1982/10.
- 27 Ld. P. Ulmer: Die Gesellschaft bürgerlichen Rechts. München, 1980., L. Fischer: Die Gesellschaft bürgerlichen Rechts. Hamburg, 1977., A német-osztrák jogban főleg az építőipari ún. ARGE-k működnek polgári jogi társaságként, de részjogképesen. Ld. A. Barner: Arbeitsgesellschaft in der Bauwirtschaft als besonderer gesellschaftsrechtlicher Typus. Mannheim, 1971.
- 28 Ld. Nagy Ferenc: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve. I. kötet, Bp., 1913., 214-215. old.
- 29 A. Hueck: Das Recht der offenen Handelsgesellschaften. 4. kiadás, Berlin, 1971.
- 30 Ld. Éber Kálmán: A lakásszövetkezés időszervi jogi kérdései. Bp., 1982.
- 31 Ld. pl. W. Mummenhoff: Gründungssysteme und Rechtsfähigkeiten. Berlin, 1979., P. Büttner: Identität und Kontinuität bei der Gründung juristischer Personen. Bielefeld, 1967.
- 32 Emlékeztetnék olyan cikkekre, mint Novotny Zoltán: A vállalat belüli jogszerűség kérdései. Miskolc, 1983., Péter Béla: A részleges jogi személyiség problémája az ipari nagyvállalatoknál. Döntőbíráskodás. 1966/1.

A tulajdonjog-fenntartás mint hitelbiztosíték

I. Bevezetés

A jogszabály-alkotás nem öncélú tevékenység: a jogi rendelkezések célja minden esetben a társadalmi-gazdasági viszonyok, jelenségek szabályozása, rendezése. Ily módon a valóság és a jogi rendelkezések között mindig szoros a kapcsolat, s a hitelbiztosítékok köre azoknak a területeknek az egyike, ahol a gazdasági szükséglet nagyon erősen sürgeti a leginkább megfelelő jogi megoldások kidolgozását.

A hitelbiztosítékokkal kapcsolatos kérdések a tőkekereslet és -kínálat viszonylagos egyensúlya esetén is folyvást felszínre kerülnek, tökeszegény időszakban pedig különös jelentőséget kapnak. A biztosítékok szerterágazó és népes családjából az utóbbi évtizedekben előtérbe kerültek azok a dologi hitelbiztosíték-típusok, melyek segítségével ingó dolgok anélkül terhelhetők meg, hogy azokat a hitelező birtokába bocsátanák, illetve éppen az adós részére kerülnek átadásra. Ezen biztosítékok közül a legjelentősebbek: az ingó jelzálogjog, a biztosítéki tulajdonátruházás és a tulajdonjog fenntartása.

Hazánkban a tőkekereslet kielégítése szintén megoldásra váró probléma. Az utóbbi években hangsúlyt kaptak azok a felvetések, amelyek ennek a helyzetnek a javítását célozzák. 1996-ban a Polgári Törvénykönyvet módosító zálogjogi novella megteremtette ingó dolgok jelzálogjoggal történő megterhelésének lehetőségét, szakítva így azzal a megszokott rendszerrel - mely a magyar jogi szabályozás történetében korántsem volt minden időszakban jellemző -, mely szerint ingók biztosítékul történő leköltése csak azok átadása útján lehetséges, a hitelező védelmének és a gazdasági forgalom biztonságának garantálása érdekében. Az ingó jelzálogjogi nyilvántartás kialakítása komoly előrelépést jelent, jelentőségét emeli az a tény, hogy nem valamely egységes módszerhez történő csatlakozásról van szó, hiszen az ingó hitelbiztosítékok fenti típusai korántsem jelennek meg az egyes jogrendszerekben egységes és tiszta formában. Ahány ország, annyi megoldás-rendszerrel lehet beszélni.

A Ptk. nem ismeri a biztosítéki tulajdonátruházás Németországban elterjedt intézményét, a kötelmi jogi különös rész adásvételéről szóló fejezete azonban lehetővé teszi a tulajdonjog fenntartását.

Tanulmányunk célja az alábbiakban a tulajdonjog-fenntartás jogi természetének, rendszerének elemzése, különös tekintettel hitelbiztosítéki funkciójára, illetve ennek lehetőségére. Kitérünk ennek keretében a Magánjogi Törvényjavaslat megoldására, a korszak bírói gyakorlatára, az akkor felvetődött legfontosabb kérdésekre, a mai szabályozásra továbbá a tulajdon-fenntartás lényeges vonatkozásainak tükrében bemutatunk néhány külföldi példát. Ez különösen azért lényeges, mert ez a biztosítéki forma számos más ország jogrendszerében is megjelenik, ám szinte csak az elnevezés és az alapforma egységes, az általuk betölthető és betöltött feladat, jogi hatásuk nem az. A tanulmány zárása arra a kérdésre keres választ, hogy szükség van-e a jelenlegi helyzetben a tulajdonjog-fenntartás lehetőségének biztosítására, s amennyiben igen, megfelel-e a követelményeknek a hatályos szabályozás vagy indokolt lenne-e szélesebb körben lehetővé tenni ennek a biztosítéki eszköznek az érvényesülését.

II. A tulajdonjog-fenntartás jogi ismérvei

A Ptk. 368. §-ának (1) bekezdése értelmében az eladó a tulajdonjogot csak a szerződés megkötésekor, írásban és legfeljebb a vételár teljes kiegyenlítéséig tarthatja fenn. A (2) és (3) bekezdések a jogi hatásról rendelkeznek - szűkszavúan.

A tulajdonjog-fenntartás biztosítéki szerepét azáltal tölti be, hogy a felek megállapodása értelmében az eladó a dolgot a vevő

birtokába bocsátja, de a tulajdonjogot fenntartja, az csak a vételár teljes kiegyenlítésekor, az utolsó részlet megfizetésével száll át. A hitelezői pozíciót a tulajdonosi helyzet szilárdítja meg.

I. A tulajdon-fenntartásnak mint biztosítéki eszköznek sarkalatos pontja a tulajdonjog átszállása. Az átszállás időpontját tekintve két rendszer különíthető el¹: a kötelmi rendszer - ez az angol, illetve francia megközelítés - és a dologi rendszer - ez érvényesül a német jogban, valamint a magyar szabályozásban is.

A kötelmi rendszer kiindulópontja, hogy a tulajdonjog már a szerződés megkötésével átszáll, a megállapodás és az átruházás nem válik el egymástól, illetve ez az elváltatás nem erőteljes.² (Ez természetesen meghatározza a tulajdonjog-fenntartás szabályozását is.) A német *BGB* határozottan elkülöníti a kötelmi ügyletet, a megállapodást és a dologi jogügyletet, a tulajdonjog átruházását. Ez a megoldás egyszerűvé tette a tulajdonjog fenntartásának szabályozhatóságát.³ A hazai megoldás szintén ezt az elvet követi, az érvényes jogcímen történő megállapodás mellett szükséges, hogy a tulajdonjog átszállása külsődlegesen is megjelenjék - ezáltal valósul meg az ingó tulajdonátruházás mint dologi hatályú szerződés.⁴

Tulajdon-fenntartás esetén ez a két mozzanat elválik egymástól (*Eörsi* utal arra, hogy ez éppen azon területek egyike, amelyek a kötelmi és dologi rendszert egymáshoz közelítik⁵). A felek megállapodnak - ez a többnyire vételi szerződés önmagában nem feltételes, csupán a tulajdonjog átruházása toldódik el⁶, egy felfüggesztő feltételhez kötődve. Az átadás megtörténik, de a felek akarata a *traditio* ellenére nem célozza a tulajdonjog átszállását, illetve a vevő vételár-fizetésétől függően a későbbi időpontban történő átszállást célozza. (Az átadás mögött álló akarat a döntő annak jogi hatása szempontjából.)

2. A római jog nem ismerte a tulajdonjog-fenntartás kikötését, mivel az eladót ez a jogosítvány törvényről fogva megillette.⁷ Annak az elvnek az érvényre juttatása érdekében, mely szerint az adásvétel szinallagmatikus jellege kizárja, hogy bármelyik félnek a másik részére hiteleznie kelljen, az eladó a dolgot zálogként mindaddig magánál tarthatta, amíg a vevő nem egyenlített ki a teljes vételárat. Amennyiben pedig az eladó a dolgot már a vételár kifizetése előtt átadta a vevő részére, a tulajdonjog nem szállt át, kivéve, ha az eladó más biztosítékot kapott vagy kifejezésre juttatta, hogy a vételár törlesztésére haladékot ad.⁸ A tulajdonjog fenntartása tehát nem kikötésként, kivételként jelentkezik, hanem ellenkezőleg: alapesetként.

Az adásvétel szinallagmatikus ügylet abban az esetben is, ha az eladó a tulajdonjogot fenntartja - azaz, amikor a kötelmi szerződés keretében a felek abban állapodnak meg, hogy a tulajdonjog egy feltétel későbbi beálltával - a vevő vételár-tartozásának teljes törlesztésével száll át a vevőre. A felek megállapodásukkal valójában kölcsönös hitelezési ügyletet hoznak létre: az eladó átadja a dolog birtokát, ám ez csupán részletteljesítés, „adós” marad a tulajdonjog átruházásával, míg a vevő a vételárrészek tekintetében minősül adósnak.⁹

A tulajdonjog fenntartásának lehetőségét nemcsak az a tény alapozza meg, hogy nem a *traditio*, hanem a felek akarata döntő a tulajdonjog átszállásának időpontjára nézve, hanem a fentiek alapján az is, hogy az adásvételi megállapodás *pactum reservati domini* kikötése mellett is vétel marad.

3. A tulajdonjog-fenntartás ingók visszerthes elidegenítéséhez kapcsolódik, s így a kötelmi jogi rész keretében kerül szabályozásra, ám ennek ellenére dologi biztosíték, hiszen a hitelező kezében a legerősebb dologi jogosítvány, a tulajdonjog marad, illetve e jog széles körű érvényesítésének lehetősége. Míg a dologi biztosítékok rendszerint idegen dologbeli jogként¹⁰ jelennek meg, addig a tulajdonjog-fenntartás mellett kötött ügylet hitelezője az átadott dolog tulajdonosa marad.

A tulajdonjog fenntartása különös hitelezési forma abban az értelemben, hogy ténylegesen hitel felvételére vagy hitel nyújtására nem kerül sor, ám az adós mégis a hitelből fakadó előnyöket élvezzi.¹¹ A hitelező biztosítékának tárgya a saját dolga marad, ám tulajdonjoga már abban az értelemben sem jelenik meg abszolút és feltétlen jogként, amennyiben egy ilyen kikötés nélkül annak lenne nevezhető: terheli ugyanis a vevő várományi joga. A birtoklás joga mellett az adós várományosa a tulajdonjognak, s e jogosítvány súlyát az adja, hogy a várományi jog teljesedése, a tulajdonjog megszerzése csak a vevő cselekményétől függ. Az utolsó vételrészlet kifizetésével ugyanis ipso facto reá száll a tulajdonjog, az eladó semmiféle cselekménye nem szükséges ehhez.¹² Az eladó a vevő szerződészerű teljesítése esetén ezt a jogi helyzetet nem változtathatja meg.¹³

4. A biztosítékok célja, hogy a hitelezőt az adós nem szerződésszerű teljesítése esetén sem érje károsodás. Annak vizsgálata előtt, hogy jelen esetben a tulajdonjog miként biztosítja az eladó pozícióját, utalni kell arra, hogy minden hitelbiztosítéki konstrukció kialakítása során a legnagyobb feladat az eltérő érdekek megfelelő kiegyenlítése.

A hitelező óvatos, olyan biztosítékot kíván az ügylet során kapni, amely pozícióját a lehető legtöbb oldalról védelmezi. Természetesen az adós nem élvez előnyöket olyan biztosítéknyújtási kötelezettség melletti hitelfelvétel esetén, amely gúzsba köti és kiszolgáltatja. Figyelembe kell venni a fentiekkel egy sorban a gazdasági forgalom és harmadik, jóhiszemű személyek biztonságához fűződő érdekét, továbbá a nyilvánossághoz, a fennálló jogi helyzet nyilvánossá tételéhez kapcsolódó érdeket. Minden egyes hitelbiztosíték esetén a fenti szempontok mérlegelésével kialakított jogi megoldás jellege határozza meg, hogy az adott biztosíték mely réteg számára hordoz előnyöket, illetve mutatkozik hátrányosnak, s csak e szempontok körültekintő figyelembevételére eredményezhet működőképessé, mind a keresleti, mind a kínálati oldal számára is elfogadható eszközt.

4.1. A hitelező pozícióját szilárdító jellemzők

A tulajdonjog-fenntartás mint hitelbiztosíték vonatkozásában meg kell különböztetni a hitelező és adós közötti belső jogviszonyt és a biztosíték dologi jellegéből adódó külső jogviszonyt, amely a hitelező és a kötelmi viszonyon kívüli harmadik személy(ek) között áll fenn.¹⁴

A felek szerződésükben megállapodnak abban, hogy a vételár részleteit milyen időpontban és összegben kell törleszteni, Amennyiben a vevő késedelembe esik, az eladót megilleti az elállás joga.¹⁵ A szerződés megkötésének idejére visszamenő hatállyal szűnik meg, az eladó visszakapja a dolgot, a kifizetett vételrészletek pedig visszajárnak az adósnak. A hitelező a kifizetett részletekből levonhatja a használati díjat és a rendeltetészerű használat mértékét meghaladó értékcsökkenést.¹⁶

A dolog visszakövetelésének fenti lehetőségén túlmenően a hitelező pozícióját alapvetően a külső jogviszonyban őt megillető jogok határozzák meg, hiszen tulajdonjog-fenntartás esetén a dologi vonatkozások kapnak igazán hangsúlyt. Tulajdonjoga alapján felléphet a vevő vagyonaá vezetett végrehajtás és az adós fizetési képtelensége miatt indult felszámolás során. Igénypert indíthat, követelheti a dolog foglalás alóli feloldását, illetve azt, hogy a dolgot ne vegyék a csódtömegbe - kiigénylési joggal rendelkezik.¹⁷ Amennyiben ez ténylegesen érvényesül, a hitelező biztos helyzetben tudhatja magát, tekintve, hogy a vevő a dolgot nem idegenítheti el és ily módon harmadik rosszhiszemű személyek nem szerezhetnek tulajdonjogot a vevő birtokában lévő dologon, emellett pedig a vevő hitelezőivel szemben is különleges a helyzete. A jog nem tekinti sem a végrehajtást kérőt, sem a csőd-hitelezőket jóhiszemű személyeknek, s védelemben részesíti a tulajdonost.¹⁸

Az eladó számára az intézmény további előnye, hogy a dolog rongálódásának, károsodásának veszélyét a birtokos viseli. Az adásvétel feltétlen, csupán a jog átszállás tolódik ki az utolsó

részlet megfizetéséig, így a kár a vevő érdekkörében következik be.¹⁹ Az eladó csupán a tulajdonjog elvesztésének veszélyét viseli. A tulajdonjog védelmére a polgári jog természetesen csupán bizonyos határok között képes - megfelelő büntetőjogi szankciót kell kilátásába helyezni arra az esetre, ha a vevő a dologgal tulajdonosként rendelkezik, elidegeníti vagy megterheli.

Az eladó hitelezői státusát a kötelmi és dologi jogosítványok kettőssége teszi teljessé, de ha utóbbi igényét nem érvényesíti, kötelmi jogviszonya alapján az adóssal szemben felléphet (kártérítést követelhet).²⁰

4.2. Az adós védelmének biztosítása

A tulajdonjog-fenntartás mellett vásárló adós helyzetét a másik oldalról ugyanaz biztosítja, mint a hitelezőét. Számára is előnyös a részletek és törlesztések idejének pontos megállapítása, hiszen szerződésnek megfelelő teljesítés esetén a dolog tulajdonjogát az eladó cselekménye nélkül megszerzi, sőt, ekkor már akár az eladó akarat ellenére is. Várományi joga (ld. 3. pont fent) biztosítja, hogy az eladót a megállapodás szintén köti, s a dolgot nem veheti vissza, csak a szerződésbe ütköző vevői magatartás, késedelem esetén.

4.3. A forgalom biztonságának védelme

Az eladó tulajdonjogának védelme és a forgalom biztonságának védelme egyes esetekben összeütközik. Ennek az ütközésnek a feloldása az utóbbi javára dől el: harmadik jóhiszemű személyek visszerhesen szerzett jogait a tulajdonjog fenntartása nem érinti. Az eladó ekkor elveszíti tulajdonjogát és csupán rosszhiszemű adósa ellen fordulhat.²¹ Ez a rendelkezés rést üt ugyan az eladó szilárd helyzetén, ám ez elkerülhetetlen, hiszen a tulajdonjog abszolút védelme nem lehetséges. Minél kevésbé védett ebben a vonatkozásban az eladó, annál több eszközt kell(ene) rendelkezésére bocsátani adósával szemben.²²

4.4. A fennálló jogi helyzet nyilvánossá tételéhez fűződő érdekek

Kiemelést érdemel az a forgalom biztonságát is szolgáló érdekek, hogy ami kifelé megjelenik, az fedje a valóságot, illetve ami nem lenne látható, azt valamiképpen tegyék nyilvánossá. Nehezen megoldható problémákat vethet fel és a gazdasági forgalom bizonytalanságát eredményezheti, ha a külvilág számára nem látható módon minden megterhelhető.²³ A tulajdonjog fenntartása esetén kialakult helyzet harmadik személyeket többnyire nem tájékoztat a valóságnak megfelelően: a vevő hitelbázisát nagyobbak vélik, mint amekkora az valójában.²⁴ Azt a tényt, hogy a *traditio* ugyan megtörtént, de a tulajdonjog ezzel egyidejűleg nem szállt át, publikussá tenni csak nyilvántartás útján lehetne - ahogyan az történik ingatlanok esetében -, ám ez nem jellemző erre az ingó hitelbiztosítéki formára.

Összességében a hitelezés kockázatát növeli az, hogy a hitelezők számolhatnak a ténnyel, mely szerint az adós vagyonának egyes tárgyait már biztosíték terheli; s magának a tulajdonjog-fenntartásnak a megítélését is hátrányosan érinti a publikusság hiánya.²⁵

5. A tulajdonjog-fenntartás létjogosultsága kapcsán gyakorta felmerül a zálogjoggal való kapcsolata, a két intézmény különbözőségének, illetve hasonlóságának kérdése, s ennek kapcsán az, hogy működőképessé kézzizálogjog, s főként ingójelzálogjog mellett mennyiben szükséges a tulajdonjog fenntartásának megengedhetősége.

A kézzizálogjog hátránya egyértelműen abban rejlik, hogy az adós kénytelen megválni a dolog birtokától, a hitelező biztosítékául maga a dolog szolgál, melyből kielégítést kereshet. Ingók jelzáloggal történő megterhelésekor a nyilvántartásba történő bejegyzés tájékoztatja a gazdasági forgalom szereplőit arról, hogy a dolgot biztosíték terheli. Átadásra nem kerül ugyan sor, de a lajstromba vétel jogilag ezzel azonos értékű külsődleges megjelenítés.²⁶

A tulajdonjog-fenntartással kapcsolatban elhangzottak olyan vélemények, melyek szerint, ha egyáltalán megengedhető ez a nyilvánosságra nem hozott biztosítéki ügylet, mely leginkább „burkolt zálogjogot”²⁷ teremt, csak kivételként ismerhető el az ingók kizárólag birtokátadás melletti elzálogosításának elve alól²⁸; ha pedig jogszabály lehetőséget ad az ingók jelzálogként történő lekötésére, teljesen felesleges a tulajdonjog fenntartásának lehetővé tétele.

A tulajdonjog-fenntartás és az ingó jelzálogjog ugyanazon gazdasági cél betöltésére életre hívott biztosítéki formák, ám semmi esetre sem felcserélhetőek, hiszen jogi konstrukciójuk teljesen eltérő. Az előző esetben magának a tulajdonjognak a szerződési szabadság elvéből következő fenntartásáról van szó, míg utóbbi esetben a felek egy új jogot, korlátolt dologbeli jogot teremtenek, s minden további - jelentős - eltérés ebből az alapvető különbségből fakad. Míg a zálogjog járulékos, a követelés jogi sorsát osztó biztosíték, addig a tulajdonjog fenntartása nem járulékos, a követeléssel nem száll át.²⁹ Előbbi esetben a biztosíték idegen dolog, s ha az adós nem teljesít vagy vagyonára hitelezői végrehajtást kérnek, illetve felszámolják azt, csak a dolog vételárából nyerhet kielégítést, elsőbbségi joga alapján. *Pactum reservati dominii* esetén a hitelező magára a dologra tarthat igényt, így erősebb biztosítékkal rendelkezik, mint a zálogjogosult.

Schwartz részletesen elemzi a tulajdonjog-fenntartás titkosságának kérdését.³⁰ Álláspontja szerint a titkos zálogjog tilalmát kielégítően magyarázza az a tény, hogy valamely dolog többször elzálogosítható, s a hitelezőnek tájékozódnia kell arról, hogy az ingóságot megterheltek-e már. Tulajdonjog esetén más a helyzet, hiszen ha a titkos tulajdon megengedett, nem zárja ki semmi a titkos tulajdonjog-fenntartást sem, s ez ugyan nem teljesen veszélytelen megoldás, de egy dolog egyszer adható el és a tulajdonosi kereset harmadik személyekkel szemben sokkal teljesebb védelmet jelent, mint a zálogjogi kereset.

Összességében megállapítható, hogy a gazdasági funkció azonosága nem zárja ki egyik intézmény alkalmazhatóságát sem, különösképpen, hogy jogtechnikailag eltérő eszközökről van szó. Bár a tulajdonjog-fenntartás ingók esetén rejtett biztosíték, a hitelező helyzete erősebb, mint a zálogjogosulté, nem egyszerűen elsőbbségi igény keletkezik.

6. A fentiek elsősorban az egyszerű tulajdonfenntartás jellemző ismérvei. Felmerült azonban az igény arra, hogy ezt az eszközt szélesebb körben alkalmazzák, hatályát kiterjesszék. Az ezt célzó ügyleti kikötések lehetnek vertikálisak vagy horizontálisak.³¹ Vertikális kiterjesztés esetén a vevő a dolgot a tulajdonjog fenntartása idején eladhatja, illetve feldolgozhatja. Ennek különösen a kereskedelmi, ipari életben van jelentősége, amennyiben az adós nem végső felhasználó. A tulajdonjog-fenntartás ilyen esetben kiterjed egy másik dologra vagy valamely szurrogátumra, a dolog helyébe lépő vételár-követelésre: Az adós így rendszerint a hitelezőre engedményezi a későbbi tovább-eladásból származó vételár követelését.

Horizontális kiterjesztésre oly módon kerülhet sor, hogy a biztosíték nemcsak az adott vételár-részletek iránti követelést biztosítja, hanem a felek üzleti kapcsolatából származó minden egyéb követelést is. Mivel a fenti esetekben biztosítékul nem az eredeti dolog szolgál, illetve az nemcsak a dologhoz kapcsolódó követelést biztosítja, a biztosíték tárgya - a dolog - és a követelés kapcsolata meglazul; ennek következményeként ezek nem egységesen és erőteljesen elfogadott biztosítéki formák - különös tekintettel arra, hogy az egyszerű tulajdonjog-fenntartás vonatkozásában sem jelentkezik az egységesség.

III. A tulajdonjog-fenntartás szabályozása Magyarországon

A magyar szabályozás ismertetésére két szakaszban kerül sor: röviden kitérünk a háború előtti szabályozási törekvések és bírói gyakorlat bemutatására, a rendszeresen felvetődő problémákra;

majd ezt követően ismertetjük a hatályos szabályozás legfontosabb ismérveit.

I. A magánjogi kodifikációs törekvések megindulását megelőzően még a tulajdonjog-fenntartás elismerhetősége tárgyában is ellentétes tartalmú ítéletek születtek, igen ingadozó gyakorlat alakult ki.³² Kúriai ítélet 1887-ben rögzítette, hogy nem létezik olyan tételes jogszabály, amely a tulajdonjog fenntartását kizárná, majd 1891-ben olyan döntés született, amely szerint ez a kikötés nem vehető figyelembe.³³ Egyes ítéletek a magánjog elveivel történő összeegyeztethetlenségre utaltak, míg mások a bírói gyakorlat által is elfogadott intézményre.³⁴

Az 1928-ban előterjesztett Magánjogi Törvényjavaslat - az 1914-ben elkészült korábbi változathoz hasonlóan - igen szűkszavúan, a vétel általános szabályai körében - német mintára - rögzíti a tulajdonjog-fenntartás lehetőségét.³⁵ Ingók vétele esetén a vételár fizetésekor történő tulajdonjog-átzállás - kétség esetében - halasztó feltételében történő megegyezésnek rendeli értelmezni.³⁶ Kimondja továbbá vevői késedelem esetére az elállás jogát, a kötelező okirati formát és a fizetés határidejének megállapítását. Az okiratba foglalás kötelezettségét harmadik személyek érdekei védelmében tették kötelezővé.³⁷

Noha erre az időszakra annyiban megszilárdult e biztosíték pozíciója, hogy nem csupán az általa betölteni kívánt cél szükségességét, hanem többnyire létjogosultságát is elismerték, a helyzetet megnehezítette, hogy a szűk körű rendezés következményeként a bírói gyakorlat továbbra is tág teret kapott. Elfogadása részint arra a tényre támaszkodott, hogy ingók jelzáloggal történő megterhelése nem vált lehetségessé, így *pactum reservati dominii* kikötése útján az a réteg juthatott „hitelhez”, amely egyébként tényleges hitel nem kapott volna. Az iparosok, munkások szegényebb rétege készpénzzel nem rendelkezett, megterhelhető vagyontárgyuk, személyes hitelük nem volt, foglalkozásukat pedig a szükséges felszerelések, gépek híján nem végezheték volna. Számukra³⁸, továbbá a másik oldalról a fogyasztók részére tartós cikkeket értékesítő kereskedők számára a tulajdonjog-fenntartás lehetőségének kiaknázása nélkülözhetetlenné vált, s igen gyakran alkalmazták is.³⁹

1.1. A bírói gyakorlat a Mtj. megalkotásának időszakában elismerte a tulajdonjog fenntartásának kikötését, amennyiben a) annak kikötésére a vétellel egyidejűleg került sor (egy 1929. évi kúriai döntés kimondta, hogy az eladó a tulajdonjogot legkésőbb átadáskor tarthatja fenn, amennyiben erre csak később kerül sor, csak kötelmi hatályú ügylet keletkezik⁴⁰); b) az ingókat egyedileg meghatározták; c) rögzítették, hogy a vételár-részletek törlesztésének elmulasztása esetén a dolgot az eladó birtokába vissza kell bocsátani. Már az 1914. évi Tervezet indokolása utal arra, hogy az eladó nem vonhatja el a tulajdonát képező dolog birtokát”, de vevői késedelem esetén elállhat⁴², s gyakorta ezt az elállási jogosítványt tekintették a tulajdonjog-fenntartás egyik legjelentősebb - különleges - jogosítványának.⁴³

Vitás kérdés volt, hogy elállás esetén mi lesz a sorsa a már kitizedett vételár-részleteknek. *Schwartz* utal arra, hogy a feleknek szerződésükben kell ezt a kérdést rendezni⁴⁴, ám előfordult, hogy a felek egyike jelenősen károsodott: vagy az eladó, aki nem vonta le a használat ellenértékét és a vételárat teljes egészében visszatérítette, vagy a vevő, akivel szemben partnere uzsorásként járt el. Egy 1930-ban született ítélet alapján kitűnik, hogy a ma is alkalmazott gyakorlat megszilárdult: a kifizetett vételár-részletekből le kell vonni a használat díját és az esetleges értécsökkenés mértékét.⁴⁵

Ami a tulajdonjog-fenntartás dologi hatályának elismerését illeti, a Kúria ingadozó gyakorlatot mutatott. Igényperben rögzítették, hogy a kikötés harmadik személyek irányában nem bír joghatállyal, ám nem sokkal később ezzel ellenétes tartalmú döntést hoztak.⁴⁶ A Mtj. idejére a gyakorlat ebben a vonatkozásban is egységesebb lett, s a tulajdonjog-fenntartás egyik legjelentősebb előnyeként tartották számon azt, hogy az eladó a végrehajthatóval szemben és csőd esetén is felléphetett, követelhetette dolga

vissza- illetve kiadását. Még ebben az időszakban is a biztosíték komoly hátrányként utaltak arra, hogy a véletlen kár veszélyét a bírói gyakorlat az eladóra hárította.⁴⁷

1.2. 1886-ban *Schwartz a pactum reservati dominii* jogi ismérének elemzése során az intézmény feltétlen szükségességére csupán a varrónő vagy földműves példáján keresztül utal, akiket e biztosíték tagadása foglalkozásuk gyakorlásához szükséges eszközöktől fosztana meg, ám negyven évvel később, amikor a fentiekben ismertetett bírói gyakorlat kialakul és a tulajdonjog-fenntartás elismerhetősége nem kétséges, már az ipar és kereskedelem érdekei az egyszerű tulajdonjog-fenntartás hatályának tágítását igényelnék.

A bírói gyakorlat megkívánta a tulajdonjog-fenntartás és az adott dolog szoros kapcsolatának fennmaradását. Nem ismerte el az elfogyasztható dolgokra - élelmiszerekre - vagy más elhasználható dolgokra megkötött szerződést.⁴⁸ *Szladits* ennek a megállapodásnak a megengedhetőségére utal - addig, amíg az adott dolgot át nem alakítják vagy meg nem semmisül. Áruraktár vonatkozásában is az abban szereplő egyes tárgyakra értelmezték a *pactum reservati dominii* kikötését.⁴⁹

A tulajdonjog-fenntartás hatályának kiterjeszthetősége szempontjából - ebben a vonatkozásban - nincs különbség aközött, hogy fogyasztásra rendelt dologról vagy olyan ingóságról van szó, amelyet általában feldolgoznak vagy a vevő rendes üzleti tevékenysége folyamán rendszerint feldolgoz vagy továbbértékesít. A bírói gyakorlat oly módon szűkítette le az így megterhelhető ingók körét, hogy az nem szolgált az iparosok és kereskedők előnyére: árubeszerzéseik során a tulajdonjog-fenntartás eszközét nem vehették igénybe, legfeljebb saját üzletük berendezésénél, szerszámaik megvételénél, lévén ezek stabilabb, tartós használatra rendelt dolgok - részint természetüknél fogva azok, részint az adott konkrét esetben, mivel nem ezen dolgok értékesítéséből vagy feldolgozásából szerezték forgalmukat.⁵⁰

A kereskedő hitelezőként kikötötte a tulajdonjog fenntartását, ám adósként nem, pedig ez sokkal szélesebb kört jelentett volna a kikötés érvényesülésére. A *pactum reservati dominii* nemcsak továbbeladás, illetve feldolgozás útján veszítette el hatályát, hanem akkor is, ha az adott dolgot ingatlanba beépítették. Különösen a gépjárművek érdekeit érintette érzékenyen az ítélezési gyakorlat bizonytalansága: nem tudhatták, hogy a gép beépítése következtében a természetesen beépítés folytán a gép alkotórészévé válik, s szilárd és állandó összeköttetésüknel fogva osztja a földjogi sorsát vagy inkább csak tartozéknak minősül, amely esetben az eladó azt a vevő mulasztása, fizetési képtelensége esetén visszakövetelheti.⁵¹

2. A Ptk. 368. §-a szűk körben rendezi az ingó dolog feletti tulajdonjog fenntartásának lehetőségét. Annak áttekintéséhez, hogy mennyiben érvényesíthető a biztosíték mind kötelmi, mind dologi hatályát tekintetbe véve, a Ptk. egyéb rendelkezéseit, a végrehajtás és a felszámolás szabályait kell figyelembe venni.

A kötelezett késedelme esetén a jogosult a Ptk. 300. §-ának (1) bekezdése alapján követelheti a teljesítést - az egy összegben történő törlesztést - vagy a szerződéstől elállhat érdekmúlás esetén, illetve akkor, ha egyértelműen meghatározták a szerződésben, hogy az adósnak milyen határidővel kell a részleteket törleszteni. Ily módon a hitelező az adott dolgot visszakövetelheti.

A hitelező helyzetét védelmezi a polgári eljárásjogi, illetve végrehajtási törvény is. A Pp. 371. §-ának (1) bekezdése értelmében az, aki a lefoglalt vagyontárgyra tulajdonjoga alapján tart igényt, a végrehajtást kérő ellen a foglalás feloldása érdekében igénypert indíthat. A vagyontárgy feloldása esetén a végrehajtó azzal kapcsolatban semmiféle rendelkezést nem tehet.⁵²

A 368. § (2) bekezdése értelmében az adós a hitelező tulajdonában maradt dolgot nem idegenítheti el és nem terhelheti meg. Ennélfogva nem rendelkezhet vele, így a biztosítékul szolgáló dolog a Cstv. 4. §-ának értelmében nem esik a felszámolási eljárás alá eső vagyontárgyak közé, azt a felszámoló köteles az azt igénylő tulajdonos számára kiadni.

Kérdés azonban, hogy miként érvényesítheti az eladó jogait, ha vevője a dolgot a jogszabályt megszegve a felszámolási eljárás

megnyitása előtt értékesíti, azaz követelheti-e a vevő által kapott vételár számára történő elkülönítését. A felszámolási eljárásról szóló törvény nem rendelkezik annak lehetőségéről, hogy a volt tulajdonos a felszámolás alá vont vagyonból a többi hitelezőt megelőzően nyerjen a jogellenesen eladott dolog vételára összegére kielégítést, így ez a megoldás kizártnak tekinthető.⁵³ (Ezt alátámasztja közzétett bírósági ítélet is.⁵⁴) Természetesen az eladó követelése jogos, de csak a többi hitelező közé besorolva juthat kielégítéshez, ez pedig igen hátrányos reá nézve. A méltányosság követelményének is megfelelőbb szabályozást jelentene,⁵⁵ ha a (volt) tulajdonos jogai ebben a - nem kevésbé jelentős - körben is érvényesíthetőek lennének.

További kérdést vet fel az, hogy a Ptk. csak az elidegenítés és megterhelés tilalmát mondja ki, ám nem szól a feldolgozás tilalmáról. Ebből valóban az következik, hogy a törvényhozó nem kívánta tilalmazni ennek lehetőségét?⁵⁶ Ennek ellentmondani látszik az, hogy tiltja a dolog elidegenítését, amely egyébként sem állna jogában, ellenben a dolog feldolgozása nem ütközne jogszabályba. Ekkor azonban a tulajdonjogi rendezésre a Ptk. feldolgozásra, átalakításra, egyesítésre vonatkozó általános szabályai szerint kerülne - külön megállapodás hiányában - sor, s ez nem jár együtt az eladó tulajdonjogának védelmével.

A rendelkezési jog kizárása nem sértheti jóhiszemű harmadik személy érdekeit, erről a 368. § (2) bekezdése kifejezetten rendelkezik. A (3) bekezdés csupán ingatlanok vonatkozásában rendezi a veszélyviselés kérdését, ám ugyanez értendő ingó dolgok átadásával keletkező helyzetre is.

Egyszerű tulajdonjog-fenntartás esetén tehát hazai jogszabályok kedvező hitelezői pozíciókat nyújtanak az ezzel a kikötéssel élő eladó számára, bár harmadik jóhiszemű személyek szerzésének érinthetlensége mellett a hitelező helyzetét igen negatívan érinti a felszámolási eljárás fent jelzett szabályozási hiányossága. Büntetőjogi büntetni rendeli ugyan a vevő részéről megvalósított cselekményt - amely sikkasztásnak minősül -, de a jogosult akkor érezheti pozícióját szilárdnak, ha mind a polgári és gazdasági jogszabályok, mind pedig a büntetőjogi rendelkezések védelmében részesítik azt.

A *pactum reservati dominii* hatályának lehetséges kiterjesztésével az utolsó fejezetben foglalkozunk, hiszen kérdés, hogy a fozott hatályú tulajdonjog-fenntartás belefér-e ebbe a fentiekben vázolt körbe.

IV. Tulajdonjog-fenntartás az egyes jogcsaládokban

A) A germán jogcsalád

NÉMETORSZÁG

Németországban a *BGB* a hitelezés elsődleges biztosítékaként számba jöhető zálogjog vonatkozásában erőteljesen ragaszkodik az ingó dolgok kizárólag átadás útján történő elzálogosításának elvéhez. Birtokátadás mellőzésével ingózálogjog nem hozható létre, mivel ez a nyilvánosságra hozatal alapelveinek megsértését jelentené. Ez a rejtett zálogjog pedig nem nyújtana a hitelező számára sem védelmet.⁵⁷

A gazdasági élet azon igénye, hogy az adósnak ne kelljen megválnia a biztosítékul szolgáló ingóságtól, már a *BGB* hatálybalépése előtt is erőteljesen jelentkezett⁵⁸, így a gyakorlat igen korán életre hívott egyéb, az ingójelzálogjog célját betöltő biztosítéki intézményeket. Mind a biztosítéki tulajdonát ruházás (*Sicherheitsübereignung*), mind a tulajdonjog-fenntartás (*Eigentumsvorbehalt*) Németországban vált komoly, a bírói gyakorlat által elismert és továbbfejlesztett biztosítéki eszközökké. Ezekben az esetekben a hitelező helyzetét nem a zálogjog, hanem a tulajdonjog biztosítja, nem járulékos, azaz a követeléstől elváló jogosítványként. Hasonlóságuk ellenére mind szerkezetükben, mind jogi hatásukban, mind elfogadottságuk mértékében különböző jogintézményekről van szó.

A biztosítéki tulajdonátruházás a *BGB*-ben nem szabályozott, de nem is tiltott biztosítéki eszköz, mely értelmében a felek - formához nem kötött módon - megállapodhatnak abban, hogy az adós a dolog tulajdonjogát annak további birtoklása mellett a hitelezőre átruházza.⁵⁹ A felek jogviszonyát a tulajdonjog kifejezetten biztosítéki célja határozza meg és ebből a fiduciárius kapcsolatból következik az, hogy a tulajdonjog „visszaruházásának” megállapodásban lefektetett kötelezettsége akkor áll be, amikor véglegesen megállapítható, hogy a követelés már nem áll, illetve állhat fenn.⁶⁰

A tulajdonjog-fenntartás - noha a *BGB* szűkszavú ebben a tekintetben - a fenténél nagyobb mértékben elismert, elfogadott és jelentősebben továbbfejlesztett intézmény. Míg biztosítéki tulajdonátruházására pénzhitel biztosítása érdekében kerül sor, addig a tulajdonjog fenntartása az áruhitelezők igen széles körben - a többi jogrendszer egyes országokban élő típusaival összevetve a legszélesebb körben - alkalmazott eszköze.⁶¹ Ennek oka a zálogjogi felfogás merevségén túl a hitelező számára biztosított kedvező pozícióban és a bírói gyakorlat kiterjesztésre és továbbalkítására való hajlandóságában kereshető.

1. Egyszerű tulajdonjog-fenntartás (einfacher Eigentumsvorbehalt)

A *BGB* 455. §-ának szabályozása megfelel a biztosítéki forma LT. fejezetben felvázolt „ideáltípusának”. Ez a szakasz - amelyet az 1928. évi Mtj. átvett - a tulajdonjog átszállásának dologi rendszerére támaszkodva (II. 1.) könnyedén elválasztja a kötelmi ügyletet a feltételes tulajdonjog-átszállástól.

A formához nem kötött, akár szóbeli megállapodásnak a tárgya bármilyen ingó dolog lehet: a zálogjoggal történő megterhelhetőség, elhasználhatóság, illetve helyettesíthetőség nem döntő kritérium.⁶² A biztosíték hatálya kiterjed az alkotórészekre, tartozékokra is, önmagában olyan dologra azonban, amely egy másik dolog lényeges alkotórésze, természetesen nem alapítható. Tulajdonjog-fenntartás kiköthető dologösszességre is - pl. áru-raktár -, valamint vállalkozásra is, de ebben az esetben az egyes dolgokat terhelő a biztosíték.⁶³

A tulajdonjog fenntartásában történő megállapodásra a vételi ügylet időpontjánál később is sor kerülhet. Ha a megállapodás nem tér ki erre és az eladó az átadáskor juttatja kifejezésre a tulajdonjog fenntartása iránti szándékát, azt oly módon kell tenni, hogy a vevő számára is egyértelművé váljék és ehhez hozzájáruljon: a *traditio* joghatását a két fél egybehangzó akaratnyilvánítása határozza meg.⁶⁴ A tulajdonjog-fenntartási kikötés igen gyakran képezi az általános üzleti feltételek részét. Az ítélezési gyakorlat értelmében ezen feltételek körében az adott ügyben kifejezetten, egyértelműen utalni kell a tulajdonjog fenntartására. A szerződéskötés utáni - pl. szállítólevél keretében erre történő utalás - nem elegendő⁶⁵; bár született ítélet, amely meghatározóvá vált: az eset valamennyi körülményét figyelembe kell venni és annak alapján kell megállapítani, hogy a vevő számíthatott-e erre a kikötésre vagy sem.⁶⁶

A *BGB* említett szakasza kifejezetten utal az eladó elállási jogára, amennyiben a vevő késedelembe esik - ebben nyilvánul meg a biztosíték kötelmi hatálya. *Weber* utal arra, hogy az eladó a már kifizetett vételár-részletek visszatérítésével kapcsolatban kikötheti, hogy ezek a részletek használati díjnak minősülnek, természetesen ez a vevő számára igen hátrányos kitétel.⁶⁷

Lényegesebb a biztosítéki megállapodás dologi hatálya, amely egyik oldalról a tulajdonjog érvényesíthetőségét, másik oldalról pedig a birtoklás jogát és a várományi jogot jelenti. A német irodalom nagy teret szentel a várományi jogokkal kapcsolatos kérdéseknek. Valamennyi szerző egyetért abban, hogy különleges jogosítványról van szó, ám vitatott, hogy ez a tulajdoni váromány (*Eigentumsanwartschaft*) dologi jog, kötelmi jog vagy a kettő között elhelyezkedő jogosítvány. A Szövetségi Bíróság egyik ítéleté-

ben „tulajdonjoghoz vezető lépcsőfoknak” nevezte⁶⁸, s ez azért találó elnevezés, mert a várományi jog jogosultjának cselekményétől függ, hogy mikor válik tulajdonossá - a teljes jogosultság megszerzése tekintetében a jogosult jogi helyzete a tulajdonos akaratától teljesen független.⁶⁹ Helyzete hasonló a tulajdonoséhoz, mivel az őt megillető jogorvoslatot veheti igénybe; ezenkívül a várományi jog elidegeníthető, illetve megterhelhető.⁷⁰

A dologi következmények érvényesülnek a vevő ellen vezetett végrehajtási és csődeljárás folyamán - ezt az adott jogszabályok rendezik. Amennyiben a vevő ellen végrehajtást kérnek, az eladó tulajdonjoga a lefoglalt dolog értékesítését megakadályozó jogosítvány⁷¹, amennyiben ez alapján igényperrel él. Ha az igényper alapos okból indul, az eladó visszakapja a dolgot és afölött újra rendelkezhet. Igényper azonban csak addig indítható, amíg az eladó a tulajdonos. Ha a végrehajtást kérő a hátralékos vételárat az eladó számára kifizeti, a tulajdonjog-fenntartás megszűnik, az eladó tulajdonjoga a vevőre száll. Ezt az eladó nem tagadhatja meg.⁷²

A vevő fizetéseképtelensége miatt indított csődeljárás esetén kevésbé egyértelmű a helyzet. Ahogy a végrehajtási eljárás, úgy a csődeljárás tárgyál is csak azok a dolgok szolgálhatnak, amelyek felett a vevő a csődeljárás megnyitáskor rendelkezhet. A tulajdonjog-fenntartással eladott dolog nem tartozik ebbe a körbe, így a jogosult követelheti dolgának a csődtömegeből történő elkülönítését. (Ez az elkülönítés iránti igény felel meg az igénypernek.⁷³) Hogy erre mikor és hogyan kerül sor, az attól függ, hogy elismerést nyer-e a csődtömeggondnok választási joga. A német szabályozás szerint, amennyiben a felek egyike sem teljesítette teljesen a szerződést, a csődtömeggondnok választhat, hogy teljesíti-e szerződést vagy megtagadja azt. Előbbi esetben kifizeti a vételár-hátralékot, melynek következményeként a dolog a vevő tulajdonába és így a csődtömegebe kerül. Annak elkülönítését az eladó természetesen továbbra nem követelheti. Amennyiben megtagadja a teljesítést, az eladó követelheti a dolgot, s ezenkívül a vevővel szemben kártérítési követelését is érvényesítheti.⁷⁴

Kérdés azonban, hogy megilleti-e a csődtömeggondnokot ez a választási jog. Ennek feltétele a szerződés nem-teljesítése. *Bülow* utal arra, hogy ez a feltétel a vevő oldaláról megáll, hiszen a teljes vételárat nem fizette ki, az eladó azonban csak a tulajdonjog feltételek átruházására vállalt kötelezettséget, azt pedig teljesítette⁷⁵ - a teljes jogszerzés az ő cselekményétől független. Amennyiben ez az indoklás elfogadható, s az eladó részéről nem a tulajdonjog teljes átruházását tekintjük teljesítésnek, a csődtömeggondnok nem választhat: a fennálló részleteket ki kell fizetnie, hogy a dolgot a csődtömegebe vonhassa, s ha ezt nem teljesíti, az eladó elállhat és követelheti a dolog elkülönítését.⁷⁶

Bár egyszerű tulajdonjog-fenntartás esetén a vevő a dolgot nem idegenítheti el, különös figyelmet érdemel, hogy a szerződés ilyen irányú megszegése az ellene indított csődeljárás esetén milyen következményekkel jár az eladó jogérvényesítésére nézve. Az eladó az ellenszolgáltatás iránti követelés engedményezését kérheti, a dolog helyébe lépett szurrogátum elkülönítése útján. Kérdés, hogy a követelés az értékesítés során kapott vételár teljes egészére vonatkozik-e.⁷⁷

Összességében megállapítható, hogy az egyszerű tulajdonjog-fenntartás nem véletlenül vált a legszélesebb körben alkalmazott biztosítéki eszközzé Németországban: az eladó mint biztosítéki jogosult helyzetét csak a jóhiszemű harmadik személyek visszerhes szerzése korlátozza (ekkor az eladó csak kártérítési igényét érvényesítheti a vevővel szemben).

2. Fokozott hatályú tulajdonjog fenntartás (erstrecker Eigentumsvorbehalt)

Mint már arra több alkalommal utaltunk, a fent elemzett biztosítéki forma kellően kielégíti a felek érdekeit, ha a vevő a dolog végső felhasználója. Amennyiben azonban üzleti tevékenysége során a beszerzett árukat rendszeresen értékesíti vagy feldolgoz-

za, az eladó nem köt vele ilyen megállapodást, mert a dolog értékesítése, egyesítése, keveredése esetén a *BGB* általános szabályai jönnek figyelembe, s tulajdonjoga többnyire megszűnik. Nem felel meg ez a biztosíték azok igényeinek sem, akik nem csupán a vételár-követelést, hanem egyéb követeléseiket is ily módon kívánják biztosítani.

Ahogy *Weber* utal rá, a tulajdonjog-fenntartás gyakorlatban kialakított formáinak elismerése több tényezéből fakad: a 455. § szabályozásából, az ítélkezési gyakorlatból és a jogtudomány részéről történő elfogadásukból. Ez a messzemenő támogatottság azonban egyáltalán nem zárja ki azt, hogy ne lennének az egyes kérdések erősen tisztázatlanok, sőt ellentmondásosak.⁷⁸ Különösképpen még típusainak csoportosítása sem azonos az egyes ismertetésekben. A következőkben a leggyakrabban alkalmazott beosztás alapján ismertetjük az egyes formákat, összhangban a II. fejezetben alkalmazott fogalmakkal.

2.1. Vertikális fokozott hatályú tulajdonjog-fenntartás (verlängerter Eigentumsvorbehalt)

2.1.1. Jövőbeli követelés engedményezése (Vorausabtretung)

A felek megállapodhatnak abban, hogy a vevő rendes gazdasági vagy üzleti tevékenysége körében a dolgot elidegenítheti. Mivel ebben az esetben az eladó tulajdonjoga megszűnik - azt a harmadik személy vevő szerzi meg -, s így megszűnik az eladó biztosítéka is, érdekében áll, hogy valamely más dolog, szurrogátum lépjen az eladott dolog helyébe. Ez a további értékesítésből származó, a vevőt az ő vevőjével szemben megillető vételár-követelés, melyet az adós az eladóra engedményez. Az engedményezésre a megállapodással egyidejűleg általában sor kerül - így mindig jövőbeli követelést engedményeznek.

Kérdéses ebből a szempontból, hogy milyen mértékben kell a követelésnek meghatározottnak lennie. Irányadónak az engedményezés időpontja tűnik, ám akkor még rendszerint nem ismeretes sem a további értékesítés vevője, azaz az engedményezett követelés adója, sem a követelés összege. Ezek az adatok csak a követelés tényleges keletkezésével állapíthatók meg, s ezeket kell az engedményezéshez hozzárendelni. A bíróságnak az a törekvése, hogy az általános elgondolást konkrét esetekben érvényre juttassa, nem volt tartható, hiszen a fokozott hatályú tulajdonjog-fenntartás e típusának tarthatatlanságát eredményezte volna. Így a bírósági gyakorlat mindig az egyes esetek körülményeit veszi alapul.⁷⁹ Az engedményezés időpontjában a követelésnek nem kell meghatározottnak, sem meghatározhatónak lennie⁸⁰, elegendő, de egyben szükséges is, hogy az a követelés keletkezésekor azonosítható legyen, s ezt a már meghatározott követelést az engedményezett jövőbeli követeléshez illesszék.⁸¹

Az engedményezett követelést a tulajdonjog-fenntartás mellett vásárló saját vevőjével szemben csak abban az esetben érvényesítheti, ha az eladó erre feljogosította, de a követeléssel rendelkezésre jogosult személy ebben az esetben is az eladó marad. Természetesen az engedményezés csupán biztosíték, mellyel az eladó akkor élhet, ha vevője a vételárrészletek törlesztésével késedelembe esik.

A további értékesítésből származó követelésekre kiterjesztett tulajdonjog-fenntartás mint biztosíték értékét meghatározza, hogy milyen jogosítványokkal rendelkezik az eladó vevője fizetési képtelensége esetén. (Amennyiben még nem értékesítette a dolgot, egyszerű a megítélése.) Vitatott, hogy az eladót megilleti-e a dolog elkülönítésének joga vagy csupán kielégítési elsőbbség. A gyakorlat álláspontja szerint ez a forma közelebb áll a biztosítéki tulajdonátruházás intézményéhez, mint az egyszerű tulajdonjog-fenntartáshoz, így az eladót csak kielégítési elsőbbség illeti meg.⁸² Ugyanez vonatkozik arra az esetre, amikor a tulajdonjog-fenntartás adója a további eladásból őt megillető vétel-

ár-követelést folyószámlán helyezi el.⁸³ Vitatott az is, miként alkalmazható az a szabály, melynek értelmében azok a követelések, melyek az engedményező vagyonán a csőd megnyitását követően keletkeztek, nem érinthetik a csődhitelezők érdekeit. Így, ha az engedményezésre a csődnyitás előtt került sor, a követelés elleben utána keletkezett, azt nem lehet figyelembe venni.⁸⁴

A dolog tovább-értékesítését lehetővé tevő és a biztosítékot a követelés engedményezésére kiterjesztő tulajdonjog-fenntartás rendkívül népszerű az áruszállítók körében. Széles körű alkalmazhatóságát elősegítette a követelésnek csupán azonosíthatóságát megkívánó bírói gyakorlat, ám hátránya, hogy csőd esetén csupán kielégítési elsőbbséget biztosít és egyes esetekben még ez is vitás.

2.1.2. Feldolgozási záradék (Verarbeitungsklausel)

A *BGB* 950. §-a értelmében a feldolgozás, átalakítás eredményeként keletkező dolog tulajdonjogát a feldolgozó szerzi meg. Ha a felek egyszerű tulajdonjog-fenntartási záradékot csatolnak a szerződéshez és a vevő a dolgot feldolgozza vagy beépíti, az eladó elveszíti tulajdonjogát. Hogy a vételárrészletek vonatkozásában biztosítéka fennmaradjon, de a kereskedő, iparos a dolgot felhasználhassa, a felek kikötik az ún. feldolgozási záradékot.

Ennek érvényesíthetőségével kapcsolatban vitás kérdés, hogy a 950. § dologi jogi szabálya diszpozitív avagy kógens-e.⁸⁵ A hitelező akkor biztosíthatja kellően saját helyzetét, ha a megállapodásban a feldolgozás módját akként rögzítik, hogy a vevő azt az eladó számára végzi, így tulajdonjoga a feldolgozott, átalakított dolgon is fennmarad.⁸⁶ Természetesen az eladónak figyelemmel kell lennie előzetesen arra, hogy milyen az átalakítás módja: ingadánra történő építés esetén a tulajdonjog kérdése másként alakul. Hasonlóképpen eltérő a helyzet, ha a feldolgozást harmadik személy végzi - ilyenkor a feldolgozási záradék a követelés előzetes engedményezésével összekapcsolódva biztosítja a hitelezőt.⁸⁷

Mind a két kiterjesztett tulajdonjog-fenntartási típusnak jellemzője az a megkötöttség; hogy amennyiben az eladót a megállapodás túlbiztosítja, az nem tekinthető érvényesnek. Így az egyes esetekben a bíróság különös figyelmet fordít annak vizsgálatára, hogy az eladó által szállított nyersanyag és az azon végzett munka, valamint az azzal egybedolgozott egyéb anyagok értéke hogyan viszonylik egymáshoz. A tulajdonjog fenntarthatóságának érdekében a felek gyakran közös tulajdon keletkezésében állapodnak meg.⁸⁸ A vevő vagyonára vezetett csődeljárás esetén a dolog elkülönítését az eladó nem igényelheti, csupán - a túlnyomó többség álláspontja szerint - elsőbbségi kielégítésre jogosult.

2.2. Horizontális fokozott hatályú tulajdonjog-fenntartás (erweiterter Eigentumsvorbehalt)

2.2.1. Egyéb követeléseket is biztosító záradék (Kontokorrentvorbehalt)

A felek ilyen jellegű záradék kikötésével azt kívánják elérni, hogy a tulajdonjog fenntartása ne csupán az így eladott dolog hátralékos vételárát biztosítsa, hanem az eladónak a vevővel szemben fennálló egyéb követeléseit is (valamennyi követelést vagy azoknak meghatározott részét). Akár egyéb vételár-követeléseket, akár más típusú szerződésekből származó további követeléseket biztosítanak így a felek, a biztosíték és ezen követelések között a kapcsolat igen laza. Mivel a felek közötti üzleti kapcsolatban jövőben keletkező követelésekkel is számolni lehet, a tulajdonjog fenntartása ezekre is kiterjeszhető.⁸⁹

A bírói gyakorlat értelmében ez a záradék érvénytelennek minősül, amennyiben a záradék egyéb követelésekre történő kiterjesztése olyan mértékben szembenáll az eredeti adásvételi szerző-

dés célkitűzésével, hogy az a szerződési szabadsággal való visszaéléshez vezetne.⁹⁰ Több bírósági döntés született nemrégiben, amelyek tulajdonjog-fenntartás ilyen jellegű kiterjesztését csak kereskedők ügyleteire szűkítik, ugyanis fogyasztók közötti hasonló értelmű megállapodásokat érvénytelennek nyilvánítottak, arra hivatkozva, hogy az a feltétel indokolatlanul hátrányos helyzetbe hozta a vevőt, s így a szerződés egész célját veszélyeztette.⁹¹

A vevő elleni csődeljárás esetén az eladót megilleti a dolog elkülönítésének joga. Nem vitás azonban, hogy amennyiben az „elsőleges” követelést a vevő teljesítette, azaz a megvett dolog vételárát teljes egészében kifizette, az eladót a többi követelés vonatkozásában már csak kielégítési elsőbbség illeti meg.⁹² A tulajdonjog a dolgon ebben az esetben is az eladónál marad a többi követelés biztosítására, de mivel a dologi biztosíték és a biztosított követelések között nincs kapcsolat, a csőd szempontjából biztosítéki tulajdonátruházás hitelezőjének minősül az eladó.

2.2.2. A konszernhez tartozók követeléseit biztosító záradék (Konzernvorbehalt)

Az előzőekben ismertetett típustól ez annyiban különbözik, hogy nemcsak a vevőnek, hanem az egész konszernnek valamennyi tartozását is biztosítja a vevővel kötött megállapodás tulajdonjog-fenntartási záradéka. Az eladó tulajdonjoga mindaddig fennmarad, amíg annak a konszernnek a vállalkozásai, amelyhez a vevő is tartozik, nem törlesztették tartozásait, ideértve a jövőbeli követeléseket is, amelyek meghatározottak vagy meghatározhatóak.⁹³ A vevő csődje esetén az eladó jogosítványai a fentiek szerint alakulnak.

Korábban ezt a záradékot elismerték, ám jelenleg erősen vitatott elfogadhatósága. Jogi szempontból továbbra sem kifogásolható, ám jogpolitikai szempontból annál inkább. Ellene szól, hogy tulajdonjogi viszonyokat illetően jelentős bizonytalanságot okoz, mindig újabb és újabb követelésekkel kell számolni, a vevő számára túlságosan kitolódik a tulajdonjog megszerzhetősége, így helyzete igen hátrányos.⁹⁴

A Szövetségi Bíróság egyik döntésében kimondta⁹⁵, hogy a tulajdonjog-fenntartás nagyon széles körű kiterjesztése is megengedett, amennyiben a biztosított követelés és a biztosíték tárgya közötti kapcsolat fennáll. Azt azonban nyitva hagyta az ítélet, hogy konkrét esetek speciális körülményei közepette ez a tulajdonjog-fenntartás a szerződési szabadsággal történt visszaélés szempontjából érvénytelennek nyilvánítható-e.

2.3. Átruházott tulajdonjog-fenntartás (übertragener Eigentumsvorbehalt)

2.3.1. Továbbvezetett tulajdonjog-fenntartás (weitergeleiteter Eigentumsvorbehalt)

Az eladó megállapodhat a vevővel abban, hogy a biztosíték tárgyául szolgáló dolgot elidegenítheti, de a tulajdonjog további fenntartása mellett. Ennek módja vagy a várományi jog átruházása vagy a tulajdonos beleegyezésével harmadik személyre a tulajdonjog feltételes átruházása.⁹⁶ Harmadik személy a dolog tulajdonjogát akkor szerezheti meg, ha a tulajdonjog-fenntartás adósa, az eladó számára az egész vételárát kifizeti.⁹⁷ Ez problematikus, hiszen tulajdonszerzése tőle független cselekményen múlik, s nehezíti a helyzetet az is, ha a vevő nem hozza a tulajdonjog-fenntartás tényét saját vevőjének tudomására. Ekkor felmerül jóhiszemű harmadik személy tulajdonszerzésének lehetősége, amikor is az eredeti eladó elveszíti tulajdonjogát, s csupán kártérítési igényvel fordulhat vevője ellen. Ez - a csőd esetén fennálló elkülönítési igény ellenére - nagymértékben csökkenti ennek a tulajdonjog-fenntartási típusnak az életképességét.

2.3.2. Utánakapcsolt tulajdonjog-fenntartás (nachgeschalteter Eigentumsvorbehalt)

Az előző formával ellentétben, a vevőt megilleti a dolog elidegenítésének joga, ám anélkül, hogy a tulajdonjog-fenntartás tényét vevője tudomására kellene hoznia. A második eladásból származó vételár-követelés csak annak engedményezése esetén illeti meg az eladót.⁹⁸ Rendszerint a vevő tulajdonjog-fenntartás útján értékesíti a dolgot - a saját jogán, azaz a biztosítéki jogosultja ez esetben maga lesz. Lehetséges, hogy a felek (az eladó és a vevő) ebben kifejezetten megállapodnak, ám a gyakorlatban nem ez az egyeduralkodó megoldás. Megkettőződik a tulajdonjog-fenntartás és vele együtt a várományi jog is, s az eladó akkor veszíti el tulajdonjogát, ha az egyik vételár-tartozást törlesztik.⁹⁹ Mivel ebben az esetben sincs kizárva harmadik jóhiszemű személy szerzésének lehetősége, a csődeljárás kedvező szabályai ellenére is kétséges ennek az intézménynek a biztonsága.

AUSZTRIA

Ingó dolgon birtokátadás nélkül a Németországban elfogadott eszközök útján lehet biztosítékot teremteni. Az alábbiakban elsősorban a különbséget emeljük ki.

Az ingójelzálogjog az átadás - illetve regisztrálhatóság - hiánya eredményeként nem nyert szabályozást, biztosítéki tulajdonátruházás lehetséges, de csupán a nyilvánosság követelményének kielégítése mellett, feltüntetve a megállapodásban a tulajdonjog átruházásának jogalapját, amely nem irányulhat a kézi zálogjog elvének megkerülésére.¹⁰⁰ Mivel a dolog tényleges vagy jelképes átadása ehhez a biztosítékhoz nélkülözhetetlen, szűkebb körben alkalmazzák.

A tulajdonjog-fenntartás kikötésére gyakran kerül sor, bár ez nem hasonlítható a német gyakorlathoz. Megengedhetősége sem annyira kétséget kizáró, mint a német jogi szabályozásban és gyakorlatban, s ez elsősorban azzal magyarázható, hogy a tulajdonjog fenntartása formátlan ügylet - még írásbeliséget sem kíván -, így „rejtett” biztosítékként működik. Később a tulajdonjog-fenntartás mellett szóló érvek kerültek előtérbe, különösen, amikor némi változáson áthaladva pénzhitel biztosítására is alkalmassá vált.¹⁰¹

A tulajdonjog-fenntartás jogosultjának helyzetét biztosítéka kellően szilárdá teszi. Korábban az eladónak a megállapodásban ki kellett kötnie, hogy vevői késedelem esetén elállhat és a dolgot visszakövetelheti, mivel ez nem következett a tulajdonjog fenntartásából. Később a bírói gyakorlat hallgatóságos megállapodást is elfogadott. A vevő késedelem esetén így az eladó elállhat vagy a késedelem idejére magához veheti a dolgot vagy - a joggyakorlat kialakította megoldásként - követelheti a teljesítést. A vevőt megilleti a várományi jog, de míg Németországban egyre kevésbé vitatják annak dologi jellegét, osztrák területen éppen dologiságának tagadásában alakult ki egységes álláspont. A vevő ellen vezetett végrehajtás esetén az eladó igényperrel élhet, de el kell fogadnia a fennálló vételár-részletek törlesztését is. Csődeljárás esetén a joggyakorlat egységes a csődtőmeggondnok választási jogának elismerésében. Amennyiben a dolgot a vevő értékesítette, az elkülönítési igény a vételárra terjed ki.¹⁰²

Ami a tulajdonjog-fenntartás hatályának fokozását illeti, sokáig megelégedtek az egyszerű formával. Később megindultak a törekvések elsősorban a továbbértékesítést, illetve feldolgozást kimondó záradékok elismerésére, ám a mai napig kérdéses elfogadhatóságuk. Az előbbi esetben nem jelent problémát a követelés meghatározhatósága - elegendőnek tekintik az azonosíthatóságot; sokkal inkább gondot okoz az, hogy a nyilvánosság követelményének nehezen lehet eleget tenni. A bírósági ítélet kétségessé tette, hogy az adósnak a vételár-követelés engedményezéséről szóló tájékoztatása elegendő-e.

A feldolgozási záradék kiköthetőségének korábbi kategorikus tagadásával a gyakorlat szakított, s jelenleg külön kikötés sem szükséges ahhoz, hogy amennyiben a vevő a szállított anyagot feldolgozza, ennek eredményén közös tulajdon keletkezzen. Ugyanakkor ajánlatos a későbbi bonyodalmak elkerülése érdekében előre megállapodni az anyagok, illetve a feldolgozás értékében.¹⁰³

SVÁJC

A germán jogcsaládon belül Svájcban él legerősebben ingók elzálogosításánál a *traditio* elve. Ennélfogva nem fogadják el az ingójelzálogjogot, biztosítéki tulajdonátruházásra pedig ezen alapelv fenntartása érdekében csak a dolog átadása útján kerülhet sor, így a kézizálogjog szerepét tölti be.¹⁰⁴

A tulajdonjog-fenntartás elismerést nyert, ám szerepét és jogi jellemzőit erőteljesen meghatározza az az 1911-ben született ítélet, amely a tulajdonjog-fenntartást gazdasági szempontból a bejegyzett zálogjoggal azonosította. A tulajdonjogot leginkább részletvétel esetén tartják fenn, kereskedelmi termékek, üzleti felszerelések vonatkozásában kevésbé használják. Vitatott, hogy a tulajdon átruházására nézve a megállapodás halasztó feltétel vagy inkább csak feloldó feltétel; s az is, hogy önálló jogosítványról van-e szó: túlnyomórészt a tulajdonjog-fenntartás járulékosága mellett foglalnak állást.¹⁰⁵

Szabályozásának legkiemelkedőbb sajátossága a bejegyzés szükségessége. A nyilvántartásba vétel konstitutív hatályt a tulajdonjog-fenntartás létrejöttére nézve, bejegyzés hiányában még kötelmi hatállyal sem bír.¹⁰⁶ A kézizálogjogi elv továbbra is érvényesül, harmadik személyek számára tájékozódási alapul nem az átadás, hanem a nyilvántartás szolgál.

A nyilvántartást a tartományokban, a tartományi végrehajtási hivatalban vezetik. Ide kerül bejegyzésre az az adásvételi ügylet, amelyhez kapcsolódva a tulajdonjogot az eladó fenntartotta, a nyilvántartáshoz érkezett bejelentések időbeli sorrendjében. Ezt kiegészíti egy személyi nyilvántartás, amely alfabetikus sorrendben az egyes szerződéseket megkötő feleket tünteti fel. A két nyilvántartás kölcsönösen utal egymásra.¹⁰⁷ A nyilvántartásba vétel - amelybe a bejegyzés alapszabályként a vevő lakóhelye szerint történik - díjköteles, s a jegyzékbe mindenki betekinthez.

A nyilvántartás nem orvosolhatja az alapügylet hibáit, azaz, ha jogszabály nem teszi lehetővé tulajdonjog-fenntartás alapítását, az a bejegyzés ellenére sem áll fenn. Harmadik személyek szempontjából sem kifogástalan a rendszer, mivel a leendő hitelező a nyilvántartásba történő betekintést követően sem lehet bizonyos abban, hogy az elidegenítő javára(?) későbbi időpontban nem jeyeztek be tulajdonjog-fenntartást. (Ez különösképpen akkor lehetséges, ha a vevő időközben lakóhelyet változtatott.) A nyilvántartásba vétel erejét nagymértékben csökkenti az a tény; hogy a törvény nem vélelmezi, hogy harmadik személyek ismerik a nyilvántartás tartalmát, ennélfogva jóhiszemű szerzés sem kizárt. Az eladó helyzete igen hátrányos, hiszen ilyen esetben őt terheli annak bizonyítása, hogy a vevő harmadik személy tudott a bejegyzésről vagy tudnia kellett volna. Ebben a tekintetben sem az irodalom, sem a gyakorlat nem egységes. Bírói ítélet annyit rögzített, hogy rendes körülmények között a vevő nem köteles a nyilvántartásból tudakozódni, csupán akkor, ha az adott termékek kereskedelme során a tulajdonjog-fenntartás bevett biztosítéki eszköz.¹⁰⁸

Amennyiben a vevő a teljesítéssel késedelembe esik, az eladó követelheti a teljesítést vagy elállhat. A vevő ellen vezetett végrehajtási eljárás során igényperrel élhet, csőd eljárás során ez a szabály nem alkalmazható: a csődtömeggondnok bizonyos határidőn belül választhat, hogy teljesíti a szerződést vagy sem. Utóbbi esetben az eladó eláll és visszaköveteli a dolgot vagy követelését továbbra is fenntartja, ekkor azonban nem élvez elsőbbséget a hitelezők sorában.¹⁰⁹

Az egyszerű tulajdonjog-fenntartás gyakorta nem kerül alkalmazásra, egyéb ügyletekkel igyekeznek megkerülni. Így a foko-

zott hatályú típusok iránti igény sem volt annyira erőteljes, noha jelentkezett. A horizontális kiterjesztések tilalmazottak, részint a követelés és a biztosíték szoros kapcsolatának fenntartása érdekében, részint pedig a kézizálogjogi alapelv érvényesítése miatt. A vertikális kiterjesztések - bizonyos korlátok között - elfogadottak.¹¹⁰ Írásban lehetséges a dolog további értékesítésében és az ebből fakadó követelés engedményezésében történő megegyezés; megállapodhatnak a dolog tulajdonjog fenntartása mellett történő értékesíthetőségében: a nyilvántartásba bejegyzik az új adóst. Bizonytalan a helyzet a dolog feldolgozásában történő megállapodás elismerését illetően: a többségi vélemények ellene szólnak a svájci joggal történő összeegyeztethetlenségére, az átadás ingózálogjogi elvének megkerülésére, illetve a bejegyzési nehézségekre hivatkozva.

B) A római jogcsalád

FRANCIAORSZÁG

Ismeretes a tulajdonjog-fenntartás (*réserves de propriété*) intézménye, ám elfogadottsága korántsem akadálytalan. Az alapvető kiindulópontot abban a már említett tényben kell keresni, hogy a *Code Civil* ingók adásvétele esetén nem választja el a vételi szerződést és a tulajdonjog átszállását: a kötelmi és a dologi ügylet egybemosódik és a vevő már az adásvételi szerződéssel megkötésével tulajdonossá válik. Így, erre építve nem volt könnyű a tulajdonjog-fenntartás kialakítása. Jogi természetére nem tisztázott¹¹¹: mivel a tulajdonjog átszállása együttjár a szerződéssel, de nem szükséges eleme, a kettő elválasztható. Ez esetben német mintára történik, halasztó feltétellel, a tulajdonjog átszállása.

A háború előtt született ítéletekben erre az ügyletre kimondta a bíróság, hogy az csupán a feleket köti, később elismerték harmadik személyekkel szemben érvényesíthetőségét, de sokáig nem rendelkezett hatállyal a vevő elleni csőd eljárás esetén. Másik megoldás emellett annak a felfogásnak az eredménye, mely szerint a tulajdonjog átszáll a vevőre, s ha nem teljesít, visszaszáll az eladóra. Ezt is bírói döntések támasztják alá.¹¹²

A tulajdonjog-fenntartás formához nem kötött ügylet, melynek keretében meg kell határozni a fizetendő részleteket és a törlesztés határidejét.¹¹³ Elismerték, hogy a vevő késedelme esetén az eladó a dolgot követelheti, ám egészen 1980-ig a vevő ellen indított csőd eljárás során elsősorban a hitelezők egyenlőségének garantálása érdekében a tulajdonjog-fenntartás kikötése semmiféle jogi hatással nem rendelkezett¹¹⁴, s csak a csőd eljárás 1985. évi módosítása rögzítette, hogy az eladó a vevő fizetése képtelensége esetén dolgának a csődtömegből történő kiadását követelheti, amennyiben a tulajdonjog-fenntartást írásban és legkésőbb a szállítási időpontjában kikötötték, továbbá, ha a dolog változatlan állapotban az adósnál megtalálható.¹¹⁵

Mivel a tulajdonjog-fenntartás nem nagy jelentőségű hitelbiztosíték, kiterjesztett formái iránt sem jelentkezett komoly igény. A francia jogban a továbbértékesítési záradék meglehetősen vitatott intézmény, a feldolgozási záradék pedig gyakorlatilag ismeretlen.¹¹⁶ Kérdés, hogy a *réserves de propriété* érvényesítésének a csőd eljárás során történő biztosítása nem növeli-e meg akár kiterjesztett formái iránt is az igényt.

Mindazonáltal Franciaországban ingók birtokátadás mellőzésével történő megterhelése - annak ellenére, hogy a *Code Civil* ezt alapvetően tagadja - lehetséges.¹¹⁷ Bejegyzés mellett ilyen ingó jelzálogjog alapítható az egyes foglalkozások végzéséhez szükséges eszközökre is. Ismeretes továbbá a bérletvétel (*location vente*) intézménye¹¹⁸, mely alapján a felek a tulajdonjog átruházásának céljával két szerződést kötnek; valamint az eladót megillető visszakövetelési jog (*privilege*), amely a vételárháríték erejéig törvényen alapuló elsőbbségi jogot teremt (erre azonban a vevő fizetése képtelensége esetén nem lehet hivatkozni).¹¹⁹

OLASZORSZÁG

C) Az angol nyelvű jogcsalád

ANGLIA

Diszpozitívnek értelmezve azt a rendelkezést, amely ingó dolgok vonatkozásában a tulajdonjog átszállását a szerződéshez kapcsolja, az olasz jog - a részletvételhez kapcsolódóan - rendezi a tulajdonjog-fenntartás lehetőségét (*riserva di proprietà*), elfogadva a „klasszikus” megoldást: nem a vétel, csak a tulajdonjog átszállása feltételes.¹²⁰

Ahhoz, hogy a feleket kössék a tulajdonjog-fenntartás kikötésében foglaltak, a megállapodást nem kell írásba foglalni, a vevő hitelezőivel szemben az eladó ugyanakkor csak úgy léphet föl, ha okiratba foglalták. Ez nem a nyilvánosság követelményének kielégítését szolgálja, hanem pusztán bizonyítási célokat. A vevő ellen vezetett végrehajtás esetén kérheti ez alapján tulajdonának a foglalás alóli feloldását, csőd eljárás során pedig, amennyiben a csődtömeg gondnok nem a csődtömegeből történő teljesítést választja, követelheti dolgának elkülönítését.¹²¹ Ezek a rendelkezések a hitelező pozícióját megszilárdítják, ennek, továbbá az ingójelzálogjog nagyon szűk körű alkalmazhatóságának¹²² eredménye az, hogy a tulajdonjog-fenntartás a gyakorlatban bevált intézmény. Az olasz szabályozás is lehetőséget ad ezen felül a francia jogban ismert visszakövetelésre, továbbá megengedett a biztosítéki tulajdonátruházás, ám csak birtokadás mellett.¹²³

Jóhiszemű harmadik személyek szerzésével szemben a tulajdonjog fenntartása nem nyújt védelmet, ám egyes ingóságok esetén a nyilvántartásba vétel ezt a hiányosságot is kiküszöbölheti.¹²⁴ Értékhatártól függően, 30 400 líra feletti értékben gépet értékesítők a tulajdonjog-fenntartást bejegyeztethetik a bíróságon vezetett jegyzékbe, s erre harmadik személlyel szemben akkor lehet hivatkozni, ha a gép még a bejegyzést elrendelő bíróság illetékességi területén található. A jóhiszemű szerzés tehát továbbra sem kizárt, a jogszabályok a gazdasági forgalom biztonságának érdekeit a hitelező érdekei elé helyezik. 500 000 líra felett értékesített gépeknél a biztosíték bejegyzése korlátlanul érvényesíthető minden harmadik személlyel szemben.

Olaszországban nem lehetséges a tulajdonjog-fenntartás hatályának kiterjesztése, az uralkodó álláspont elfogadhatatlannak tartja azt, hogy a vevő, aki még nem tulajdonos, tulajdonos módjára rendelkezék az adott dolog fölött. Ellene szól továbbá, hogy jövőbeli követelés az olasz jog alapján nem engedményezhető.¹²⁵ A kiterjesztett formák iránt nem jelentkezett túlságosan erős igény; mivel az egyszerű típust elsősorban végső felhasználók, fogyasztók részére történő értékesítés esetén alkalmazzák.

BELGIUM

Belgiumban ingók birtokátadás nélküli megterhelése a francia szabályozással lényegében azonos módon történik, noha éppen a tulajdonjog-fenntartás vonatkozásában jelentős eltérés jelentkezik. A kötelmi és dologi ügylet között a belga jogi szabályozás nem tesz különbséget és így - formátlan módon - a felek megállapodhatnak - általában részletvételhez kapcsolódóan - a tulajdonjog fenntartásában. Ez a kikötés azonban aligha minősíthető biztosítéknak, tekintve, hogy csak kötelmi hatállyal rendelkezik, a feleket köti, de harmadik személy megszerzése esetén nem hivatkozhatnak rá, illetve a vevő hitelezőinek fellépése esetén nem biztosít elsőbbséget.¹²⁶ Alapszabályként a felek egymás közötti viszonyában a dolog átadását követően is az eladó viseli károsodásának, illetve elpusztulásának veszélyét.

A tulajdonjog-fenntartás kiterjesztett formáinak alkalmazására nincs lehetőség, de különös jelentőségük még megengedettségek esetén sem lenne, tekintve a tulajdonjog-fenntartás érvényesíthetőségének korlátozottságát. (Belgiumban részesül ez az intézmény a legcsekélyebb elismerésben¹²⁷).

Angliában többféle módon lehetséges ingó dolgok birtokátadás nélküli megterhelése, ide sorolható a *chattel mortgage* (az adós a biztosítékul szolgáló dolog tulajdonjogát a hitelezőre ruházza és megállapodásuk szerint az az adósra a teljesítéskor visszaszáll), a *hire-purchase* (bérleti jogviszonyt keletkeztető, majd a bérlet számára vételi jogot engedő lehetőség), valamint a *charge* intézménye. Mindezek mellett rendszeresen alkalmazott biztosítéki eszköz a tulajdonjog fenntartása, mellyel elsősorban fogyasztói szerződések, kisebb részben ipari felszerelések és berendezések értékesítése során alkalmaznak.¹²⁸ Az áruk adásvételéről szóló törvény értelmében megengedett az a megoldás, hogy a tulajdonjog a felek megállapodásában rögzített módon szálljon át. Az angol jog szerint a felek egyszerű tulajdonjog-fenntartási kikötésüket a némethez igen hasonló módon alkalmazták, a dolog birtokosa a vevő, akinek késedelme esetén az eladó követelheti a szerződés teljesítését vagy elállhat.

A tulajdonjog-fenntartás (*reservation of the right of disposal of goods*) jelentősége nagymértékben az *Alumínium Industrie Vaassen B. V. v. Romaipa Aluminium Ltd.* ügyben 1976-ban hozott ítélet óta növekedett meg.¹²⁹ A felek megállapodtak abban, hogy a vevő - *Romaipa* - a holland cég által szállított anyagok tulajdonjogát csak akkor szerzi meg, ha a szállítóval szemben bármilyen alapon fennálló valamennyi tartozását törleszti. A vételár teljes kifizetéséig a holland cég tulajdonában álló dolgokat *Romaipa* fiduciárius tulajdonosként birtokolta és megállapodtak, hogy amennyiben tárolásuk válik szükségessé, a dolgokat úgy helyezze el, hogy azok felismerhetőek legyenek. Ugyanakkor a vevőt a megállapodás feljogosította arra, hogy rendes üzletmenete során ezeket a dolgokat értékesítse azzal a feltétellel, hogy ha nem teljesíti valamennyi tartozását, a továbbértékesítésből származó követeléseket átadja eladója számára. Az alperes csődbe ment, s akkorra az így szállított dolgok egy részét értékesítette, vételárakat pedig külön számlán kezelte.¹³⁰

A bíróság a megállapodás alapján helyt adott a felperes azon követelésének, hogy különítsék el ezt az összeget. Megállapították, hogy a felek között fiduciárius kapcsolat jött létre, s az alperes jogosult volt a dolog értékesítésére - nem a maga, hanem az eladó számlájára.¹³¹ Az ítélet, amely - a „hagyományos” tipizálás értelmében - a vételár-követelésen kívüli egyéb követeléseket is biztosító tulajdonjog-fenntartási kikötést, továbbá az elidegenítést lehetővé tevő kiterjesztést is jóváhagyta, a mai napig mérőföldkönek számít.

Igen pozitívna és előremutatónak értékelték ezt a döntést annak ellenére, hogy a későbbi hasonló tárgyban született ítéletek nem támasztották alá azt a feltevést, hogy ezentúl szokásossá válhatnak a tulajdonjog-fenntartás egyes meghosszabbított, illetve kiterjesztett formái. A fenti ügyben a bíróság nem vitatta, hogy nem „charge”, azaz zálogjog, hanem attól eltérő biztosíték szolgálta a hitelező védelmét. Három évvel később, a *Re Bond Worth Ltd.* ügyben - melynek keretében a felek megállapodása szerint az eladó „méltányos és fiduciárius” tulajdonjogot tartott fenn, amely a szállított anyagok feldolgozása eredményeként előállított új dolgokra is kiterjed¹³² - a bíróság arra a döntésre jutott, hogy az eladó joga csak *charge*, ez esetben *floating charge*, azaz vagyont terhelő zálogjog lehetett, ám mivel nem jegyeztették be e nyilvántartásba, érvénytelen, továbbá a dolgok feldolgozása nem egyeztethető össze a fiduciárius tulajdonátruházás elveivel.¹³³

Miután úgy tűnt, többé-kevésbé rögzültek azok a feltételek, amelyek mellett a kiterjesztett tulajdonjog-fenntartás elfogadható - jogi értelemben vett tulajdonjogot kell fenntartani, nem elegendő a fiduciárius tulajdonjog fenntartása; a dolgokat, illetve vételárakat elkülönítetten, felismerhetően kell kezelni; az eladó mint *bailee* jár el¹³⁴ -, a *Tatung Ltd. v. Galex Telesure Ltd.* ügyben 1989-ben mindezek ellenére a bíróság nem ismerte el az eladó-

nak a külön számlán rendelkezésre álló vételár követelése iránti igényét a vevő csődje esetén¹³⁵, arra hivatkozva, hogy ebben a vonatkozásban zálogjog keletkezett, mivel a követelésen fennálló tulajdonjog addig illette meg az eladót, amíg a vételár egészét részére ki nem egyenlítették, s ez tipikusan a zálogjogra jellemző konstrukció, amely jog nem érvényesíthető, ha a követelést teljesítették.

Az ítéletből egyelőre az a következtetés tűnik leszűrhetőnek, hogy még ha lehetséges is a tulajdonjog-fenntartás bizonyos meghosszabbítása vagy kiterjesztése, a vevő csődje esetén az eladót a dolog értékesítéséből származó vételár nem illeti meg. A helyzet összességében elég bizonytalannak nevezhető.

EGYESÜLT ÁLLAMOK

Az 1958-ban megalkotott, a kereskedelmi ügyletekre vonatkozó jogszabályokat egységesítő *Uniform Commercial Code* 9. §-a a különböző, egymás mellett kialakult hitelbiztosítéki eszközök - *chattel mortgage, trust receipt, factors lien, conditional sales contract* - újabb szabályozása helyett *security interest* néven egységes biztosítékot teremtett.¹³⁶ A 9. § hatálya minden ügyletre kiterjed, amelynek célja hitelbiztosíték megteremtése, így ez alkalmazható a tulajdonképpeni tulajdonjog-fenntartás helyett is. Kifejezetten ennek a hitelbiztosítéknak az egységesítése céljával már korábban is megszavaztak egy törvényt, ám csupán néhány államban fogadták el, így a minden állam által elfogadott UCC megalkotásáig minden állam eltérően szabályozta ezt a jogintézményt.¹³⁷

Az egységes hitelbiztosítékkal ingóságok terhelhetőek meg, különösen fogyasztói javak, felszerelések, mezőgazdasági termékek. A törvény egységes terminológiát alkalmaz az adós, a hitelező, a biztosítékul szolgáló dolog, a biztosítéki megállapodás, valamint magának a biztosítéknak az elnevezésére. A megállapodást írásban kell megkötöni, amennyiben a dolog nem kerül a hitelező birtokába. A biztosíték akkor jön létre, ha a felek megkötik a biztosítéki megállapodást, a hitelező számára a biztosíték értékkel rendelkezik, az adós a dolog tulajdonosa és a megállapodást - amely formához kötött ugyan, ám igen csekély mértékben -, hacsak nem kerül a hitelező birtokába, bejegyzik a megfelelő nyilvántartásba.¹³⁸

Coing a UCC megoldását modellértékűnek tekinti egy esetlegesen létrehozható egységes közösségi hitelbiztosíték megteremtése szempontjából, különös tekintettel regisztrálásának és ennek következményeként érvényesítésének egyszerűsége miatt.¹³⁹ A bejegyzés helye államról államra változik, lehet helyi, központi szervezet egyaránt vagy a kettő kombinációja, illetve vezetnek egyes államokban kettős nyilvántartást is. A bejegyzés helyét elsősorban az határozza meg, hogy melyik államban található az adott dolog, emellett pedig az, hogy az adós üzleti tevékenységét elsősorban hol folytatja. A bejegyzett biztosítéki jog - ha nem utalnak a lejárt időpontjára - öt évig érvényes.

ZÁRÁS

A tulajdonjog-fenntartás fentiekben bemutatott típusai által alkotott kép igen tarka. Változó mértékű szabályozottságának, elismertségének mértéke, változó módon és erővel biztosítja a hitelező pozícióját és ad kezébe a jogi lehetőségek és a gazdasági helyzet függvényében erősebb vagy gyengébb biztosítéki eszközt. Elsősorban jogpolitikai kérdés annak eldöntése, hogy milyen megoldások szükségesek a gazdasági életben jelentkező kérdések megválaszolására, s ennek tükrében alakítható ki egy bizonyos fajta jogi keret, melyet tartalommal mindenképpen a jog társadalmi letükröződése tölt ki: az, hogy ténylegesen milyen módon és milyen körülmények között kötik meg majd a felek biztosítéki megállapodásukat.

A jelenleg hatályos szabályozás a Polgári Törvénykönyv keretei között szükséztől, a végrehajtási és felszámolási eljárás szabályai a hitelezőre nézve előnyösek. Amennyiben nem törekszik a szabályozás arra, hogy az egyszerű tulajdonjog-fenntartásnál többet nyújtson, indokolt lenne utalni a feldolgozás tilalmára is, hiszen az eladó ezen az úton is elveszítheti tulajdonjogát. A tilalom hiányában ugyanis kérdéses, hogy megállapítható lenne-e a feldolgozó rosszhiszeműsége, az eladó érdeke pedig a 133. § (3) bekezdése alapján csak ekkor részesülhet kellő védelemben. Jóhiszemű feldolgozás esetén már a munka és a dolog értékének mérlegelése kerül előtérbe.

Igazán megbízható biztosíték kialakítása azonban feltétlenül igényelné a felszámolási szabályozás módosítását annak érdekében, hogy a hitelező dolgának a vevő által történő jogellenes elidegenítése esetére jogot nyerjen a többi hitelezővel szemben a dolog helyébe lépett érték - dolog vagy pénzösszeg - elkülönítésére, illetve elsőbbségi kielégítést szerezhessen.

Nyilvánvalóan a magyar hitelélet is örömmel fogadná azt a megoldást, ha a Ptk. lehetőséget adna a tulajdonjog-fenntartás hatályának fokozására. Elsősorban feltehetően a hatályának meghosszabbításával járó típusok találnának kedvező fogadtatásra, hiszen az iparosok, kereskedők a biztosítékul szolgáló dolog további értékesítése, feldolgozása, átalakítása révén törleszhetnék vételár-tartozásukat. Két kérdés igényel ezzel kapcsolatban vizsgálatot: részint az, hogy ez összeegyeztethető-e a Ptk. szabályozásával, részint pedig az, hogy milyen módon oldható meg, hogy az eladó ne kerüljön hátrányosabb helyzetbe (azaz hajlandóságot mutasson ilyen típusú biztosítéki megállapodás megkötésére, nem félve attól, hogy - bizonyos kockázat vállalása mellett - bizonytalan pozícióba kerül.)

A feldolgozási záradék kiköthetősége szempontjából döntő kérdés, hogy a Ptk. feldolgozásra és átalakításra vonatkozó szabályai kogens vagy diszpozitív rendelkezések. Amennyiben a szabályok megengedő jellege mellett foglalunk állást, nem zárható ki annak lehetősége, hogy a Ptk. kifejezetten utaljon a tulajdonjog-fenntartással vásárolt dolog vevő által történő feldolgozhatóságára, megállapítva, hogy tulajdonjoga kiterjed a feldolgozás eredményeként keletkező új dologra is. Elképzelhető, hogy a felek számára engedjen döntést esetleges közös tulajdon keletkeztetésére.

A tulajdonjog-fenntartás mellett megvett dolog értékesíthetősége kapcsán kérdéses egyrészt az, hogy a nem tulajdonos rendelkezhet-e tulajdonosként a biztosítékul szolgáló dologgal, másrészt pedig az, hogy jövőbeli követelés engedményezése mennyiben lehetséges. A vevő rendelkezési joga ebben az esetben igen sajátos, hiszen nem tulajdonosa az eladott dolognak, a vevő mégis tulajdonjogot szerezhet rajta. Eltérő kiindulópontból ugyanez a helyzet egyszerű tulajdonjog-fenntartás esetén jóhiszemű harmadik személy vonatkozásában, míg azonban akkor a biztosítéki ügylet vevője rosszhiszeműen értékesíti a dolgot, fokozott hatályú tulajdonjog-fenntartás esetén a rosszhiszeműség nem merül fel, hiszen maga a tulajdonos teszi lehetővé dolga értékesítését.

Ami a jövőbeli követelés engedményezhetőségét illeti, ismertettük a német bírói gyakorlat egyedülálló rugalmasságát. Noha a háború előtt hazánkban nem jelentkezett a kiterjesztett tulajdonjog-fenntartás, jövőbeli követelések engedményezésének semmi nem állt útjában. Kúriai döntés kifejezetten utalt arra, hogy az engedményezésnek tárgyát bizonytalan összegű és a jövőben keletkező vagy feltételtől függő követelések is képezhetik.¹⁴⁰ *Türy* szintén említi egy 1933-ban hozott ítéletet, s egyértelműen leszögezi, hogy a hatályos jog szempontjából ott is érvényes engedményezés történik, ahol az engedményezendő követelés még létre sem jött.¹⁴¹

A Ptk. az engedményezés szabályai körében nem tilalmazza a jövőbeli követelés engedményezését, ám a bírósági gyakorlat - úgy tűnik - ezzel ellentétes álláspontot foglal el. A Legfelsőbb Bíróság ebben a kérdésben egyértelműen arra az álláspontra helyezkedett, hogy mivel az engedményezési szerződés lényeges tartalma a követelés kötelezettjének és összegének pontos meg-

határozása, s jövőbeli követelés esetén ez nem lehetséges, így a még létre sem jött követelés nem engedményezhető.¹⁴² Jogszabály azonban tételesen - ahogy arra már utaltunk - nem tiltja ezt a megoldást.

A fentiekből következően úgy tűnik, hogy a Ptk. rendszerébe beilleszthető a fokozott hatályú tulajdonjog-fenntartás két legfontosabb formája. Egyszerű rögzítésük azonban kevés. Ahhoz, hogy a hitelező kezében erős biztosítékká váljanak, nem elegendő a polgári jog szabályai által biztosított védelem, a tulajdonnak az eredeti dolog helyébe lépett szurrogátumra történő kiterjedésének biztosítása, a végrehajtási és felszámolási eljárás szabályai igényelnek változtatást.

A változtatás, módosítás kérdése azonban a Polgári Törvénykönyv átfogó felülvizsgálata szemszögéből másként, nagyobb ívet futva is felvethető: ha nem csupán a tulajdonjog-fenntartás kiterjeszhetőségét nézzük, hanem azt, hogy dologi intézmény miként helyezkedhet el a kötelmi jog különös szabályai körében egy szerződésfajta tárgyalásának keretén belül, s ez megfelelő elhelyezésként, valamint figyelembe vesszük azt, hogy szintén a kötelmi jog rendelkezései között, a szerződést biztosító mellékkötelezettségek körében szorong egy másik komoly jelentőségű; részletesen szabályozott biztosítéki eszköz, a zálogjog - továbbá annak önálló, nem járulékos fajtája - felvetődik a gondolat: a rekodifikáció keretében talán más megközelítést igényel a biztosítéki kérdés egésze. Hangsúlyosabb és talán egységesebb megközelítést, ahol az egységesség nem csupán a magánjogi, illetve gazdasági jogi oldalról történő áttekintést jelenti, hanem valamennyi kapcsolódó jogi terület globális vizsgálatát¹⁴³ és olyan szabályozás kialakítását, amely - akár magát a tulajdonjog-fenntartást, akár egységesebb biztosítéki formát tekintve - elősegíti, hogy valamennyi érintett jogszabály - lehetőségek szerint - ugyanazon célt valósítsa meg.

IRODALOMJEGYZÉK

- A. G. G.: „ROMALPA” Clauses The Law Quarterly Review. 1979. október. (A. G. G.)
 Antalfy M.: Vétel és csere. In: Szladits IC: Magyar magánjog. IV. kötet, II. fejelet. Budapest, 1934. (Antalfy)
 Avery, B.: Retention of Title Revisited. New Law Journal, 1991/19.
 Bajory P.-Mezei K.-Sallós I.-Vida L.: Az új végrehajtási jog kézikönyve. Budapest, 1995. (Bajory/Mezei/Sallós/Vida)
 Bessenýó A.: Római magánjog. Pécs, 1999. (Bessenýó)
 Bíró György: Hitelezővédelem tulajdonjog-fenntartással. Gazdaság és Jog, 1993/6. (Bíró)
 Botka L.-né-Kiss G.-Török G.: A csődtörvény magyarázata. Budapest, 1995. (Botka/Kiss/Török)
 Brink, U.-Habel, W.: Recht der Kreditsicherheiten in europäischen Ländern Teil IV. England-Berlin 1980. (Brink/Habel)
 Brink, U.-Petereit, W.-Reinecker, H.-Scheerer, H.-P.: Recht der Kreditsicherheiten in europäischen Ländern. Teil IV. Deutschland, Berlin, 1976. (Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer)

- Chitty on Contracts. London, 1989. (Chitty)
 Coing, H.: Probleme der Anerkennung besitzloser Mobiliarpfandrechte im Raum der EWG Zeitschrift für Rechtsvergleichung, 1967/2. (Coing)
 Diószegi Gy.: Pactum reservati dominii és a Tervezet, A Jog, 1905. 29. sz. (Diószegi)
 Eörsi Gy.: A tulajdonátszállás kérdéséről, Budapest 1947. (Eörsi)
 Fichna, G.-Zimmermann, R.: Eigentumsvorbehalt im Ausland Recht der Mobiliarsicherheiten im Ausland, Heidelberg, 1980. (Fichna/Zimmermann)
 Goodhart, W.-Jones, G.: The infiltration of equitable doctrine into English commercial law. Modern Law Review 1980. szeptember. (Jones)
 Gravenhorst, W.: Mobiliarsicherheiten für Darlehens- und Warenkredite in den sechs Ländern der Europäischen Gemeinschaften. Frankfurt a. M., 1972. (Gravenhorst)
 Gravenhorst, W.: Eigentumsvorbehalt gleich Sicherungsübereignung Juristenzeitung, 1971/15-16.
 György, E.: Biztosítékszerezés a kereskedelmi forgalomban, Budapest, 1928. (György)
 Habel, W.: Recht der Kreditsicherheiten in europäischen Ländern, Teil VI. Österreich. Berlin, 1986. (Habel)
 Hajicsek Gy.: A pactum reservati dominii ingók eladásánál. Jogtudományi Közlöny, 1911. 51. sz. (Hajicsek)
 Harmath A.: A hitelbiztosítékok jogának változásáról. In: Emlékkönyv Kemenes Béla egyetemi tanár 65. születésnapjára. Szeged, 1993. (Harmath)
 Kessel, C.: Eigentumsvorbehalt und rezession in Grossbritannien. Recht der Internationalen Wirtschaft, 1991/10. (Kessel)
 Kiss M.: Az adásvétel jogi természeté és a tulajdon fenntartásának kikötése. Magyar Igazságügy, 1885. XXIV. kötet. (Kiss)
 Klein, C.: Schutzwirkung des Eigentumsvorbehalt im französischen Insolvenzverfahren. Recht der Internationalen Wirtschaft, 1991/10. (Klein)
 Lajer Zs.: A jövőbeni követelések engedményezése mint hitelbiztosíték. Magyar Jog, 1997/1. (Lajer)
 Mühl, D.-Petereit, W.: Recht der Kreditsicherheiten in europäischen Ländern, Teil V. Schweiz. Berlin, 1983. (Mühl/Petereit)
 Reinecker, H.-Petereit, W.: Recht der Kreditsicherheiten in europäischen Ländern, Teil III. Frankreich. Berlin, 1978. (Reinecker/Petereit)
 Robinson, W. G.-Catena, A. P.: Business law. Boston, 1972. (Robinson/Catena)
 Schusztner R.: A gyárban elhelyezett gép jogi helyzete a tulajdonjog fenntartása esetén. Jogtudományi Közlöny, 1920/18. (Schusztner)
 Schwartz G.: A pactum reservati dominii hatálya, Jogtudományi Közlöny, 1885. 29.; 50. sz., 1886. 1.; 10. sz. (Schwartz: I.; II.; III.; IV.; V.)
 Slezák L.: Feldolgozás, részletügylet és a tulajdonjog fenntartása. Kereskedelmi jog, 1929. 3. sz. (Slezák)
 Slezák L.: Beépítés és a tulajdonjog fenntartása. Kereskedelmi jog, 1929. 10. sz. (Slezák - Beépítés)
 Szladits K.: A magyar magánjog vázlata. Budapest, 1935. (Szladits - Vázlat)
 Szladits K.-Fürst L.-Ujlaki M.: Magyar magánjog mai érvényében. III. rész, Kötelmi jog, II. kötet. Budapest, 1934. (Szladits/Fürst/Ujlaki)
 Szladits K.-Fürst L.: A magyar bírói gyakorlat. Magánjog, II. kötet. Budapest, 1935. (Szladits)
 Túry S. K.: Fokozott hatályú tulajdon-fenntartás. Szeged, 1938. (Túry)
 Weber, H.: Sicherungsgeschäfte. München, 1986. (Weber)
 Weber, H.: Reform der Mobiliarsicherheiten. Neue Juristische Wochenschrift, 1976/36. (Weber - Mobiliarsicherheiten)
 Weber-Ray, D.-Marlow, J.: Retention of Title Clauses in Germany. International Company and Commercial Law Review, 1994/7. (Weber-Ray/Marlow)
 A Polgári Törvénykönyv törvényjavaslata. Budapest, 1914. (1914. évi javaslat)
 Indokolás a Polgári Törvénykönyv törvényjavaslatához. Budapest, 1914. (1914. évi javaslat indokolása)
 Magyarország magánjogi Törvénykönyve. 1928. (Mtj.)

Szeibert Orsolya

JEGYZETEK

- 1 Eörsi: 17. o.
- 2 Coing: 71. o.
- 3 Coing: 68. o.
- 4 Szladits - Vázlat: 224. o.
- 5 Eörsi: 20. o.
- 6 Antalfy: 332. o.
- 7 Schwartz: III. 405. o.
- 8 Bessenýó: 241. o. A XII. táblás törvény vezette be.
- 9 Schwartz: I. 227. o.
- 10 Szladits - Vázlat: 180. o. A dologi jogok két fajtája nyer megkülönböztetést, a tulajdonjog és az idegen dologbeli jogok. Ez utóbbiak körébe tartoznak a zálogjogok és a telki teherjogok.
- 11 Schwartz: IV. 5. o.
- 12 Szladits - Vázlat: 195. o. A várományi jog oly módon korlátozza a tulajdon, hogy bizonyos esemény beálltával az eddigi tulajdonos joga feloldódik és a tulajdonjog külön átruházása nélkül a várományosra száll.
- 13 Weber: 121. o.
- 14 Túry: 36. o.
- 15 Antalfy: 332. o.
- 16 György: 17. o.
- 17 Túry: 29. o.
- 18 Schwartz: V. 77. o.
- 19 Szladits - Vázlat: 211. o.
- 20 Antalfy: 333. o.
- 21 Túry: 26. o.
- 22 Schwartz: V. 77. o.
- 23 György: 5. o.
- 24 Túry: 23. o.
- 25 Túry: 27. o. Utal arra, hogy egyes esetekben a felek a megterhelés nyilvánosságát biztosítani kívánják. Például hozza a gépkocsikról vezetett rendőrhatalósági nyilvántartásba történő bejegyzést, illetve, hogy a varrógép-kereskedők a gépen tüntették fel a pactum reservati dominii mellett történő értékesítést.
- 26 Túry utal arra, hogy ttadiuo esetén a hitelező hitelbázisa tűnik szélesebbnek, s ez ugyanúgy félreinformálhat, hiszen a gazdasági kapcsolatokban, aki az egyik ügyletben adós, az a másikban hitelező.
- 27 Schwartz utal erre az álláspontra: III. 404. o.
- 28 Túry: 13. o.
- 29 Slezák - Beépítés: 231. o.
- 30 Schwartz: III. 404. o.
- 31 Túry: 4. o.
- 32 Hajicsek: 141. o.
- 33 A Kúria C. 4509/1887, és C. 1511/1891. sz. döntései (In: Szladits/Fürst/Ujlaki: 52. o.)

- 34 Hajcsek utal arra, hogy néhány hetes eltéréssel is születtek ellentétes tartalmú ítéletek. A tulajdonjog-fenntartás megengedhetőségét többnyire a szerződési szabadságra történő hivatkozással támasztották alá.
- 35 1914. évi javaslat 1128. §-a; Mtj. 1367. §-a.
- 36 Eltérően értelmezték a „kétség esetén” kifejezést. Az 1914. évi javaslat kapcsán arra utaltak, hogy a tulajdonjog fenntartására vonatkozó megállapodást, ha a felek erre nem utalnak, nem bontó, hanem halasztó feltételnek kell tekinteni. Az Mtj. kapcsán az adásvétel felteden és a tulajdonjog-átzállás feltétele volta közötti különbséget emelték ki.
- 37 1914. évi javaslat indokolása 229. o.
- 38 Schwartz: V. 5. o.
- 39 Schwartz utal arra, hogy bútorok, mezőgazdasági gépek, felszerelések értékesítésénél olyan gyakran vették igénybe, hogy a legtöbb helyen előre elkészített nyomtatványokat kellett csupán kitölteni.
- 40 P. VII. 7971/1929. sz. döntés (In: Szladits/Fürst/Ujlaki: 56. o.)
- 41 György: 16. o.
- 42 1914. évi javaslat indokolása 229. o.
- 43 Diószegi: 218. o.
- 44 Schwartz: V. 75. o.
- 45 P. VII. 5244/1930. sz. döntés (In: Szladits/Fürst/Ujlaki: 56. o.) és erre utal György is: 17. o.
- 46 1885. V. 26-án és 1888. IV. 27-én hozott döntések (Hajcsek: 144. o.)
- 47 Ezt példázza az 1324/1904. sz. döntés (In: Szladits/Fürst/Ujlaki: 55. o.), s Szladits is utal ezen álláspont tarthatatlanságára (Szladits - Vázlat: 211. o.)
- 48 Slezák - Feldolgozás: 87. o. Álláspontja szerint az ilyen szerződés érvénytelensége nem azon alapszik, hogy elhasználható dolog volt az ügylet tárgya, hanem sokkal inkább az ilyen megállapodás nyilvánvaló színleltségén.
- 49 Antalfy: 333. o.
- 50 György: 13. o.
- 51 Schusztér: 139. o. A P. VII. 4578/1918. sz. ítélet alapján utal az ezzel kapcsolatos problémákra.
- 52 Bajory/Mezei/Sallós/Vida: 148. o. A végrehajtási törvény nem engedi meg azon dolgok lefoglalását, amelyekről megállapítható, hogy más tulajdonát képezik, ám tulajdonjog-fenntartás esetén ez aligha látható.
- 53 Botka/Kiss/Török: 86. o.
- 54 BH 1997/3. 144. sz. alatt közzétett eset. Az alperes gazdálkodó szervezet a részére tulajdonjog-fenntartással szállított ám egy részét a felszámolás közzététele előtt eladta. Felperes kérte az ám kiadását, illetve összegének a felszámolási eljárás eredményétől független megfizetését. A másodfokú bíróságként eljáró Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy mivel az áru a felszámolás időpontjában már nem volt meg, annak ellenértékét csak a felszámolás alá eső vagyonból lehet kielégíteni. Külön utaltak arra, hogy mivel az adós az ellenértéket nem helyezte el önálló számlán, az nem képez a felszámolás alá tartozó vagyontól elkülönült vagyont. A hitelező pénzkövetelését így módon ebből a vagyonból kell kielégíteni, de a többi hitelezővel szemben nem élvez elsőbbséget.
- 55 Botka/Kiss/Török: 86. o. szintén a törvény hiányosságaként utalnak rá.
- 56 Bíró: 18. o. ezt a következtetést vonja le a törvény rendelkezéséből.
- 57 Weber - Mobiliársicherheiten: 1602. o. Csupán egyes esetekben lehetséges ingók elzállogosítása: repülőgépek és hajók regiszterbe történő bejegyzés mellett zálogjoggal megterhelhetőek.
- 58 Coing: 68. o.
- 59 Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer: 113. o.
- 60 Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer: 117. o.
- 61 Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer: 148. o.
- 62 Weber: 117. o.
- 63 Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer: 138. o.
- 64 Bülow: 61. o. (Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer: 137. o. utalnak arra, hogy a későbbi megállapodás módja nem egyértelmű).
- 65 Weber-Ray/Marlow: 235. o.
- 66 Bülow: 72. o.
- 67 Weber: 118. o.
- 68 Weber-Ray/Marlow: 233. o. utal az 1984-ben hozott ítéletre.
- 69 Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer: 146. o.
- 70 Weber: 121. o.
- 71 Bülow: 99. o.
- 72 Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer: 156. o.
- 73 Bülow: 108. o.
- 74 Weber: 130. o.
- 75 Bülow: 111. o.
- 76 Weber: 130. o.
- 77 Brink/Petereit/Scheerer: 150. o.
- 78 Weber: 138. o.
- 79 Bülow: 215. o.
- 80 Weber: 135. o.
- 81 Bülow: 217. o.; Weber-Ray/Marlow: 236. o. utalnak arra, hogy a követelések azonosíthatóak, amennyiben a vevő üzleti dokumentációjából ezeknek a követeléseknek a sorsa nyomon követhető; Weber: 135. o. szerint elegendő, ha a számla vagy szállítólevél utal rá.
- 82 Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer: 151. o.
- 83 Weber: 137. o.
- 84 Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer: 152. o.; Bülow: 277. o. vitatott-nak tartja.
- 85 Bülow: 238. o.
- 86 Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer: 141. o.
- 87 Bülow: 238. o.
- 88 Weber-Ray/Marlow: 235. o.
- 89 Bülow: 243. o.
- 90 Weber: 134. o.
- 91 Weber Ray/Marlow: 236. o. utalnak arra, hogy kereskedők vonatkozásában még nem született hasonló döntés.
- 92 Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer: 152. o.
- 93 Weber: 134. o.
- 94 Weber-Ray/Marlow: 236. o.
- 95 Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer: 143. o. ismertetik az 1958-ban hozott döntést.
- 96 Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer: 141. o.
- 97 Weber: 137. o.
- 98 Brink/Petereit/Reinecker/Scheerer: 142. o.
- 99 Weber: 138. o.
- 100 Habel: 251. o.
- 101 Habel: 255. o.
- 102 Habel: 267-271. o.
- 103 Habel: 274-275. o.
- 104 Mühl/Petereit: 182. o.
- 105 Mühl/Petereit: 208-209. o.
- 106 Mühl/Petereit: 214. o.
- 107 Mühl/Petereit: 207-210. o.
- 108 Mühl/Petereit: 215. o. utalnak a zürichi bíróság 1967-ben hozott ítéletére.
- 109 Mühl/Petereit: 220, 235, 237. o.
- 110 Mühl/Petereit: 227-229. o.
- 111 Reinecker/Petereit: 149. o.
- 112 Coing: 73. o.
- 113 Reinecker/Petereit: 150. o.
- 114 Gravenhorst: 105. o.
- 115 Klein: 811. o.
- 116 Reinecker/Petereit: 150. o.
- 117 Reinecker/Petereit: 138. o. Külön törvények alakították ki az ingó jelzálogjogok meglehetősen széles rendszerét. Minden egyes esetben az adott speciális nyilvántartásba történő bejegyzés szükséges.
- 118 Coing: 73. o.
- 119 Coing: 71. o.
- 120 Gravenhorst: 59. o.
- 121 Gravenhorst: 60. o.
- 122 Egyeden esetben lehetséges ingójelzálogjog alapítása: külön törvény alapján gépjárműveket lehet így módon megterhelni.
- 123 Coing: 77. o.
- 124 Gravenhorst: 62-63. o.
- 125 Gravenhorst: 64. o.
- 126 Fichna/Zimmermann: 61. o.
- 127 Gravenhorst: 178. o.
- 128 Brink/Habel: 178. o.
- 129 Chitty: 1199. o.
- 130 Goodhart/Jones: 501. o.
- 131 Chitty: 1200. o. „The buyer held the goods until payment as bailee for the seller.”
- 132 Goodhart/Jones: 507. o.
- 133 A. G. G.: 478. o.
- 134 A. G. G.: 480. o. (1979-ben a „Romalpa”-ügyet követő esetek kapcsán levont következtetés)
- 135 Késsel: 816. o.
- 136 Coing: 81. o.
- 137 Robinson/Catena: 325. o.
- 138 Robinson/Catena: 333. o.
- 139 Coing: 81. o.
- 140 I. G. 153/1902 sz. döntés (In: Szladits - Bírói gyakorlat: 258. o.).
- 141 Túry: 76. o. Az említett döntés a P. K. V. 2201/1933. sz. ítélet.
- 142 BH 1996/7. 380. sz. alatt közzétett eset, mely alapjául az szolgált, hogy a hitelező az adós ellen indított felszámolási eljárás során kérte a közöttük létrejött megállapodás: a jövőbeli követelés engedményezése alapján, hogy ezt az összeget részére, minthogy az nem tartozik az adós vagyonához - utalják át.
- Lajer szintén utal ennek az ítéletnek a vitatatlanságára: 19. o.
- 143 Harmathy: 143. o.

A Kodifikációs Szerkesztőbizottság a személyhez fűződő jogok törvényi szabályozásának módosításáról szóló törvénytervezetről

Bár a polgári jogi kodifikációról szóló 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat egy új Polgári Törvénykönyv kidolgozását tűzte ki feladatul, a munka szükségszerűen hosszú határidejére tekintettel annak lehetőségét is nyitva hagyta, hogy szükség esetén az új törvény megalkotása előtt is el lehessen végezni a halaszthatatlan módosításokat a jelenleg hatályos Ptk.-n. Igaz, hogy a kormányhatározat azt is előírta, hogy ezeknek az előrehozott jogalkotási feladatoknak a listája rövid határidő alatt készüljön el, ám ez a lista nem lehetett teljes, hiszen nem lehetett előre látni, hogy időközben milyen újabb, szintén halaszthatatlannak látszó módosítási igények merülnek fel.

Egy ilyen, időközben felvetődött jogszabály-módosítási igény terméke az a sajtóban is széles körben ismertett, szakmai rendezvényeken is vitatott jogszabálytervezet, amely címe szerint a személyhez fűződő jogok törvényi szabályozásának módosításáról szól, valójában azonban ennél is átfogóbb változásokat irányozna elő. A kialakult gyakorlatnak megfelelően a tervezetet az Igazságügyi Minisztérium véleményezés céljából megküldte a Polgári Jogi Kodifikációs Bizottság elnöke részére, aki pedig a tervezet megvitatása érdekében 2000. október 20-ára összehívta a Kodifikációs Szerkesztőbizottság ülést. Annak érdekében, hogy az ülésen elhangzott vélemények és érvek kellő megvilágításban kerülhessenek ismertetésre, szükségesnek látszik a törvénymódosítási tervezet néhány alapvető jelentőségű elemének bemutatása - hangsúlyozva, hogy a tervezet teljes körű ismertetése nem vállalkozhatunk. Nem mellőzhetjük viszont az idézett szabályokhoz a kormányelőterjesztés által fűzött indokolás legfontosabb elemeinek felvillantását, hiszen csak így nyerhetünk viszonylag teljes képet a vitatott kérdésekről.

A törvénytervezet a személyhez fűződő jogok polgári jogi védelmével foglalkozva nemcsak a Ptk.-t, hanem - igaz csekély mértékben - a Polgári perrendtartásról szóló törvényt és a fogyasztóknak személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvényt is érintené. A Ptk.-n belül a módosítás nem korlátozódna a személyhez és a szellemi alkotásokhoz fűződő jogokkal foglalkozó VII. fejezetre, hanem a bevezető rendelkezéseket és a kártérítési szabályokat is érintené.

Rögtön az 1. § (1) bekezdés első mondatának szövege változna. Eszerint: „ez a törvény a természetes személyek és jogi személyek, valamint más szervezetek alapvető személyi és vagyoni viszonyait szabályozza.” A polgári jogi jogalanyok körének egyszerűbb és pontosabb meghatározásán túl egy technikai tűnő módosulás érdemel figyelmet. Míg a jelenlegi szöveg a személyek vagyoni és egyes személyi viszonyainak szabályozásáról szól, addig a tervezet a sorrendet megfordítaná. Az előterjesztés tanúsága szerint tudatos és értékítéletet kifejező változásról lenne szó az alábbiak szerint. „A szocialista jogfelfogás, amely az alapvető emberi jogokat jellemzően állampolgári kötelezettségként értelmezte, nem ismerhette el a magánjogi szabályozás gondolat-morális sarokpontjaként a személyhez fűződő jogokat. Ehhez képest még a magánszemélyeknek a társadalmi tulajdon dominanciája mellett korlátozottan gyakorolható vagyoni jogai elsőbbiséget élveztek az ún. személyi jogokhoz képest. A javaslat a »vagyoni« és »személyi jogok« sorrendjének felcserélésével nem csupán jelképes korrekcióra tesz kísérletet, hanem a Ptk. alapvető szabályozásában is érvényre kívánja juttatni az alapjogok hierarchiájából következő jogvédelmi sorrendet.”

A tervezet a polgári jogi viszonyokra vonatkozó más jogszabályoknak a Ptk.-val összhangban történő értelmezésére vonat-

kozó követelményét [1. § (1) bek. második mondat] érintetlenül hagyta, jelentősen átalakítaná viszont a Ptk. értelmezésére vonatkozó 1. § (2) bekezdést. A javaslat szerint „a törvény rendelkezéseit a Magyar Köztársaság Alkotmányával, az alkotmányos alapjogokkal és az alkotmányos elvekkel - figyelembe véve az alkotmánybírói határozatok mindenre nézve kötelező rendelkezéseit is -, valamint a Legfelsőbb Bíróság jogegységi eljárásban hozott határozataival, továbbá a Magyar Köztársaság gazdasági és társadalmi rendjével összhangban kell értelmezni.” Az előterjesztés szerint ezzel a módosítással „a javaslat célja annak explicitté tétele, hogy a polgári jog alapelveinek és tételes előírásainak az értelmezése nem szakadhat el az alaptörvényből kiolvasható értékrendtől.

A Ptk. 2. §-a is jelentős tartalmi változásokon menne át. Egyrészt a védendő alanyi jogok körét kiegészítené a tervezet az alkotmányos alapjogokkal, másrészt pedig a rendeltetésszerű joggyakorlás kereteinek kijelölésekor kifejezetten utal a Ptk. értelmezésénél figyelembe veendő szempontokra, vagyis az Alkotmány rendelkezéseire, az alkotmányos alapjogokra és az alkotmányos elvekre, amelyek ebben az értelemben a polgári alanyi jogok gyakorlásának korlátaiként érvényesülhetnének. Ez egyébként azzal a következménnyel járna, hogy „a jogalany számára a tételes jog által biztosított cselekvési lehetőség tartalmi korlátait adott esetben az ún. alapjogi bíraskodás keretében kell kijelölni” (Kormányelőterjesztés 8. oldal).

A tervezet hatályon kívül helyezné a Ptk.-nak az Alkotmány által elismert tulajdoni formák védelmére vonatkozó alapelvét. Ennek oka is a személyhez fűződő jogok „emancipációjában” ke-reseendő. Ha ugyanis a vagyoni viszonyoktól független személyiségi jogok polgári jogi jelentőségét elismerjük, akkor indokolatlan a tulajdon védelmét az egész polgári jogra érvényes alapelveként kiemelni.

A törvénytervezet a Ptk. 75. és 85. §-ai közötti részt annyi ponton módosítaná, illetve kiegészítené, hogy a kodifikációs technikai lehetőségek közül inkább ennek a résznek az összefüggő és teljes körű újrászabályozását választotta a részletekbe menő, nehezen követhető rész-módosítások helyett. Ezzel persze együtt jár, hogy bizonyos rendelkezések változatlan szöveggel kerültek be a javaslatba is.

A tervezet megtartaná a személyhez fűződő jogok törvényi védelméről szóló általános klauzulát, de újonnan rendelkezne arról, hogy hogyan kell kezelni azokat a helyzeteket, amikor különböző személyek személyhez fűződő jogai összeütközésbe kerülnek egymással. Kimondja, hogy „valamely személyhez fűződő jog védelme nem járhat más, e fejezet hatálya alá tartozó jog lényeges tartalmának korlátozásával.”

Kísérletet tenné a tervezet arra, hogy meghatározza az általános személyiségi jog tartalmát. Az alkotmánybírói gyakorlatból merítő szabály szerint „a személyhez fűződő jogok sérelmét jelenti az élethez és a méltósághoz való jog megsértése, továbbá minden olyan magatartás, amely sérti a személyiség szabad kibontakozásához, az önrendelkezés szabadságához, vagy a magánszférához való jogot (általános személyiségi jog).”

Ebből az általános fogalomból kiindulva határozná meg aztán a tervezet a személyhez fűződő jogok megsértésének különös tényállásait és ezek szankcióit. Ezek közül néhány tervezett újdonság kiemelésre érdemes.

Túlmege a jelenleg hatályos szabályozáson az a szabály, amely nemcsak a személyes adatok védelmét tekinti a személyiségi jog-

gok szempontjából elengedhetetlenek, hanem személyhez fűződő jogként szabályozza az információk megszerzésének szabadságát is.

A jó hírnév védelmét szolgáló sajtóhelyreigazítás tényállása - a mai kor követelményeihez való igazodás szándékával - a nyomtatott vagy elektronikus sajtó útján való elkövetést vonja szabályozási körébe. A sajtóhelyreigazítás iránti igény mellett megjelenne a sajtóelértékelési intézménye, amit olyankor lehetne igénybe venni, ha valakinek a személyhez fűződő jogát a nyomtatott vagy elektronikus sajtó olyan módon sérti, hogy ez nem ad alapot sajtóhelyreigazításra (vagyis nem valótlan tények közlésével, híreszteléssel, illetve való tények hamis színben való feltüntetésével valósul meg). Ilyenkor a jogaiban sértett személy - a törvényben biztosított egyéb igényeken kívül - követelheti olyan közlemény közzétételét, amely számára elégtételt ad. Új rendelkezése a tervezetnek, amellyel a kívánja rendezni, hogy miképpen történjen a sajtóhelyreigazítás, illetve a sajtóelértékelés, ha a jogsértést az internet útján követték el.

A személyhez fűződő jogok szabályozásával kapcsolatos általános koncepcióváltást tükrözi a nem vagyoni kártérítés intézményének kezelése is. A személyhez fűződő jogok megsértésének szankciói között szerepelteti a tervezet a vagyoni és nem vagyoni kártérítés követelésének lehetőségét, s kísérletet tesz a nem vagyoni kártérítés tartalmi szabályozására. Kimondaná a törvény, hogy „a nem vagyoni károkozás (személyi kár) a személyhez fűződő jogok megsértésével valósul meg.” Ezzel párhuzamosan a kötelmi jogi szabályok közül kihagyni rendelné a tervezet a jelenleg hatályos szövegben még fellelhető utalásokat a nem vagyoni károk megtérítésére, hiszen a kötelmi jog vagyoni viszonyokat szabályoz, ott tehát nem lehet helye a nem vagyoni kártérítésnek, ha egyszer azt a személyhez fűződő jogok (és csak e jogok) megsértésének szankciójaként fogjuk föl. A tervezet továbbá a nem vagyoni kártérítés alkalmazásának célját, illetve feltételét is meghatározná a következők szerint. „A nem vagyoni kártérítés célja a személyhez fűződő jogok megsértésével bekövetkező személyi kár orvoslása, továbbá a sértett részére vagyoni elégtétel biztosítása. A jogsértő elégtételként nem vagyoni kártérítés fizetésére akkor kötelezhető, ha ezt - tekintettel az eset összes körülményeire, különösen a jogsértés súlyára, a jogsértő felróható magatartására - a méltányosság megkívánja.”

Az előzőekben vázlatosan, jobbra az elvi jelentőségű változtatási javaslatokra koncentrálnak ismertetett tervezet szerkesztőbizottsági vitájában a hozzászólók részben kodifikációs módszertani kérdésekkel, részben tartalmi kérdésekkel foglalkoztak.

A módszertani kérdést illetően szinte egyöntetűen annak a véleményüknek adtak hangot, hogy bár az előterjesztés által is idézett kormányhatározat valóban nem rendelt el szabályozási moratóriumot a polgári jog területén az új Ptk. megalkotásáig, de az előrehozott szabályozásnak csak az lehet az indoka, hogy a szabályozási szükséglet kielégítésével nem lehet megvárni az új kódexet. Minden más esetben pedig az tűnik indokoltnak, hogy a Ptk. szabályozási koncepciójának ismeretében, ahhoz illeszkedve, tehát az új törvényben történjen meg a szabályozás. Különösen így van ez olyan alapvető, koncepcionális kérdéseket feszegető szabályozási tárgyak esetén, mint amilyen a vitatott tervezet által szabályozandó személyhez fűződő jogok, nem is beszélve az ezekhez kapcsolódóan újraszabályozandó alapvető jelentőségű rendelkezésekről a szabályozás tárgyára, a jogszabály-értelmezésre és a tulajdonvédelmi alapelvre vonatkozóan.

Mindezek olyan elvi kérdések eldöntését igénylik, amelyek a készülő Ptk. egészére kihatással lehetnek, ezért nem szerencsés a koncepcióalkotás folyamata alatt, ad hoc módon, a kérdések sokirányú vizsgálata nélkül állást foglalni, s törvénnyel megkötöni a formálódó Ptk.-val kapcsolatos jogalkotói mozgásteret.

Vékás Lajos annak a véleményének adott hangot, hogy a tervezet által felvetett több kérdésben is indokolt lehet a szabályozás, de azok jó része tartalmilag amúgy is a Ptk.-n kívül lenne szabályozandó (így például a sajtójogi szabályok keretében), ezért

tehát most nem indokolt a Ptk. módosítása. Utalt arra is, hogy az alapelveket illetően még nem került megvitatásra az a kérdés, hogy lesznek-e az új Ptk.-nak tételesen megfogalmazott alapelvei, ha igen, akkor mik lesznek ezek az alapelvek, s milyen tartalommal nyernek szabályozást. Tekintettel arra, hogy az alapelvek közül az elmúlt évtizedben kiiktatták azokat, amelyek a jelenlegi társadalmi és gazdasági renddel nem összeegyeztethetők, a megmaradt alapvető rendelkezések pedig nem járnak hátrányos következményekkel, az alapelvek módosítása nem halaszthatatlan feladat.

Lábady Tamás egy területen fejtett ki ellenvéleményt. Szerinte a nem vagyoni kártérítés intézményével kapcsolatban szükséges lenne az előrehozott jogalkotás, mert az Alkotmánybíróságnak a nem vagyoni kártérítés intézményével kapcsolatban hozott - elviekben helyes - döntése, s az azt követő törvényi változások eredményeként jelenleg áttekinthetetlen helyzet alakult ki a gyakorlatban, s úgy tűnik, jogalkotás nélkül nincs remény arra, hogy a bíróságok egységesen és helyesen alkalmazzák a jogintézményt. Sőt, ha a nem vagyoni kártérítés szabálya a kötelmi jogban marad, akkor a bíróságok a tételes jogra támaszkodva csak vagyoni eszközökkel kompenzálható károk esetén alkalmazhatják, s egyáltalán nem biztos, hogy kreatív jogértelmezéssel például a jelenleg is a személyiségi jogsértések szankciójaként rendelkezésre álló egyéb módon való elégtétel adása keretében hajlandók lesznek nem vagyoni kártérítést megítélni vagyoni eszközökkel nem kompenzálható hátrányokért.

A tartalmi kérdéseket illetően talán a legélesebb vita az alkotmányjog és a polgári jog kapcsolatát, illetve ennek a leendő kódexben való tételes jogi megjelenítését illetően bontakozott ki. Azon túl, hogy ebben a kérdésben is a teljes törvény koncepciójának keretei között lehetne megnyugtatóan állást foglalni, többen utaltak arra, hogy „szereptévesztés” lenne, ha a polgári jog nem polgári jogi viszonyokat próbálna meg szabályozási körébe vonni. Petrik Ferenc egyenesen úgy minősítette a helyzetet, hogy az előterjesztés félreérti a polgári jogi viszonyok lényegét, mert olyan viszonyokat is szabályozni kíván, amelyek terén a polgári jog hatástalan. Utalt arra is, hogy az alkotmánybírósági szemlélet nem nyújt biztos támpontot a jogalkalmazónak, mert ez a szemlélet közelebb áll a jogalkotáshoz, mint a jogalkalmazáshoz.

Zlinszky János is úgy értékelte, hogy az alkotmányos elvek hangsúlyozása a polgári jogban veszélyes lehet, mert könnyen a kívánatossal ellentétes eredményre juthatunk. Sok esetben a személyhez fűződő jogok védelme ürügyén nyilvánvaló jogsértő magatartások védelmezése történik. Márpedig a jóhiszemű üzleti forgalom minimális igényeit előnyben kellene részesíteni a személyiségi jogokkal szemben is.

A másik élénk érdeklődést kiváltó tartalmi kérdés a nem vagyoni kártérítés ügye volt. Ezzel kapcsolatban is többen hangsúlyozták, hogy egy ilyen alapvető, az egész kártérítési jog, sőt az egész polgári jog szemléletét, a kódex koncepcióját és szerkezetét érintő kérdést nem lehet ad hoc módon, alapos elméleti viták nélkül elintézni. Ezen túlmenően is érte kritika a tervezetet. Elhangzott olyan vélemény, hogy bármennyire is összefügg a nem vagyoni kártérítés intézménye a személyhez fűződő jogok megsértésével, mégsem lehet függetleníteni a vagyoni viszonyoktól, hiszen a kártérítésre vonatkozó szabályok továbbra is a kötelmi jogban maradnak, s azokat bizonyosan alkalmazni kell majd a nem vagyoni kártérítés esetén is. Kétely fogalmazódott meg azzal kapcsolatban is, hogy vajon hátrányos következmények nélkül lehet-e alkalmazni polgári jogi szankcióként nem vagyoni kártérítést a személyhez fűződő jogok megsértése esetén. Abban is többen egyetértettek, hogy a nem vagyoni kártérítés céljának jogszabályi megfogalmazása felesleges, ugyanakkor ez a célmeghatározás nem képes olyan tényállásként sem működni, ami pontos eligazítást adna a bírósági gyakorlat számára a jogintézmény alkalmazását illetően. Petrik Ferenc szerint egyébként ilyen tényállást csak akkor lehetne megfogalmazni, ha pontosan tisztában lennénk azzal, hogy mit értünk személyiség és személyiségi jogsértés alatt.

Többen bírálták a tervezet a szabályok koherenciájának hiánya miatt. Ezzel kapcsolatban elhangzott az a vélemény, hogy a szabályozás túlzottan kazuisztikus és nem hagy elegendő teret a kreatív bírói jogalkalmazásnak. Mások pedig az inkohereciát arra vezették vissza, hogy nem tisztázott a szabályozás vonatkoztatási rendszere.

A fenti érvek és egy sor további részletkérdést illető kritikai észrevételek alapján a Szerkesztőbizottság úgy foglalt állást,

hogy nem javasolja a tervezet Kormány elé terjesztését. A vitatott kérdések tisztázása érdekében a Szerkesztőbizottság felkérte a Személyek jogával foglalkozó munkacsoportot, hogy vitassa meg a tervezetet, s a vita alapján hasznosítható eredményeket használja föl a személyek jogára vonatkozó rész-koncepció kidolgozásakor.

Kisfaludi András

Az Európai Unió irányelveinek implementálása és a nemzeti jogalkotás

Az új magyar polgári törvénykönyv alapvető elvi kérdéseinek megvitatására és ennek révén a kodifikáció segítésére létrehozott Nemzetközi Tanácsadó Bizottság második előkészítő ülését* tartotta 2000. szeptember 9-én, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Dékáni Tanácstermében. A tanácskozáson a Bizottság külföldi tagjaként részt vett Prof. Dr. Christian von Bar (Institut für Rechtsvergleichung, Universität Osnabrück), Prof. Xavier Blanc-Jouvan (Faculté de Droit, Université de Paris), Prof. Richard Buxbaum (School of Law, University of California), Prof. Dr. Ulrich Drobnig (Max-Planck Institut, Hamburg), Prof. Antonio Gambaro (Università degli Studi di Milano), Prof. Sir Roy Goode (St. John's College, Oxford), Prof. Ole Lando (Law Department, Copenhagen Business School). Az ülés központi témáját az Európai Unió irányelveinek nemzeti jogba való beültetésével kapcsolatos problémák képezték, melyeket a tanácskozás a klasszikus magánjogot pillanatnyilag leginkább érintő fogyasztóvédelmi irányelveken keresztül vizsgált. A vitaindító referátumot Dr. Vékás Lajos egyetemi tanár (ELTE ÁJK, Budapest) tartotta (Implementation of EC Consumer Law Directives and National Legislation). Magyar részről a Kodifikációs Szerkesztőbizottság tagjai valamint elméleti és gyakorlati szakemberek vettek részt. Az ülés levezető elnöke Dr. Harmathy Attila egyetemi tanár (ELTE ÁJK, Budapest) volt.

A hazai jogalkotást - így a polgári jog kodifikációját is - egy másik jogalkotás, az Európai Unió jogalkotása befolyásolja, amely egy viszonylagosan szerves folyamat. Magyarország a jogharmonizáció során társult államként különleges helyzetben van: Társulási Szerződésből fakadó kötelezettsége, *hogy* nemzeti jogát nem tagállamként is az uniós joghoz közelítse.

Az irányelvek sajátossága, hogy a tagállamokra nézve az általuk megfogalmazott cél tekintetében kötelező erejűek, de nincs közvetlen horizontális kötelező erejük, a nemzeti jogba való megfelelő beültetést kívánják és a tagállam bírósága köteles a nemzeti jogot már az adott irányelv implementálását megelőzően is az uniós jogi szabályozással összhangban értelmezni. A fogyasztóvédelmi irányelvek csak minimum standardokat rögzítenek, a harmonizáció - a termékfelelősségi irányelvtől eltekintve - nem teljes. Mivel a harmonizáció a csak a minimum követelmények tekintetében valósul meg, a fogyasztóvédelmi irányelvek nem teremtenek egységes piacot: a piac szereplőinek számolniuk kell azzal, hogy a fogyasztóvédelem szintje tagállamonként változó. Az irányelvek beültetése során a tagállamoknak és a társult országoknak, így Magyarországnak is számos problémával kell szembesülnie. Gondot okoz, *hogy* az irányelvek különböző nyelveken kiadott szövegei egyformán hivatalosak, ezért a beültetés során össze kell hasonlítani az egyes verziókat. Ahol a különböző nyelvű szövegek között meg is van az összhang, problémát jelenthet az irányelv szövege és a tagállam joga közötti terminológiai különbség. Ennek feloldását segítené az irányelvek termino-

lógiai egységének megteremtése. Az irányelvek rendelkezéseit összefüggésükben, az adott irányelv egészének szem előtt tartásával kell értelmezni. Ennek kapcsán különösen nehézséget okoz a generálklauzulák értelmezése. Az irányelvek nemzeti jogba beültető jogszabályt általában a nemzeti jog szabályait a tagállam bíróságának az uniós jogalkotás fényében kell értelmeznie. Ez akkor valósulhat meg igazán, ha az uniós jogalkotás termékeinek rendelkezései egyértelműek.

Az irányelvek nemzeti jogba való beültetésének sikerét alapvetően befolyásolja, hogy a tagállam milyen módon teszi az irányelv rendelkezéseit, az abban megfogalmazott elveket nemzeti jog részévé, milyen kodifikációs technikát választ az irányelv céljainak megvalósítása érdekében. Az irányelvet nem feltétlenül kell szó szerinti átvenni a tagállam jogába, hiszen a követelmény az abban megfogalmazott cél elérése. Ezért elvileg két alapvető megoldás alkalmazható: az egyik az irányelv szövegének lefordítása és kihirdetése valamilyen szintű jogszabályban vagy egy jogszabály (kódex) részeként, a másik a szerves beépítés a nemzeti jogba, elszakadva az irányelv szövegezésétől. A tagállamok sokszor azért választják az előbbit, mert az utóbbi esetben az implementációval való „elszámolás” során külön magyarázatot igényel, hogy miért más a nemzeti jog adott instrumentumának szövege, mint az irányelv és alá kell támasztani, hogy az biztosítja az irányelv által megkívánt védelem minimális szintjét.

További kérdés, *hogy* a tagállam beültetés során az irányelvben megfogalmazott kívánalmakat külön jogszabályban teszi jogrendszerének részévé vagy inkorporálja a meglévő joganyagba. Ez különösen olyan kérdések kapcsán lényeges, amelyek ködedet érintenek. Erre általános válasz nem adható: a kívánatos megoldás attól függ, *hogy* maga az irányelv mennyire integrálható az adott nemzeti jogba. Így például a termékfelelősségi irányelv integrálhatóságát elsősorban a tagállam kártérítési jogának rendszere határozza meg. Ami biztosan elmondható, az az, hogy az alapvető, elvi jellegű szabályokat nem szabad különös, illetőleg technikai jellegű szabályokkal együtt megfogalmazni. A fogyasztóvédelmi irányelvek implementálása során nagyon fontos, hogy miként kapcsoljuk az irányelvek szabályait a magánjog többi részéhez. A nemzeti magánjogon belül is nagyon lényeges a terminológiai egység megtartása: egységes fogalmat kellene használnunk a fogyasztóra, a szerződő félre valamint a szerződéses kapcsolat felszámolására (megszüntetés vagy megtámasztás).

Figyelembe kell venni azt is, hogy a fogyasztóvédelmi irányelvek részben olyan szabályokat tartalmaznak, amelyek általában is alkalmazhatók és alkalmazandók. Az Európai Unió jogalkotás egy részére általában is igaz, *hogy* az implementáció útján a jogrendszer modernizálásának eszközévé válhat. Feloldandó ellentét feszül ugyanakkor a szerződési jog diszpozitív szabályozást igénylő, piaci szemléleten alapuló általános megközelítése és a fogyasztóvédelem kogens szabályozást igénylő, protekcionista természete között.

Magyarországnak, sajátos helyzetéből fakadóan a csatlakozási követelmények teljesítése érdekében harmonizációs kötelezettsége van, választási lehetőségek nélkül: az uniós irányelveket be

* A Tanácsadó Bizottság első üléséről szóló beszámólót ld. a Polgári Jogi Kodifikáció 1999. évi 2. számában.

kell ültetni magánjogába anélkül, hogy szerepet játszhatott volna azok tartalmának kialakításában. Ezért lehetőségei szűkebbek, mint a tagállamoké. Még ezen szűkre szabott keretek között is szem előtt kell tartanunk jogpolitikai kérdéseket és teret kell engednünk érvényesülésüknek.

A fogyasztóvédelmi irányelvek beültetése során nyilvánvalóan nem gondolkodhatunk csak általánosságokban és esetenként kell eldöntenünk, hogy az adott irányelv tartalmát a kódex részeként vagy azon kívül tesszük a magyar magánjog részévé. A fogyasztóvédelmi szabályok kódexben elhelyezendő része kapcsán további kérdés, hogy azokat külön fejezetben, általános szabályok között vagy az általános szabályok alóli kivételként szabályoz-

zuk-e. Azt a megoldást kellene követnünk, hogy a fogyasztóvédelmi rendelkezéseket az általános szabályok alóli kivételként fogalmazzuk meg. Nem tűnik sem célszerűnek, sem szükségesnek külön fogyasztóvédelmi fejezetet kialakítani a Ptk.-n belül és a fogyasztóvédelem speciális rendelkezéseit sem lenne jó megoldás általános elvként megfogalmaznunk. Szem előtt kell tartanunk, hogy a fogyasztóvédelem komplex, a szerződési jog nem kizárólagos eszköze. Végül az irányelvek nemzeti jogba való beültetése sikerességének próbaköve az, hogy e rendelkezések a gyakorlatba is átmennek-e. Ehhez is elengedhetetlen a jogpolitikai alapok tiszta megfogalmazása.

Menyhárd Attila

Az öröklési jogi munkacsoport 2000. szeptember 11-i és október 16-i üléséről

Az öröklési jogi munkacsoport *szeptember 11-i ülésén* az ági öröklés kérdéseivel, a kötelekrész kérdésével és a szerzői jog és az öröklési jog összefüggésével kapcsolatos néhány kérdéssel foglalkozott. Az ági öröklés témakörében a vita alapját *dr. Mecsér György*: Az ági öröklés és az új Polgári Törvénykönyv című tanulmánya képezte, a kötelekrész témaköréből külön tanulmány nem készült ugyan, de rendelkezésre álltak a munkacsoport tagjainak más, az öröklési jog reformjával kapcsolatos tanulmányai, a szerzői jog és az öröklési jog összefüggéseivel kapcsolatos kérdések megvitatását pedig *dr. Boytha György*: A szellemi alkotások joga és az új Ptk. című tanulmányában felvetett kérdései alapján a Polgári Jogi Kodifikációs Szerkesztőbizottság utalta az öröklési jogi munkacsoportba.

Az öröklési jogi munkacsoport *október 16-i ülésén* a végrendeleti öröklés kérdéseivel általában, az utóöröklés kérdésével és az örökös felelősségének kérdéseivel foglalkozott. A megbeszéltek kérdések alapját *dr. Bókai Judit* és *dr. Szabó Péter*: A végrendelet szabályainak felülvizsgálata az új Polgári Törvénykönyvre tekintettel, *dr. Tóth Ádám*: Az utóöröklésről és *dr. Bókai Judit*: Az örökös felelőssége, különös tekintettel a túlterhelt hagyaték kérdéseire című, az öröklési jogi munkacsoport számára írt tanulmányai képezték.

a) Az ági öröklést illetően a munkacsoport tagjainak egyhangú álláspontja szerint az intézmény fenntartása volna indokolt.

Nem vitás, hogy vannak az intézmény fenntartása elleni érvek - Mecsér Györgyi tanulmánya ezekre is rámutat - és az ági öröklés fenntartása a 2000-re kezdődő évtizedben vagy azt követően nyilvánvalóan nem volna az intézmény mellett az 1800-as évek végén vagy az azt követő századfordulón felsorakoztatott, részben már akkor is vitatott érvekkel alátámasztható. Emellett az ági öröklés fenntartása vagy elvetése ugyancsak nyilvánvalóan nem tekinthető többé az öröklési jog főkérdésének.

Az ági öröklés fenntartása mellett elsősorban az szól, hogy az a magyar közgondolkodás megszokott részévé vált, hogy az az öröklési jog igazságosnak ítélt, és ennél fogva elfogadott szabályává vált. Az ági öröklés feudális eredete pedig már régen a feledés homályába veszett.

További kérdés, hogy az ági öröklés fenntartása esetén néhány szabály felülvizsgálatra szorul - némelyek közülük már régóta felülvizsgálatra szorultak volna. Ilyen módosítást vagy kiegészítést igénylő szabályok a) Az ági öröklés reintegrációjának és szurrogációjának megfelelő határok között történő újbóli elismerése, b) Az ági vagyon és a szerzeményi vagyon keveredése esetére vonatkozó megfelelő szabályok megállapítása, e körben a juttatott ági érték mikénti elszámolása, c) Az ági vagyon körének szűkítése annyiban, hogy a háztartás berendezési és felszerelési tárgyai a túlélő házastárs irányában ne csak 15 évi házasság után veszítsék el ági jellegüket, d) Felülvizsgálandóként merült fel az a kérdés, hogy indokolt-e az a különbségtétel, amely a törvényes

öröklés általános rendjén két parentélában ismeri el az oldalági örökösök öröklési jogát, az ági örökösök tekintetében azonban csak az első parentélában, és végül e) felmerült az a gondolat, hogy olyan esetben, amikor az ági vagyon nem öröklött, hanem ajándékozott vagyon, és a juttató még él, nem volna-e helyesebb - függetlenül a törvényes öröklés rendje által előírt sorrendtől - ezt a vagyont az öröklés rendjén neki visszajuttatni.

Az ági öröklés esetleges elvetése - mint ez már a munkacsoport előző ülésén is felmerült - mindenképpen szükségessé tenné annak felülvizsgálatát, hogy vajon igazságos, méltányos megoldás-e, hogy leszármazók hiányában a túlélő házastárs a törvényes öröklés rendjén feltétlenül egyedüli örökös.

b) A kötelekrész kérdéskörében elvi kérdésként merül fel, nemcsak a magyar jogban, hogy indokolt-e még a tulajdonnal való szabad rendelkezésnek a kötelekrésszel való korlátozása. A kérdés felmerülése ellenére a kötelekrész eltörlése azokban a jogokban, amelyek ezt az intézményt ismerik, mégsem fordul elő. Megjegyzést kívánhat, hogy a kötelekrész alapjához számos külföldi jog szűkebb körben számítja hozzá az örökhagyó életében juttatott adományokat, és ennyiben szélesebb körben ismeri el az örökhagyónak a vagyonával életében való szabadabb rendelkezési jogát.

A vita során az a gondolat merült fel, hogy elfogadható volna a kötelekrész mértékének az örökrész 1/3-ára való leszállítása. Olyan törvényi megoldás, amely a kötelekrész mértékét a kötelekrészre jogosult rászorultságához igazítaná, a magyar jogtól idegen - bár a túlélő házastárs haszonélvezet-kötelekrészének mértéke erre tekintettel kerül megállapításra.

A kötelekrész szabályai köréből mindenképpen felülvizsgálatra és bővítésre szorulóknak a kitagadási okok, és ennek során a gyermekének szülőjével szembeni durván hállatlan magatartását is ebbe a körbe kellene sorolni. A kitagadás mai szabályai mellett ez csak a törvényesség határait súroló jogértelmezéssel érhető el.

Mind a kitagadás, mind az érdemtelenég címén való kiesést érintő módosítás volna annak kimondása, hogy amennyiben a kieső örökös helyébe lépő örökös a kieső örökös kiskorú gyermeke volna, a kiskorú által ilyen okból örökölt vagyon tekintetében a kieső szülőt ne illesse meg a gyermeke vagyonára őt egyébként megillető vagyonkezelői jog.

c) A szerzői jog öröklése egyfelől a szerzői jognak több örökös általi öröklése kérdésében, különösen a több örökösnek a szerzői alkotással való rendelkezési jogát illetően kívánhat rendezést, másfelől a szerzői jogn fennálló haszonélvezeti jog esetében az állagörökös és a haszonélvezet-örökös jogainak, különösen rendelkezési jogának gyakorolhatása tekintetében.

A több örököst örököstársakként megillető szerzői jog tekintetében a munkacsoport azt a Bókai Juciit által felvetett javaslatot tartotta a kérdés megoldására legalkalmasabbnak, hogy ilyenkor - a társasági jogban való öröklés analógiájára - a közjegyző

előtt folyó hagyatéki eljárásban kerüljön sor az örökösársak közül a szerzői vagyoni jogokkal való rendelkezésre nézve közös képviselő kijelölésére, akinek személyét a közjegyző az ARTIS-JUS tudomására hozza. A személyiségi jogok tekintetében azonban minden örökösnek maradjon meg a joga a személyiségi jogait sértő felhasználás vagy más eljárás elleni fellépésre.

A hasznélvezettel terhelt szerzői jogok hasznosítása tekintetében a munkacsoport tagjainak álláspontja szerint a hasznosításhoz való jog a hasznélvezeti jog része, ez tehát, amíg a hasznélvezeti jog fennáll, a hasznélvezőt illeti, olyan rendelkezésre azonban, amely a hasznélvezeti joga megszűnése utáni időre is megfosztaná az állagörököszt a rendelkezési jogától, a hasznélvező nem jogosult. Emellett a személyiségi jogainak védelmében való fellépés joga a hasznélvezeti jog tartama alatt is meg kell hogy illesse az állagörököszt.

Ezeket a kérdéseket azonban nem a Polgári Törvénykönyvnek, hanem a szerzői jognak kellene szabályoznia.

d) Mind a közjegyzői, mind a bírói gyakorlat egyértelműen a végrendeleti öröklés, elsősorban a végrendeletkezés számos szabályának felülvizsgálatra érett voltáról tanúskodik. A végrendelet szabályainak felülvizsgálatát vizsgáló megvitatott tanulmány a végrendeletek alakításai, a végrendelet tételénél való közreműködés visszasságai, a szóbeli végrendeletek kérdései, a hamis, meghamisított végrendeletek, a végrendeletnek az örökgyógó halálát követő eltűnése, az örökgyógói akarat fokozottabb érvényesülésének biztosítása és végül a házastársak kötelező erővel bíró közös végintézkedése iránti igény kérdéseivel kapcsolatban vet fel problémákat és tesz e problémák megoldására irányuló javaslatokat.

E javaslatok közül különösen a végrendeletkezés szabályainak szigorítására irányulóak mérlegelés során mégsem maradhatott figyelmen kívül, hogy a szigorítás tekintetében a jogalkotót fokozott óvatosság kell hogy terhelje, mert ha igaz is, hogy a szigorítás a ma tapasztalható visszaélésekkel szembeni eszköz lehet, mégsem hagyható figyelmen kívül, hogy a szigorítások egyidejűleg a végrendeletkezés során jóhízeműen, tisztességesen eljáró, végrendeletét befolyásolástól mentesen megalkotó örökgyógók akaratának érvényesülését, és az ilyen örökgyógók becsületos, tisztességes örökösének a végrendelet alapján való öröklését indokolatlanul veszélyeztetné.

Ez utóbbira figyelemmel nem nyert a munkacsoportban elfogadást a tanulmányban megfogalmazott az a javaslat, hogy a magánvégrendelet allográf formája kerüljön eltörlésre, hogy a szóbeli végrendelet tételének lehetőségét is zárja ki a Ptk. és hogy kötelező legyen a végrendeletek közjegyzői letétbe helyezése.

A tanulmány más javaslatait illetően több kérdésben egyetértés alakult ki. Így: a) abban a kérdésben, hogy a végrendeletnek az akaratit elven alapuló értelmezése kapjon törvényi megfogalmazást, b) abban, hogy a végrendeletek alaki szabályainak felülvizsgálata során a végrendelet keltezése helyének kötelező alaki kellékként való megkövetelése indokolatlan, a végrendelet tétele időpontjának meghatározása mégis mind abban az esetben, ha az örökgyógó után több végrendelet maradt, mind akkor, ha vitatható, hogy az örökgyógó a végrendelet tételekor még beszámítható állapotban volt - ez a gyakorlat tanúsága szerint gyakran vitatott - a végrendelet érvényességének elengedhetetlen kelléke lehet. A több különálló lapból álló végrendelet minden lapjának külön aláírása a holográf végrendeletek esetén talán mellőzhető lehetne, az allográf végrendeletek, a géppel írt, és különösen a szövetségszerkesztővel írt végrendeletek esetén azonban az egyes lapok kicserélésének veszélye miatt ettől az alaki követelménytől mégsem lehet eltekinteni, c) A végrendelet tételénél közreműködők javára szóló juttatás megítélését illetően egyetértés alakult ki a tekintetben, hogy a közreműködés fogalma terjedjen ki azokra a személyekre, és emellett jogi személyeknek olyan képviselőire is, akik foglalkozásuknál, hivatásuknál fogva alkalmas helyzetben vannak az örökgyógó akaratát kialakításának befolyásolására. Ugyanakkor igény merült fel a közreműködés fogalmának törvényben történő pontosabb megfogalmazására, és felmerült a

gondolat, hogy a közreműködők köréből a végrendelet pusztá leírója esetleg elhagyandó volna, d) A szóbeli végrendeletet illetően a mai visszaéléseket nem tagadva, e végrendeleti forma eltörlése helyett a végrendelet feltételeinek vagy hatályának szigorítását javasolta a munkacsoport elfogadni. Így támogatott volt az a javaslat, hogy a szóbeli végrendelet ne a mai három hónapig, hanem csak harminc napig maradjon hatályban attól az időtől kezdve, hogy az örökgyógó képessé vált írásbeli formában végrendeletet alkotni e) Az érdemtelenségi okok olyan bővítése, hogy ez a végintézkedések meghamisítóira is kiterjedjen, szintén egyetértésre talált, ugyanígy a már más kérdés kapcsán is megvitatott, a kitagadási okok bővítésére irányuló javaslat. A házastársak közös és kölcsönös végintézkedésének elismerésére irányuló igény, akár utóörökösnevezést tartalmazó tartalommal is, más tanulmányokban is élő igényként mutatkozik. Aligha lesz indok a kodifikáció során ennek az igénynek az elismerésétől való elzárkózásra.

e) Az utóöröklésről írt igen részletes történeti és széles körű jogösszehasonlító tanulmányában dr. Tóth Ádám arra a következtetésre jut, hogy az utóöröklés általános elismerése nem volna indokolt, sőt az utóhagyományok a Ptk.-ban elismert formája sem élő, erre sem volna igény.

Néhány, a tanulmányában nevesített esetre mégis indokoltnak tartaná az utóöröklés újbóli elismerését.

Az egyik ilyen eset volna annak elismerése, hogy házastársak egymás javára akként is végrendeletkezhetnének, hogy az egyik a másik előörököse legyen, de az előörökös halála után csak a még meglévő örökséget örökölje utóörökösként akár az első örökgyógó családjához tartozó, akár más által a megnevezett örökös. Ez az ún. maradék-utóöröklés - az ingyenes rendelkezés kivételével - nem korlátozná az előörökös rendelkezési jogát. Hasonló igény más közjegyzők tapasztalatai szerint is élő - akár úgy is, hogy ebben a körben a közös végrendelet tételének lehetőségét is visszahoznák. Az ilyen utóörökösnevezés megengedettsége lehetne emellett a megoldás a szerzői jogok öröklése rendezhetésének arra a jogirodalomban többször is felvetett kérdésére, amely módot adna a szerzőnek arra, hogy az őt halála után 70 évig túlélő szerzői jogokat úgy hagyassa túlélő házastársára, hogy házastársra halála után ne házastársra családja, hanem az ő családja örökölhesse azt. De megoldást biztosítana ez a szabály arra az esetre is, amikor házastársak egyetlen jelentős értékű vagyontárgyuk fejében kötnek eltartójukkal öröklési szerződést, amikor is a nyilvánvaló akaratuk az, hogy az eltartó csak az utóbb elhalt házastárs halála után szerezzék meg, örökölje meg ezt a vagyontárgyat.

Az utóöröklés másik elfogadandó eseteként az ún. substitutio pupillarist javasolja a tanulmány, vagyis azt az esetet, amelyben a felmenő végrendeletkezésre képtelen leszármazójának rendel utóörököszt arra az esetre, ha a leszármazó végrendeletkezésre képtelen korban vagy állapotban hal meg.

A tanulmány javaslatai a munkabizottság többsége részéről elfogadásra találtak, egy kisebbségi vélemény mégis csak mintegy „minimum-követelmény”-ként fogadta el azokat.

fi Az örökös felelőssége a hagyatéki tartozásokért elsősorban - bár nem kizárólag - túlterhelt hagyatékok esetében kívánhat rendezést a hitelezők védelmében, a hitelezők kijátszásának megakadályozása, kiküszöbölése érdekében. Néhány más európai ország jogának tapasztalatai szerint erre megfelelő eszközzel szolgálhat egy olyan jogi szabályozás, amely az örökösöknek a hagyatéki tartozásokért való korlátozott felelősségét csak a „letartozás kedvezményét” igénybevevő örökösök javára ismeri el. Ezt az elgondolást a munkacsoport tagjai azzal tudták elfogadni, hogy a letartozás kedvezményével való élés ne jelentse egyúttal a hagyatéki értékelésével kapcsolatos költségeknek az örökösökre való előzetes áterhelését is.

Más jellegű problémát vet fel az örökgyógó javára végrendeleti juttatás reményében nyújtott tartás értékének hagyatéki hitelezőként való érvényesítése azokban az esetekben, amelyekben az ilyen „ígért” végrendelet végül is elmarad. Az ilyen, rendszerint pusztán szóbeli ígérek szigorúbb alakisághoz kötése - ami a vitatott tanulmányban felmerült - alkalmas volna ugyan az utóbb

inkább csak kitalált, mintsem valóban megtett ígéreteken alapuló igények kiszűrésére, egy ilyen szigorítás mégis azokat sújtaná, akik az örökhagyó ígéréteiben bízva, őket a végrendelet megtételében mégsem sürgetve, tisztességesen ellátták az örökhagyót – esetleg akár a közeli hozzátartozók helyett is. A munkacsoport tagjai inkább ez utóbbi szempont jelentőségének biztosítottak elsőbbséget.

g) A munkacsoport ezzel valamennyi, az öröklési jog témakörében készült kodifikációs tanulmányt – előtanulmányt – meg-

vitattot. Szükségesnek tartja azonban a figyelmet felhívni arra, hogy a Ptk. öröklési jogi szabályainak felülvizsgálatával párhuzamosan a *hagyatéki eljárásról szóló többször módosított 1958. évi LM rendelet (He.) is felülvizsgálatra szorul*, sőt hogy ennek kapcsán az is megvizsgálást igényel, hogy ennek egyes szabályai – így például az osztályos egyezsége vonatkozó szabályai, de nem feltétlenül csak ez – nem volnának-e a Ptk.-ba átemelendők.

Weiss Emilia

A Ptk. Személyek Munkacsoport ülése

A Személyek Munkacsoport 2000. október 19-én dr. Petrik Ferenc vezetésével ülést tartott. Megvitatta:

dr. Jobbágyi Gábornak „Az ember és az emberi személyiség” problematikáját taglaló,

dr. Havasi Péternek „A személyek polgári jogi védelmét” taglaló és dr. Darák Péternek „A jogi személyek létrejöttével és megszűnésével” foglalkozó tanulmányait.

Dr. Jobbágyi Gábor tanulmányában kifejtette, hogy a személyek joga feltétlenül bővíthető, modernizálásra szorul. A jelenlegi Ptk.-ban a képviselő szabályai kuszák, logikátlanok, áttekinthetetlenek, helytelenül a kötelmi jogban nyertek elhelyezést, holott a képviselő csak meghatalmazás esetén kötelmi jogi jellegű. Az összes többi esetben személy- és családjogi képviselőről van szó. A jelenlegi szabályokból nem derül ki, hogy kik a törvényes képviselők, a szülők, a gyám és a gondnok képviselői jog részben a Ptk.-ban, részben a családjogban nyert szabályozást. Kiemelte, hogy az alkalmazottat és a tagot megillető képviselő sem kötelmi jogi jogcímen alapul, hanem a jogi személyek szervezeti képviselővel kapcsolatos, illetve az örökbefogadás, amely a családi jog részeként is a klasszikus polgári jogba tartozik, szintén képviselői jogokat és kötelezettségeket teremt. A gondnokság problematikájával összefüggésben rámutatott arra, hogy nincs egységes szabályozása, nincsenek értelmezhető, használható tartalmi szabályai, amely alapvetően akadályozza az emberi jogok érvényesülését (pl. az elmeegészségügy területén).

A gyámsági jogot is az egységesség hiánya jellemzi, illetve a gyám tevékenységének felügyeletéhez hiányoznak a megfelelő eszközök. A személyiségi jogok szabályozását vizsgálva megállapította, hogy a 90-es évekre egy többé-kevésbé megfelelő személyiségvédelmi rendszer alakult ki, viszont a Ptk. szabályainak tartalmi része gyakorlatilag nem változott, továbbra is súlyos koncepcionális hiányosságok, ellentmondások találhatók benne. A személyiségvédelem néhány kulcsterülete hiányzik, vagy csak deklaratív jelzéssel van jelen. Általánosítható hiányosság, hogy a Ptk. az egyes személyiségi jogok fogalom-meghatározását nem tartalmazza, nem említi meg a sérelem eseteit, nem szól az egyes jogok korlátozásának lehetőségeiről, nem utal a törvénynek az Alkotmánnyal való kapcsolatára. A névvisseléssel való joggal összefüggésben hiányolja, hogy a Ptk. nem utal a jogszerű névhasználat eseteire. A jó hírnév, a becsület és az emberi méltóság védelme körében ellentmondásos a sajtó-helyreigazítási eljárás, részben a Ptk.-ban, részben a Polgári perrendtartásban való szabályozása. A képmás és a hangfelvétel védelme bővíthető, néhány újabb esetkörrel (pl. a modell helyzete és jogai, a rejtett felvétel kérdése, a tömegfelvételek). A titokvédelmi szabály nem definiálta a titok fogalmát. A jogsértő magatartások leírása ellentmondásos, hézagos. A magánlakás védelme esetében nem tisztázott a tulajdonvédelmi, illetve birtokvédelmi eszközök közötti viszony, illetve, hogy jogi személyeket megillet-e, ha igen milyen helyiség tekintetében a védelem. A szabadság védelmének szabályozása elfogadhatatlan, mert nincsenek meghatározva a terület szinte önállóvá nőtt részterületei (pl. a munka szabad-

sága, a nemi szabadság, a mozgás szabadsága). A Ptk. generálisan a jogellenes korlátozást tiltja, ezért bármilyen jogszabályban meghatározott korlátozás jogosnak minősülhet. Az élet, testi épség, egészség védelme körében kiemeli, hogy az orvosi tevékenység az új egészségügyi törvény szemlélete szerint polgári jogi jellegű. A bírói gyakorlat mégis a Ptk. 339. §-a alapján bírálja el a kárigényeket, ezért a gyógyítási szerződést önálló szerződésfajtként kellene kezelni, és önálló felelősségként szükséges szabályozni az orvosi felelősséget. Kiegészítésre szorul az élet kezdetének és végének szabályozása a Ptk.-ban. Hiányzik a magzat jogi státuszának meghatározása, amely a tanulmányíró álláspontja szerint alakulóban lévő emberi személy, akinek jogképessége általános, egyenlő és ideiglenes. A Ptk.-ból az sem tudható, hogy a törvény mit tekint a halál időpontjának, hiszen az egészségügyi törvény a mai orvosi gyakorlat alapján megkülönbözteti a klinikai és az agyhalál fogalmát, de a Ptk. azt sem rögzíti, hogy a halál bekövetkezését orvosi vizsgálattal kell megállapítani, amelynek alapján halotti anyakönyvi kivonatot kell kiállítani. Indokolt lenne nevesíteni a kegyeleti jogot, amely összefügg a holttestből való szerv kivételével, a boncolás kérdésével, a sírhelyhasználat, temetéssel, továbbá a kegyeleti jogként újraeledő számos személyiségi jog jóval szélesebb kört fog át, mint a meghalt személy emlékének megsértése, illetve jó hírnevének sérelme. Utalt arra, hogy a természetes személyek személyiségvédelme mellett szükséges a jogi személyek személyiségvédelmének szabályozása is. Bővíteni kell a jogi személy felelősségét (pl. a nem munkaviszonyban álló tagok felelősségére vonatkozó szabályokkal).

A Munkacsoport a tanulmány alapján az alábbi állásfoglalásokat fogadta el:

1. Az új kódex megalkotása során erőteljesen növelni szükséges a joganyag súlyát és kidolgozottsági színvonalát.

2. A Személyek c. kötet tartalmát arra figyelemmel kell megállapítani, hogy a családi jog is a Ptk. részévé válik. Erre figyelemmel a Személyek c. rész tartalmazza a gyermekek jogképességére, törvényes képviselőre, és a gyámságra vonatkozó szabályokat. Itt kell elhelyezni a gondnokságra vonatkozó rendelkezéseket is.

Egyetért a Bizottság azzal is, hogy a családi jog vagyoni jogi része kerüljön vissza a szorosan hozzákapcsolódó polgári jogi anyaghoz.

3. A Ptk. tartalmazzon személyiségvédelmi generál klauzulát. Emellett külön nevesített személyiségvédelmi jogterületeket is foglaljon magában, így

- a) névjog, névvédelem,
- b) jó hírnév, becsület, emberi méltóság védelme, amely magába foglalja a diszkrimináció tilalmát is,
- c) képmás és hangfelvétel védelme,
- d) titokvédelem,
- e) a magánlakás védelme,
- f) a szabadság védelme,
- g) élet, testi épség, egészség védelme.

Az egyes területeken belül is szükség van a fogalom-meghatározásra, és nevesíteni kell a jogsérelem egyes legfontosabb eseteit.

4. A Ptk. határozza meg az élet kezdetének és végének idejét és a magzat státuszát.

A Munkacsoport a tanulmány alapján javasolja, hogy a kodifikáció során a kötelmi jog körében történjék meg a gyógyítás szerződés kategóriájának kidolgozása.

Dr. Havasi Péter tanulmányában a bírói gyakorlat elemzése alapján foglalta össze azokat a problémákat, amelyek a személyek polgári jogi védelme körében a bírói gyakorlatban gondot okoznak, és egyúttal de lege ferenda javaslatokat tartalmaznak. A jelenlegi szabályozást elsősorban azért nem tartja kielégítőnek, mert nem határozza meg az általános személyiségi jog fogalmát, illetve nem tartalmazza a személyiségi jogok teljes felsorolását. A személyiségi jogokat is sértő magatartás jogellenessége az emberi életminőség sérelmében mutatkozik meg. A bírói gyakorlatra utalva felhívja a figyelmet arra, hogy a személyiségi jogok is csak a rendeltetésszerű joggyakorlás betartása mellett érvényesülhetnek. A jogellenességet csak a sértett beleegyezése, a jogszabály felhatalmazása, a jogos védelem vagy a szükséghelyzet zárja ki. A Ptk. azonban csak a sértett beleegyezéséről szól, amelyet a Ptk. 207. § (3) bekezdése értelmében, mint joglemondó nyilatkozatot kiterjesztően nem lehet értelmezni. A személyhez fűződő jogok védelme a jogi személyeket is megilleti, olyankor, amikor jellegéből következően a személyiségi jog nemcsak magán-személyt érinthet, pl. a névviseléshez vagy a jó hírnévhez való jog esetében. A bírói gyakorlat szerint a korlátolt felelősségű társaság is érvényesíthet sajtó-helyreigazítási igényt a jó hírnevét sértő valótlan tényállítások közzlése esetén. A joggyakorlat a jogvédelmet kiterjesztette a jogi személyiséggel nem rendelkező olyan gazdasági társaságokra is, amelyek saját név alatt jogot szerezhetnek, és kötelezettséget vállalhatnak. Kiemelte, hogy a bírói gyakorlat szerint a személyiségi jog alanyai nem a saját személyes adottságukhoz igazodva, illetve személyiségük értékelésétől függően, hanem mindenkivel szemben azonosan alkalmazott mérce alapulvételével jogosultak a személyiségi jog sérelméből származó igény érvényesítésére.

A személyiségi jogok sérelmének különös eseteit elemezve rámutatott arra, hogy a törvényben felsorolt szempontokon túlmenően a bíróság megállapította a hátrányos megkülönböztetés tényét amiatt, mert egy pénzügyi épületének bejárata nem volt alkalmas arra, hogy azokon a mozgássérült ügyfelek bejuthassanak. A tanulmány frappáns fogalmi alapvetést ad a lelkiismereti szabadság védelme, a személyes szabadság korlátozása, a testi épség, egészség megsértését érintően. A becsület és az emberi méltóság védelmével kapcsolatban utalt arra az eseti döntésre, amely szerint a közszereplést vállaló személy emberi méltóságát sérti, ha egy adott eseményen szokatlan öltözékben jelenik meg és az ekkor készült fényképfelvételt, ha a lap egy köztudottan ironikus rovatában hozzák nyilvánosságra, és ezzel neveltség tárgyává teszi. A jogi személyek névviselésével összefüggésben utal arra, hogy az részben - kiterjesztő értelmezés alapján - a bírói gyakorlaton alapul, miután a Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégiuma 1-es és 2-es számú állásfoglalásában a szabályozás egyes lényeges elemeit a társadalmi szervezetekre és az alapítványokra is kiterjesztette, illetve eseti döntéssel kimondta, hogy a névviseléssel kapcsolatos jogok és jogvédelem a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezeteket is megilleti. A bírói gyakorlat szerint jogellenes névviselés esetében a személyiségi jogsérelem megállapításában a felrőhatóságnak nincs jelentősége. A névkizárólagosság elvéből fakad, hogy a nem természetes személy csak olyan nevet használhat, amely a hasonló működési körben azonos területen tevékenykedő és korábban már nyilvántartásba vett szervezet nevével eltér. A hasonló működési kör megállapításánál a ténylegesen folytatott tevékenységnek van jelentősége. A vonatkozó eseti döntések szerint egy adott szolgáltatás meghatározását is kifejező kereskedelmi név használatát önmagában nem teszi jogszerűtlenné, hogy utóbb az más jogi személy nevének részévé vált. Két folyóirat összehasonlító vizsgálata is megvalósul-

hat, hogy a korábban ismertté vált folyóirat címét az utóbb megjelenő hasonló profilú folyóirat az új jelzővel egészíti ki. A névviselési jog sérelmét jelentheti a családi név kereskedelmi névként való jogosulatlan használata, de a jogelőd által a névhasználathoz adott hozzájárulást alapos ok nélkül a jogutód sem vonhatja vissza. Közismert családi név jogosulatlan használata jogsértést jelent az utónév feltüntetése nélkül is.

A tanulmány a jó hírnév védelmével kapcsolatban arra figyelmeztet, hogy amennyiben a társadalmi értékelés alapjául szolgáló értesülések, tényállítások nem az objektív valóságot fejezik ki, akkor a jó hírnév sérelmét eredményezik, függetlenül a közlő felrőhatóságától, jó- vagy rosszhiszeműségétől. Így híresztelésnek kell tekinteni más személy nyilatkozatának, állításának, tájékoztatásának közzlést, továbbítását, közreadását akkor is, ha híven közli más személyek valótlan nyilatkozatát. Személyiségi jogainak védelme iránti igényt az is előterjeszthet, akit a sajtóközleményben név szerint nem jelöltek meg, de személye a sajtóközlemény tartalmából valamilyen módon felismerhető. A sajtóhelyreigazítás intézményének részletes elemzését követően az újraszabályozáskor eldöntendő lényeges kérdésként említi, hogy miként érvényesüljön hangsúlyozottan a sajtó objektív felelőssége. Felveti, hogy anyagi jogi szabályként kellene törvénybe iktatni a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma 14. számú állásfoglalás I. pontjának második mondatát, amely szerint az olyan sajtóközlemény valóságát is általában a sajtószerv köteles bizonyítani, amely híven közli más személy tényállítását, nyilatkozatát, vagy átveszi más szerv (sajtószerv) közleményét. Utal arra, hogy a jogvédelem hatásságát csökkentette a sajtótörvény 1996-os módosítása, amely az ún. sajtóbírság kiszabásának-lehetőségét megszüntette. Szükségesnek látja az internetre vonatkozó sajtóhelyreigazítási szabályok megalkotását.

A képmás és hangfelvétel védelmét érinti a bírói gyakorlat által kialakított ún. tömegfelvétel kérdésköre. Eszerint a képmás nyilvánosságra hozatalának tilalma nem vonatkozik a nyilvános eseményekről, rendezvényekről, táj- és utcarészletekről készült felvételekre, amikor az ábrázolás módja nem egyéni, hanem a felvétel összehatásában örökíti meg a nyilvánosság előtt lezajlott eseményeket. Arra nyilvános eseményről szóló, vagy nyilvános helyen készült tudósítás kapcsán sincs lehetőség, hogy a felvétel - megfelelő hozzájárulás nélkül - a tömegből egy-egy résztvevőt külön is kiemelve (mint egy egyéniesítve) mutasson be. Egy másik eseti döntés szerint a bíróság vagy más hatóság előtt folyó eljárásban az igazság érvényesülésének biztosítása közérdek, és a bizonyítás ezt a célt szolgálja. Nem lehet ezért az egyébként is sok jogsértés nélkül készült hangfelvétel felhasználását visszaélésnek tekinteni, ha ez a hangfelvétel felhasználójával szemben elkövetett jogsértéssel kapcsolatos bizonyítás érdekében történik.

A tanulmány két jelentős titokvédelmi tárgyú eseti döntést idéz, amelyek szerint az orvost és az egészségügyi szakdolgozót a beteg gyógykezelése után is köti a titoktartási kötelezettség, illetve személyhez fűződő jogokat sért a gyógyintézet, ha a beteg gyógykezelésével, műtétjével kapcsolatos okiratok kiadását a jogosult részére megtagadja. A magánlakás védelme tekintetében a jogi személy helyiségeinek védelme problémakörét veti fel és megállapítja, hogy jogi személy céljára szolgáló helyiségnek az tekinthető, amely a tevékenység megvalósítására szolgál, a működés jellegéből azonban eleve adódik bizonyos nyitottság, pl. a közintézményeknél, ahol a védelmet belső előírások, konvenciók szabályozhatják, ezért ezekhez mérten kell értékelni a belépés, bejutás jogszerűségét is. Hangsúlyozza, hogy a jogszabály a védelmet igénylő magatartást nem határozza meg, ezért valójában minden olyan magatartást tilt, és védelmet biztosít minden olyan eljárással szemben, amely a jogi személyt, illetve a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetet a helyiségeiben végzett tevékenységeiben zavar vagy akadályoz.

A tanulmány az anyagi jogi rendelkezések vizsgálatát követően a jogvédelem objektív eszközeit veszi számba. Ezen túlmenően a személyiségi jogában sértett személy vagyoni és nem va-

gyoni kártérítésre is jogosult. A bírói gyakorlat szerint - az erről szóló alkotmánybírói határozat indoklásától eltérően - a nem vagyoni kár bekövetkezésének vizsgálata annak alapján történik, hogy változott-e hátrányosan az emberi személyiség testi, vagy lelki életminősége. A nem vagyoni kártérítés lényegében az elszennvedett sérelemért járó kárpótlás, amelynek mértéke a jogsértés súlyához igazodik. Értékelni kell továbbá a jogsértő magatartás módját, annak hatását, eredményét, a felrhatóóság súlyát és az érintett esetleges közrehatását. Az ismertetett eseti döntések szerint nem vagyoni kártérítésre adhat alapot a tetetés méltatlan körülmények között történő lebonyolítása, fertőző betegség közhírré tétele.

A tanulmány javasolja a Ptk. 84. § (2) bekezdése szerinti közérdekű célra fordítható bírság egyértelmű céljának és önálló alkalmazási lehetőségének jogszabályi előírását.

A kegyeleti jogok helyes értelmezésének azt tartja, amely abból indul ki, hogy a személyiségi értékekben nem lehet jogutódlás. Ellenben az elhunyt személy értékei - kivéve azokat, amelyeknél ez fogalmilag kizárt (pl. a testi értékek stb.) - a további éleők személyiségi jogaiba transzformálódnak. Ennek a felfogásnak azonban a jogszabály rendelkezéséből [Ptk. 85. § (3) bekezdése] egyértelműen ki kellene derülnie. A Ptk. 85. § (4) bekezdésében foglalt ideiglenes intézkedés egészében eljárásjogi természetű, ezért a Ptk.-ból mellőzhető lenne.

A tanulmány alapján a Munkacsoport az alábbi állásfoglalásokat fogadta el:

1. A kodifikáció során meg kellene határozni a személyiség fogalmát.

2. A személyek polgári jogi védelmének szabályait tartalmazó fejezet sem szerkezetileg, sem tartalmilag nem megfelelő. A jelenlegi szabályozás helyett helyesebb lenne az egyes személyhez fűződő jogokat nem negatív megközelítéssel, hanem a személyhez fűződő jogot pozitíve a jog tartalmára is kiterjedően meghatározni.

3. Megfontolandó, hogy a törvény tartalmazza e az általános személyiségi jog fogalmát. Felmerülhet az Alkotmánybírói gyakorlatából ismert emberi méltóságához való jog, mint az általános személyiségi jog egyik meghatározási módja. Ebben az esetben azonban el kell gondolkodni azon, hogy miként alakul a jogi személyek, illetőleg a közösségek jogi helyzete és jogvédelme. Az általános személyiségi jog fogalmának e személyekre is ki kell terjednie.

4. A kodifikáció során figyelembe kell venni az Alkotmánybírói határozatait (pl. információs önrendelkezési jog, önazonosságához való jog meghatározása).

5. Több személyiségi jog tarthatatlanul szűk tartalmú, pl. a lelkiismereti szabadság joga csak a gondolatok és a nézetek szabadságával együtt fogalmazható meg a törvényben.

6. Nem egyértelmű a személyhez fűződő jogok jogellenességének kérdése (pl. a Ptk. 76. §-a a személyes szabadság jogellenes korlátozásáról rendelkezik, miközben a jogellenesség valamennyi a Ptk.-ban szabályozott személyhez fűződő jog esetében törvényi feltétel). A törvényben a jogellenességet kizáró körülményekről rendelkezni kell.

7. Megoldásra vár a Ptk.-ban a nem vagyoni kárért való felelősség szabályozása és annak rendszerbeli elhelyezése. Az új Ptk.-ban a nem vagyoni kárról önálló szabály formájában kell rendelkezni, mégpedig annak alapján, hogy a nem vagyoni kár alapja a személyiségi jog megsértése, az emberi személyiség testi vagy lelki életminőségének hátrányos megváltozása. Ez a hátrányos állapot csak akkor következik be, ha a sérelmet szenvedett élete megnehezül, a személy életminősége megváltozik. A nem vagyoni kárpótlásnak e jellegzetessége az intézménynek a személyiségi jogkörében való elhelyezését indokolná. Világossá kell ugyanakkor tenni, hogy a nem vagyoni kártérítés egyéb feltételeire az általános kártérítési szabályokat kell alkalmazni.

Dr. Darák Péter tanulmánya „A jogi személyek létrejöttére és megszűnésére” vonatkozóan végzett elemzést és tett javaslatot

átfogó újraszabályozásra. A tanulmány részletesen foglalkozik az előtársasági konstrukcióval és a megszűnés jogi hatásaival.

Megállapítja, hogy a jogi személyek általános szabályait magában foglaló Ptk. rendelkezések a legkevésbé sem tükrözik a magyar társadalmi-gazdasági rendszerben az utóbbi 10-20 évben bekövetkezett változásokat. A változások egyrészt a Ptk. keretein kívül zajlottak, másrészt legfeljebb a jogi személyek egyes fajtáira vonatkozó előírások között nyertek elhelyezést. Teljesen elmaradt az egyes jogi személyekre vonatkozó szabályok egységesítése és általánosítása, annak ellenére, hogy ezt a gazdasági forgalom biztonsága, a hitelezők érdekvédelme feltétlenül indokolja. Hangsúlyozza, hogy az egységesítés alapjául egy jól működő nyilvántartás szolgálna, amely garantálhatná, hogy az üzleti forgalomban, illetve a társadalmi életben törvényesen létrehozott jogi személyek vesznek részt. Az állam polgári jogi jogalanyiságának szabályozásával kapcsolatban felveti, vajon szükséges-e annak szabályozása, hogy az állam mikor lép polgári jogviszonyba közvetlenül, amennyiben igen, úgy az állami szerv kezelésébe tartozó vagyontárgy fogalmát feltétlenül korszerűbb kifejezéssel kell helyettesíteni. Azt a véleményt fejt ki, hogy az állami vagyongra vonatkozó rendelkezések a Ptk. tulajdonjogi részébe ille- nek. Túlságosan széles körűnek ítéli azt a lehetőséget, hogy a pénzügyminiszter törvényen alapuló képviselői jogára vonatkozó szabályozástól minden jogszabály eltérhet.

A tanulmány meghatározza a jogi személy fogalmát az alábbiak szerint: „Jogi személy a létrehozó személytől tartósan elkülönülő vagyonnak vagy emberi cselekvéseknek személyiséggel való felruházása, jogok gyakorlása és kötelezettségek vállalása végett. A jogi személyiségre szükséges az állam által elismert cél és a cselekvőképességet biztosító szervezet, valamint az önálló vagyoni felelősség. A jogi személy feltétele a jogi személy nyilvántartásba vétele. Ismerteti a jogi személyek alaptípusait (személyösszességek, vagyionösszességek), valamint a jogi személyre vonatkozó történeti elméleteket (fikciós elméletek, realitás elméletek, vagyionelméletek, ezen belül az alanytalan jogok, illetve a célvagyion elmélete, valamint a beszámítási elmélet). Hangsúlyozza, hogy napjainkban a jogi személyiséggel való felruházás sok esetben már nem csak gazdasági, hanem nemzetközi, közigazgatási, pénzügyi szempontokon múlik. A hatályos szabályozással szemben a jogi személy jogképessége mellett indokoltnak tartja a jogi személy cselekvőképességének deklarálását is. Utalt arra, hogy a bírói gyakorlat első sorban a közjogi jellegű jogi személyek egyes szerveinek önálló jogi személyiséggel kapcsolatos esetekkel találkozott (pl. rendelkeznek-e a polgármesteri hivatalok, a megyei kárrendezési hivatal, a vám- és pénzügyőrség területi szervei, az Országgyűlés, a Gépármű-felelősségbiztosítási kárrendezési alap, a miniszter, mint személytelenül megjelölt közjogi tiszttség jogi személyiséggel, illetve perképességgel).

A jogi személy keletkezésének két alapvető módját jellemezve megállapítja, hogy az ún. „normatív meghatározás rendszerében” a jogi személyiség jogképességét nem közvetlenül az alapítással, hanem egy ezt követő konstitutív hatályú aktsal, a nyilvántartásba vétellel vagy hatósági engedéllyel szerzi meg. A másik ún. „szabad alapítási rendszerben” a jogi személy közvetlenül az alapításkor keletkezik. Kiemeli, hogy a szabad alapítási rendszer a modern gazdasági forgalomban komoly veszélyeket rejthet magában, hiszen jogbizonytalanságot eredményez a jogi személy keletkezésének időpontját illetően. A jogi személy létrejöttének lépéseit elemezve rámutat arra, hogy tisztán kötelmi jogi jogviszony (szerződés) létesíti a polgári jogi társaságot, amely azonban különbözik attól az esettől, amikor már szervezet létrehozására szerződnek (pl. előtársaság alapítása). A harmadik fokozat pedig az az eset, amikor a jogi személy a nyilvántartásba vétellel jön létre (pl. gazdasági társaság). A tanulmány összefoglalóan bemutatja azt a történeti fejlődést, amely az előtársaságok jogi státuszának megítélésében megfigyelhető volt. A klasszikus felfogás szerint (Brodman 1928.) a részvénytársaság csak a cégnyilvántartásba való bejegyzéssel keletkezik, egy pillanattal sem korábban, akkor

azonban teljes feyverzetben áll készen, mint ahogy „Athéné ki-pattant Zeusz fejből.” A napjainkra uralkodóvá vált azonossági elmélet szerint a szerződéssel megalapított és a nyilvántartásba vett részvénytársaság vagy kft. egy azon alanyok, mint az embrió és a gyermek, a rügy és a virág, a báb és a pillangó (Hatzenburg-Schilling 1956.). Figyelemre méltó, hogy a Német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság csak 1981-es ítéletével erősítette meg az előtársaság teljes értékű jogalanyiságát, amikor a korábban érvényesülő előterhelési tilalmat az előzetes felelősség elvének kimondásával váltotta fel. Az előzetes terhelési tilalom alapja ugyanis az az elv volt, amely szerint csak az szerezhette jogokat, aki a kötelezettségekért helyt is állhatott. Állami elismerés - tehát nyilvántartásba vétel nélkül, illetve azt megelőzően -, az előtársaságot pedig nem tekintették helytállásra alkalmas formációnak.

A tanulmány kitér az egyszemélyes társaság 1981-es német bevezetésére, amely az önálló jogalanyiság elismerése tekintetében újabb bonyodalmakat okozott. Adott esetben ugyanis az egyszemélyi alapító az alapító okiratot - anélkül, hogy nyilvántartásba vételét kérné - önállóan elkészítheti, és a magánvagyonára folyó végrehajtás megakadályozása érdekében az asztalfiókból elővarázsolva arra bármikor hivatkozhat.

A tanulmányról álláspontja szerint minden jogi személyre kiterjedő hatályú általános szabállyá kellene tenni azt, hogy a jogi személy a nyilvántartásba való bejegyzéssel jön létre, amely feltételezi egy minden jogi személyre kiterjedő nyilvántartás életre hívását is. Ily módon egységesen előírható, hogy a jogi személy a *bejegyzés* napjával jön létre. (Ehelyütt utal arra, hogy az államháztartásról szóló törvény ezzel szemben indokolatlanul úgy rendelkezik, hogy a költségvetési szerv az alapító okiratban meghatározott hatállyal jön létre.) Természetesen nem hagyható figyelmen kívül az, hogy a bejegyzést megelőzi egy közjogi aktus - jogszabály vagy hatósági határozat -, vagy alapító jogi és természetes személyek kötelmi jellegű megállapodása, amely a jogi személy létrehozására irányul. A létrehozatal ezen momentumai és a nyilvántartásba vétel közötti időszakra vonatkozóan általánosíthatók az előtársaságra vonatkozó társasági jogi szabályok, és ún. előjogi személyi szabályozás alakítható ki. Az előtársasági konstrukcióból átvételre javasolja az alábbi rendelkezéseket:

1. Az előjogi személy a hatósági engedélyhez kötött tevékenység kivételével alapítása napjától működhet.

2. Az alapítás napjának a létesítő okiratban előírt formában foglalása napját kell tekinteni.

3. A létesítő okiratban kijelölt vezető tisztségviselők a nyilvántartásba vételig annak nevében és javára járnak el, azonban a bejegyzésig a jogi személy neve csak a „bejegyzés alatt” megjelöléssel használható.

4. Egyesüléssel, szétválással vagy átalakulással létrejövő jogi személy a bejegyzéséig nem működhet.

5. Az előjogi személyekre a nyilvántartásba vett szervezetre irányadó szabályokat kell alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a létesítő okirat nem módosítható, megszűnés nem határozható el. Törvény további feltételeket is előírhatna.

6. Ha az előjogi személy nyilvántartásba vételi kérelmét elutasítják, további jogokat nem szerezhethet, új kötelezettségeket nem vállalhat, és köteles működését megszüntetni.

7. A vezető tisztségviselők kötelezettségvállalásából eredő tartozásokért az alapítók a megszűnés esetére irányadó szabályok szerint kötelesek helytállni.

8. Ha az alapítók a szervezetre irányadó szabályokból következően nem vagy korlátozottan felelnek, a ki nem elégített követelésekért harmadik személyek irányában a vezető tisztségviselők korlátlanul és egyetemlegesen kötelesek helytállni.

A tanulmány összefoglalja, hogy melyek azok az adatok, amelyek a jogi személyek egységes nyilvántartásának alapját biztosíthatják. Álláspontja szerint ilyen adat a jogi személy neve és székhelye, tevékenysége, vagyona, illetve szervezete, képviselőjének neve és lakcíme. Ugyanakkor mellőzhetőnek ítéli a jogi személy célját és megfontolandónak azt, hogy a szervezetet milyen rész-

letességgel kell a létesítő okiratban, illetve a nyilvántartásban feltüntetni. Az egyeden alapító által létrehozott előjogi személy visszaélészerű felhasználásának megelőzése érdekében javasolja annak előírását, hogy meghatározott idő elteltével a létesítő okiratot semmisnek kell tekinteni, ha a jogi személy nyilvántartásba vételét nem kérték.

A jogi személy képviseleti körében kifejti, hogy praktikus okán indokolt olyan diszpozitív főszabály felállítását, amely az önálló képviseleti jogosultságot preferálná. Javasolja a jogi személy képviselője nyilvántartásba vételéhez a cégnyilvántartás mintájára aláírási címpéldány bevezetését. Rámutat arra, hogy az új konstitutív nyilvántartási rendszerben a képviselői adatváltozás hatályossága nem múlhat harmadik személyek tudatállapotán, márpedig a jelenlegi bírói gyakorlat a hatályosságot csak jóhiszemű harmadik személy szempontjából köti a nyilvántartáshoz.

A jogi személy szervezeti *egységével* kapcsolatos szabályozásról megállapítja, hogy a hatályos állapot szerint egy magánokiratból kell kideríteni a jogi személyiség létét, amely semmiképp nem szolgálja a gazdasági forgalom biztonságát. Ezért indokolt egy ún. „önálló jogi személyiségű szervezeti egységek jegyzékének” felállítását, amely konstitutív módon rendelkezik a nyilvántartásba való bejegyzésről, illetve törlésről. Amennyiben a jegyzék a nyilvántartott adatok szempontjából nem lesz teljes értékű nyilvántartás, ezt a hiányosságát ellensúlyozhatja egy olyan új felelősségi szabály, amely szerint az önálló jogi személyiségű szervezeti egység kötelezettségeiért az alapító jogi személy készfizető kezesként tartozik helytállni.

A hitelezővédelmi szempont hatékony érvényesítése érdekében a jogi személy megszűnésének szabályai szorulnak a legszélesebb körű módosításra. Taxatív felsorolással szükséges meghatározni a megszűnési módokat, deklarálva azt, hogy a jogalanyiság a nyilvántartásból való törléssel szűnik meg, illetve a törlés időpontja az elrendelő végzés jogerőre emelkedésének napja. Külön szükséges szabályozni a jogutód nélküli és a jogutódlással történő megszűnés esetét.

A jogutódlással megszűnés esetén az alábbi általános szabályokat szükséges rögzíteni:

1. Ha a jogi személy egyesüléssel, szétválással vagy átalakulással szűnik meg, a létrejövő jogi személy a megszűnő jogi személy jogutódja. Nem alakulhat át, egyesülhet, válhat szét a végelszámolás vagy a felszámolás alatt álló jogi személy.

2. A jogelőd kötelezettségeiért a jogutód tartozik helytállni, ha törvény másként nem rendelkezik a megszűnő jogi személy tagjainak felelőssége csak akkor állapítható meg, ha a jogutód helytállási kötelezettségének nem tudott eleget tenni.

3. A jogutódlással történő megszűnés a megszűnő jogi személlyel szemben fennálló követeléseket nem teszi lejárttá.

4. Ha a törvény másként nem rendelkezik az egyesüléssel, szétválással vagy átalakulással létrejövő jogi személy, a jogelőd hatósági engedélyeinek jogosultja, kivéve, ha a hatósági engedély feltételeinek nem felel meg.

5. Ha a törvény vagy a megszűnéssel rendelkező szerv másként nem rendelkezik szétválás esetén a jogutódokat a jogelőd követeléseit közösen illetik meg, tartozásaiért egyetemlegesen kötelesek helytállni.

6. Ha a törvény másként nem rendelkezik a jogutódlással létrejövő jogi személy hirdetményben köteles felhívni a megszűnő jogi személy hitelezőit követeléseik bejelentésére. A bejelentett követeléseket lejáratos sorrendjében kell kielégíteni. Az a hitelező, aki követelését a hirdetményben megszabott határidő alatt nem jelentette be, a jelentkezésig történt kielégítéseket sorrendjük szempontjából nem kifogásolhatja.

7. A jogutód jogi személy a hitelezővel szemben fennálló egyenmű és lejárt követelését a jogelőd tartozásába beszámíthatja.

8. Ha a szerződés alapján a jogelőd olyan szolgáltatás nyújtására vállalt kötelezettséget, amelynek teljesítése a jogutódtól nem várható el, a másik fél a szerződéstől elállhat és a jogutódtól az elállás miatt keletkezett kára megtérítését követelheti.

A jogutód nélküli megszűnés esetén - a tanulmányíró álláspontja szerint - a legkézenfekvőbb a csőd eljárásról, felszámolási eljárásról és a végelszámolásról szóló törvény rendelkezéseire való utalás azzal, hogy ha valamely jogi személy végelszámolás, illetve felszámolási eljárás nélkül is megszűnhet, erről az adott jogi személy különös szabályait magában foglaló törvényben kellene rendelkezni.

A tanulmány rámutat arra, hogy jelenleg megoldatlan a felszámolási eljárás eredményeként törölt cégek később előkerült vagyontárgyainak sorsa. A bíróságok jogi szabályozás nélküli joggyakorlatot folytatnak, amikor elrendelik, hogy az ilyen vagyontárgyak értékesítéséről és a hitelezők közötti felosztásáról a korábbi felszámoló gondoskodjon. A bíróságok a póthagyatéki eljárás mintájára az eljárás befejezéséről szóló végzés kiegészítésével döntenek a vagyon felosztásáról, a felszámolási költségek és a felszámolói díj megállapításáról. Ez az alaphelyzet más jogutód nélküli megszűnési mód esetében (pl. végelszámolás után) is előállhat, illetve nemcsak vagyontárgy, de a követelés is ismerté válhat. Ilyen esetben a nyilvántartást végző bíróság kirendelése alapján eljáró vagyongondnok intézkedhetne, akit a felszámolói névjegyzékben szereplő felszámolóknak közül lehetne kirendelni. Az érvényesített követelést vagy vagyontárgyat a megszűnt jogi személy kielégítetlen hitelezői, ennek hiányában a jogi személy volt tagjai tulajdonába lehetne adni. Ha a jogi személynek nem voltak tagjai, az alapítónak való átadásáról lehetne rendelkezni. Ezzel a megoldással áthidalhatónak tűnik az a dilemma is, hogy a jogi személy, amelynek a nevében a vagyongondnok eljár már nem létezik.

A tanulmány alapján a Munkacsoport az alábbi állásfoglalást fogadta el:

1. A Ptk.-nak a jogi személyek általános szabályait összefoglaló fejezetében meg kell határozni a jogi személy fogalmát. A definíció elemei a következők lehetnek:

- a létrehozó személytől tartósan elkülönülő vagyon vagy emberi cselekvés;
- a jogalanyiség, amelynek célja, hogy jogokat szerezhesen, gyakorolhasson és kötelezettségeket vállalhasson;
- a cselekvőképességet biztosító szervezet;
- az önálló vagyoni felelősség;
- az állam által elismert cél, amely abban nyilvánul meg, hogy a jogi személy a nyilvántartásba vétellel jön létre, szűnik meg, illetve nyilvántartott adatai harmadik személlyel szemben a nyilvántartásba vételtől hatályosak (konstitutív hatályú nyilvántartás).

2. Általánossá kell tenni a jogi személy keletkezésének azt a rendszerét, amely szerint a jogi személy jogképességét nem az alapítással, hanem konstitutív hatályú aktszal, a nyilvántartásba vétellel szerzi meg, és megszűnése a nyilvántartásból való törléssel következik be. Ki kell dolgozni a nyilvántartás alapelveit (pl. közhitelesség, nyilvánosság elve stb.).

3. A társasági jogban ismert előtársaság jogintézménye a konstitutív hatályú nyilvántartás általánossá tételével előjogi személy konstrukció bevezetését teszi lehetővé. Az előjogi személy az előtársasághoz hasonlóan alapítása napjától a jogi személy létrejöttéig, vagyis a bejegyzés napjáig működhet. A forgalom biztonsága érdekében szükséges a bejegyzés nélküli megszűnés esetére az alapítói, illetve vezető tisztségviselői felelősség szabályozása. Az egyeden alapító által létrehozott előalapítvánnyal való visszaélés

megelőzése érdekében elő kellene írni, hogy meghatározott idő (három, hat hónap) elteltével a létesítő okiratot semmisnek kell tekinteni, ha a jogi személy nyilvántartásba vételét nem kérték.

4. A jogi személyek önálló jogi személyiséggel rendelkező szervezeti egységét külön ún. „önálló jogi személyiségű szervezeti egységek jegyzékében”, mint konstitutív hatályú nyilvántartásban kellene nyilvántartani. A szervezeti egység kötelezettségeiért az alapító kézfizető kezesként tartozna helytállni.

5. A jogi személyek általános szabályait összefoglaló fejezetben részletesen foglalkozni kell a képviseleti szabályokkal, amelyek során a törvényes képviselet szabályait egyszerűsíteni kell, és össze kell foglalni. Ennek során a társasági törvényből ki kell iktatni a képviselet helyett indokolatlanul használt cégjegyzés fogalmát. Idejét múlt, ezért a továbbiakban mellőzhető a két személy aláírásának szükségességére vonatkozó Ptk. szabály, ehelyett az önálló képviseleti jogosultságot kell preferálni.

6. Egységesíteni szükséges az egyes jogi személyek megszűnési módjait az alábbiak szerint:

- a jogi személy megszűnik, ha
 - a) a jogszabályban létesítő határozatban vagy okiratban meghatározott időtartam eltelt, vagy más megszűnési feltétel megvalósult,
 - b) a legfelsőbb szerve kimondja megszűnését (feloszlás),
 - c) ha más jogi személlyel egyesül (beolvadás, összeolvadás),
 - d) több jogi személlyé válik szét (különválás, kiválás), illetve átalakul,
 - e) az arra jogosult szerv megszűnteti (feloszlátás),
 - f) a megszűnést megállapítja (megszűntté nyilvánítja),
 - g) törvény más okból elrendeli.

Jogutódlással megszűnés esetén deklarálni kell a jogutód helytállási kötelezettségét, illetve ha annak nem tud eleget tenni a megszűnő jogi személy tagjainak felelősségét. A jogelőd hatósági engedélyei vonatkozásában - ha az engedély feltételeinek a jogutód is megfelel - a jogutód jogi személy jogutódlását el kell ismerni. A megszűnő jogi személy hitelezői megkárosításának megelőzése érdekében a jogutódlás tényének megfelelő (pl. hirdetményi) nyilvánosságot kell adni. Ha a jogutód olyan személyhez kötődő szolgáltatás kötelezettjévé válik, amelynek teljesítése tőle nem várható el, a jogosult elállhatna a szerződéstől. A jogutód nélküli megszűnés esetén általános szabályként a Cstv. megfelelő alkalmazásával végelszámolási vagy felszámolási eljárás biztosítaná a hitelezők kielégítését. A jogi személy megszűnését követően ismertté vált a megszűnt jogi személyt megillető követelésről vagy vagyontárgyról a nyilvántartást végző bíróság kirendelése alapján eljáró „vagyongondnok” intézkedne, oly módon, hogy azt a kielégítetlen hitelezők vagy ennek hiányában a volt tagok, illetve alapítók tulajdonába adná.

A megszűnés ezen szabályai esetlegesen a Ptk. kötelmi részébe is foglalhatók.

8. A jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek áttekintését követően kellő körültekintéssel kell vizsgálni, hogy mennyiben nyerhetnek jogosultságot a gazdasági forgalomban, illetve a társadalmi életben való részvétellel.

Darák Péter

a Munkacsoport titkára

Külföldi kitekintés

A kezesség jogintézménye a házaló kereskedelem, illetve a fogyasztói kölcsön szemszögéből a vonatkozó EU irányelvek és a német jog tükrében

Fogyasztóvédelem, illeszkedési zavarok, kezesség

A fogyasztóvédelem az Európai Unió egyik legfontosabb célkitűzése. Az erről szóló passzust a Maastrichti Szerződés iktatta be a Római Szerződés szövegébe (129 a. cikkely), a kérdéses deklaráció az amszterdami átszámozást követően a 153. cikkelyben olvasható.¹ A tagállamok a közösségi szabályozásnál szigorúbb rendelkezéseket is alkothattak.

Fogyasztóvédelmi tárgyú irányelvek azonban már Maastrichtot megelőzően is születtek, így a Fogyasztói Kölcsönökről szóló 87/102/EGK sz. irányelv, valamint a Házaló Kereskedelemről szóló 85/577/EGK sz. irányelv. Németország, mint az Európai Unió tagállama szintén megalkotta az irányelveknek megfelelő nemzeti szabályozást, a házaló kereskedésről 1986-ban², a fogyasztói kölcsönről pedig 1990-ben hozott törvényt³. Jelen tanulmány is e két irányelvet, illetve az ennek megfelelő német és magyar jogszabályokat tárgyalja a kezesség szempontjából.

Magyarországot az 1994. évi I. törvénnyel kihirdetett Társulási Megállapodás kötelezi a jogharmonizációra. A megállapodás 68. cikkelyében szereplő exemplifikatív felsorolás pedig kifejezetten tartalmazza a fogyasztóvédelmet. A hazai jogalkotás nem is télenkedik e téren, elegendő a távollévők között kötött szerződésekről (17/1999. II. 5.), a fogyasztóval kötött szerződésben tisztességtelennek minősülő feltételekről (18/1999. II. 5.), valamint a házaló kereskedésről (44/1998. III. 11.) szóló kormányrendeletekre gondolni.

A jogharmonizációs kötelezettség mellett a Ptk. rekodifikációja ad lehetőséget, hovatovább teszi szükségsszerűvé a fogyasztóvédelmi ihletésű rendelkezések újra- és átgondolását. Vékás Lajos Professor álláspontja szerint a fogyasztóvédelmi szabályokat a Ptk. megfelelő előírásai közé kell beilleszteni, ahogy ezt a nemrég hatályba lépett új holland Ptk. is tette.⁴ Németországban a küszöbön álló átfogó kötelmi jogi reform szintén célul tűzte ki a fogyasztóvédelmi törvények BGB-be történő inkorporálását.⁵

A fogyasztóvédelmi előírások nemzeti jogba történő integrálása nem mindig problémamentes, s ezt nemcsak a csatlakozásra váró államok, hanem a tagállamok is érzékelni kénytelenek. Egyes konkrét rendelkezések igen nehezen illeszkednek a nemzeti polgári jog(ok) hagyományos, évszázadok során kikristályosodott rendszerébe. A bebocsáttatásra várók e téren hatékonyan támaszkodhatnak a tagállamok tapasztalataira.

Különösen igaz ez a német jog tekintetében. A német jogalkotók és jogalkalmazók dogmatikai tisztaságra, rendszerbeli zártaságra törekvése folytán számos ilyen illeszkedési anomália került megvitatásra, s oldódott meg több-kevesebb sikerrel. Plasztikus példája ennek a házaló kereskedésről, illetve a fogyasztói kölcsönről szóló törvény alkalmazhatóságának kérdése a kezességet illetően; vagyis arról az esetkörrel van szó, amikor a szolgáltató meglepetésszerűen, váratlanul keresi fel otthonában, munkahelyén a fogyasztót, s bírja rá a kezesség elvállalására, illetve a fogyasztó kezességet vállal egy fogyasztói kölcsön biztosítására. A kérdéskör jelentőségét a szolgáltató tájékoztatási kötelezettsége és a fogyasztó indoklás nélküli elállási joga adja. Nem közömbös, hogy a kezest is megilletik-e ezek a jogok, s ha igen, hogyan hat ki e jogok gyakorlása az alapügyletre.

Hazánkban a bírói gyakorlatnak még nem kellett állást foglalnia számos ilyen és ehhez hasonló kérdésben, mivel a vonatkozó jogszabályok nemrég léptek hatályba, s még nem indult e tárgy-

körökben eldöntendő jogvita. Ez azonban nem lesz mindig így, s az egyes tagállamok (ez esetben Németország) bíróságainak döntései, de még inkább az Európai Bíróság állásfoglalásai a magyar bíró számára is fogódzót adhatnak.

A kezesség, mint szerződést biztosító mellékkötelezettség jelentőségét nem kell hangsúlyozni, így sem e jogintézmény szempontjából, sem pedig a fogyasztóvédelmi előírások illeszkedése szempontjából nem tanulság nélkül való a kérdéses témakör elemzése.

A kezesség és a házaló kereskedés

A német Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof) és az Európai Bíróság az ún. Dietzinger ügy⁶ kapcsán szembesült azzal a kérdéssel, hogy a házaló kereskedésre vonatkozó előírások vajon irányadóak-e a kezességre is.

A kérdéses ügyben az alperesként szereplő Dietzinger úr édesapja vett fel bankhitelt építési vállalkozása működtetéséhez. Az alperes szülei otthonában készfizető kezességet vállalt százezer márka erejéig, ám amikor a felperes Bank teljesítésre hívta fel, arra hivatkozott, hogy az nem tett eleget a házaló kereskedésről szóló törvényben foglalt tájékoztatási kötelezettségének az elállási jogot illetően, ebben az esetben az elállási jog gyakorlására rendelkezésre álló határidő egy hónap, amely még nem telt el, s így a kezességi szerződéstől eláll.

Az Európai Bíróság végül a kérdés érdemi részét illetően nem foglalt állást, döntését a kezesség járulékos jellegére alapozta. Eszerint az irányelv semmiképpen sem alkalmazható az olyan kezességi szerződések tekintetében, amelyek nem fogyasztói szerződést hivatottak biztosítani. A Dietzinger ügyben pedig az édesapa nem fogyasztói minőségében, hanem szakmai gazdasági tevékenysége körében járt el. Az eljárás során azonban számos érv hangzott el az irányelv alkalmazhatósága mellett és ellen egyaránt. Kétféle szemszögéből lehet megközelíteni a problémát: egyfelől az irányelv és a megfelelő nemzeti törvény hatálya szempontjából, másrészt pedig a kezesség és az egyetemleges felelősség hasonlóságai és különbsége szempontjából, ez utóbbira ugyanis a német bíróságok alkalmazhatónak tartják a kérdéses jogszabályt.

Az irányelv hatályát illetően a következő érvelések láttak napvilágot.

A német, a belga, a francia és a finn kormány álláspontja szerint az irányelv tárgyi hatálya csak az áruszállításra és a szolgáltatásnyújtásra terjed ki, a kezesség pedig ezen ügyletek egyikének sem felel meg. A Bizottság szerint azonban ez a megfogalmazás csak azért szerepel így az irányelv első cikkében, hogy egyértelmű legyen, a tárgyi hatály nemcsak az áruszállításra terjed ki. A Bíróság ez utóbbi érvelést fogadta el, s kifejtette: az irányelv szövegéből nem következik, hogy ha valaki olyan szerződést kötött, amelynél fogva a másik fél áru szállítására, vagy szolgáltatás nyújtására köteles, a szerződést megkötő személynek *egyben* az áru, illetve szolgáltatás átvevőjének is kellene lennie.⁷

A francia kormány kifejtette továbbá, hogy az irányelv egyáltalán nem rendelkezik arról a fontos kérdéssről, hogy milyen hatással van a kezességi szerződés érvénytelensége a főkötelezetre. E tudatos jogalkotói döntés értelmében az irányelv hatálya nem terjed ki a kezességre, s a norma szövegében szereplő biztosítékokra vonatkozó előírások is csak az alapszerződést megkötő felek közötti kikötésekre irányadóak. A Bíróság ezt az érvelést sem

fogadta el, ezen indokok nem elegendőek ahhoz, hogy az irányelv alkalmazhatóságát kizárják.⁸

A kezesség ingyenes volta szintén nem kizáró ok az alperes és a Bizottság véleménye szerint, mivel a kezes kötelezettséget vállal egy szolgáltatás teljesítésére, s ezért még csak ellenszolgáltatásban sem részesül, így még inkább érdemes a jogi védelemre.⁹ Egyes szerzők pont ellentétes érvelés útján jutnak ugyanerre a következtetésre, vagyis a kezes valamilyen oknál fogva maga is érdekelt a szerződő fél teljesítésében, hisz ezért vállalja a kezességet. Ez az érdek közgazdasági szempontból akár ellenszolgáltatásként is felfogható, így az ingyenesség ugyan kizáró ok lenne, de az ügylet valójában visszerterhes.¹⁰

A német szakirodalomban uralkodó nézet szerint az irányelv célja a fogyasztó védelme egy olyan szerződéskötési szituációban, amikor az ügynök „rajtaütése” következtében a fogyasztónak nem áll módjában alaposan átgondolni a szerződési ajánlatot. Ez a körülmény a kezes esetében is fennállhat, méghozzá függetlenül attól, hogy a biztosított főkötelelem alanya fogyasztó-e vagy sem; vagyis az irányelv hatálya kiterjed a kezesre, amennyiben a kezességet fogyasztói minőségében vállalja el.¹¹ Más vélemények szerint azonban a kezes megfelelő védelemben részesítik a kezességre vonatkozó és általános polgári jogi szabályok, nevezetesen a jó erkölcsbe ütköző szerződés [sittenwidriges Rechtsgeschäft, 138. § (1) BGB], a szerződés megtámadhatósága kényszer és fenyegetés címén (123. § BGB), valamint a kezességvállalás írásbelisége (766. § BGB); továbbá meghatározó szerepet játszik, s így a fogyasztóvédelmi norma szükségességét kioltja a kezes személyes motiváltsága, vagyis az a tény, hogy közel áll a főkötelezethez.¹² Martis ezzel szemben kifejti, hogy az írásba foglalási kötelezettség még nem védi a kezeset a rajtaütészerű szerződéskötés veszélyeitől, másrészt pedig - ahogy azt az Európai Bíróság is megállapította - az irányelv által követett fogyasztó fogalom sem feltétlenül korlátozódik a vevőre, ami szintén az alkalmazhatóság mellett szól.¹³

Az irányelvek általában minimumkövetelményeket határoznak meg, így elvileg nem lenne akadály, hogy a tagállam a hatékonyabb fogyasztóvédelem jegyében olyan belső jogszabályt alkosson, ami például a kezességre is kiterjed.¹⁴ Ez valóban így van, a vonatkozó német jogszabály szövege azonban nem így szól, hanem az irányelvhez igazodik. A gordiusi csomót tehát nem sikerült elvágni a szubszidiaritás elvének kardjával.

Lehet érvelni azzal is, hogy a kezesség és az egyetemleges felelősségvállalás (Schuldbeitritt) között csak fokozatbéli különbség van, a két jogintézmény funkcionálisan megegyezik - gyakran csupán a véletlenül múlik, hogy kezességet, vagy egyetemleges felelősségvállalást kötnek-e ki a felek. S ha ez így van, akkor az irányelvet és a nemzeti jogszabályokat a kezességre is alkalmazni kell, mivel a bírói gyakorlat az egyetemleges felelősségvállalást az irányelv hatálya alá tartozónak fogadja el.¹⁵ Ezzel szemben a német Legfelsőbb Bíróság egy másik ügyben arra az álláspontra helyezkedett, hogy az egyetemleges felelősség és a kezesség között fontos dogmatikai eltérések vannak, nevezetesen az egyetemlegesen kötelezett bármikor felhívható a teljesítésre, ő egyenrangú, önálló adós, függetlenül attól, hogy kötelezett társa tud-e és akar-e teljesíteni. A kezes főszabály szerint azonban csak akkor köteles teljesíteni, ha a főkötelezettel szemben a követelést nem lehet érvényesíteni és a végrehajtás is sikertelen volt. A kezes felelőssége tehát feltételes felelősség, pozíciója így „távolabb esik” a hitelezőtől, mint az egyetemlegesen kötelezetté.¹⁶

Összegzésképpen elmondható, hogy az Európai Bíróság, amellett, hogy alapvető érveket talált helyesnek, amelyek az irányelv kezességre történő alkalmazhatósága mellett szólnak, valójában megkerülte a kérdést. Az irányelv hatálya alól az alapügylet nem-fogyasztói jellegére hivatkozással zárta ki a kezességet, holott a rajtaütészerű szerződéskötés veszélyei ugyanúgy fenyegetik a kezeset, mint az egyértelműen az irányelv hatálya alá tartozó más jogügylet alanyát, mégpedig függetlenül attól, hogy az alapügylet kötelezettje fogyasztói minőségében járt-e el, illet-

ve ő maga is házaló ügynök közvetítésével kötötte-e a szerződést. A döntés mindamelllett a kezességet szolgáltatásnak tekinti az irányelv hatálya szempontjából, ami szintén megkérdőjelezhető, hiszen az irányelv megalkotásakor minden bizonnyal a tipikus szolgáltató-fogyasztó kapcsolatot tekintették irányadónak, s nem a gyakran személyes ismeretségen alapuló, szívességi jellegű kezességet. Az irányelv tehát ezen az alapon nem, hanem csak analógia útján alkalmazható a kezességre, úgy viszont a többségi vélemény szerint a fentebb ismertetett érvek értelmében alkalmazni is kell.¹⁷

A kezesség és a fogyasztói kölcsön

A fogyasztói kölcsönszerződések tekintetében hasonló kérdések merülnek föl. A német Legfelsőbb Bíróság az első elé kerülő ügyben, hasonlóan a Dietzinger ügryhöz, formális okokból utasította el a keresetet, vagyis megállapította, hogy a fogyasztói kölcsönről szóló irányelv, illetve törvény előírásai nem alkalmazhatók az olyan kezességi szerződések tekintetében, amelyek nem fogyasztói kölcsönt biztosítanak.¹⁸ Az Európai Bíróság azonban tovább ment, s a kezességet teljes egészében kizárta az irányelv tárgyi hatálya alól.¹⁹

A fő érv az irányelv alkalmazása ellen a tárgyi hatály megfogalmazása, mely szerint az a fogyasztói kölcsönszerződésekre és a kölcsönközvetítési szerződésekre terjed ki, nevezetesen a kölcsönre, a halasztott fizetésre és más, ehhez hasonló finanszírozási segítségnyújtásra.²⁰ A kezesség sem a normaszöveg nyelvtani, sem logikai, sem rendszertani értelmezése folytán nem tartozik e fogalmak egyikébe sem.²¹ Az analógiának persze ez nem lenne akadálya, de számos más érv is ellene szól. Az Európai Bíróság a fogyasztói kölcsön tekintetében másként érvelt, mint a házaló kereskedés kapcsán tette. Vagyis az a tény, hogy a jogalkotó nem szabályozta az irányelvben a járulékos ügyleteket, s hogy a biztosítékok keretében csak a hitelező és a fogyasztó között fennálló biztosítékokra írt elő rendelkezéseket, egyben azt is jelenti, hogy nem kívánja alkalmazni az irányelvben foglaltakat a kezességre.²²

A kezeset, aki általában valamilyen személyes ismeretség alapján áll az adós mellé, nem igazán érdeklik a fogyasztói kölcsönről szóló törvényben előírt, a fogyasztó részére nyújtandó információk. Valójában csak a fogyasztó/adós teljesítési képessége releváns számára. Így nincs értelme a kezeset is tájékoztatni mindarról, amit a fogyasztói kölcsön törvény előír.²³ Elállási jog sem illetheti meg a kezeset, mivel nem fogyasztói magatartása révén jut a hitelhez, helyesebben hitelben egyáltalán nem részesül, hanem személyes motiváció által vezérelve áll a főkötelezett mögé.²⁴

Az ellenértékkel, a tagállami autonómiával, a kezes egyéb polgári jogi védelmi eszközeivel, valamint az egyetemleges felelősségvállalással kapcsolatos érvek és ellenérvek természetesen e kérdéskör kapcsán is elhangzanak.

Peter Ulmer Professor az ítélethez fűzött kommentárjában a döntés elfogadása mellett kifejti, hogy a kezesség formai követelményei (766. § BGB) kiegészítésre szorulnak. A fogyasztói kölcsönről szóló törvény, különösen a tájékoztatási kötelezettség és elállási jog kettős célt szolgál. Egyfelől gondolkodási időt biztosít a fogyasztó számára, hogy kedvezőbb hitellehetőségeket keressen, másrészt a fogyasztó figyelmeztetésére irányítja, figyelmezteti, hogy ne vállaljon túl nagy anyagi terheket. A kezes szempontjából az első célkitűzés semmilyen szerepet nem játszik, mivel a kezes a főkötelezettért áll helyt, és általában nem kívánja vizsgálni, hogy van-e kedvezőbb hitellehetőség. A második célkitűzés (figyelmeztetési funkció) azonban a kezes számára is releváns lehet. Igaz ugyan, hogy a fogyasztói kölcsön törvényben meghatározott információk többsége a kezes számára érdektelen, ám három adat igenis fontos lehet, nevezetesen a hitel teljes összege, a kamat és az egyéb költségek mértéke, valamint a visszafizetés, törlesztés módja.

A szerző ezeket az információkat a BGB 766. §-ba (a kezességvállalás írásba foglalása) javasolja integrálni, a fogyasztói köl-

csőnről szóló törvény kezességre történő alkalmazását azonban a többségi véleményhez hasonlóan elveti. A BGB kötelmi jogi fejezete szintén reform előtt áll, s még nem tudható, hogy a Szövetségi Igazságügyi minisztérium elfogadja-e ezt a javaslatot.

Összességében az Európai Bíróság állásfoglalása helytállónak tűnik. Ugyanakkor felmerül a kérdés, miben különbözik a fogyasztói kölcsön esete a házaló kereskedéstől, ahol a többségi vélemény szerint az irányelv és a törvény alkalmazható a kezességre is. Belátható, hogy a kezes is kerülhet rajtaütésszerű szerződéskötési helyzetbe, lehet ügynök „áldozata”, tehát a szerződéskötés körülményei között van egy olyan sajátos elem, amely úgymond jelentősebb, hangsúlyosabb, mint a kezesség járulékos jellege. Az analógiát ez alapozza meg. A fogyasztói kölcsön esetében nem lehet ilyen különleges szerződéskötési körülményről beszélni.

Martis fogyasztóvédelemről szóló munkájában felvet néhány technikai jellegű problémát, amelyek nemcsak a kezesség, hanem az egyetemleges felelősség esetén is felmerülhetnek. Nevezetesen kinek kell tennie az elállási nyilatkozatot, kivel kell közölni a felmondást a szolgáltató részéről az adós késedelmes fizetése esetén? A főkötelezettel, az egyetemlegesen felelős összes adóssal, a kezessel, netán mindannyiukkal? Ezekre a kérdésekre a német jogtudomány és bírói gyakorlat sem adott még egységes választ.²⁵

Konklúziók a magyar jogalkalmazó számára

Mint az már említésre került, a magyar bíróságok még nem foglaltak állást abban a kérdésben, hogy alkalmazni kell-e a házaló kereskedésre, illetve a fogyasztói kölcsönökre vonatkozó előírásokat a kezességre, vagy sem. Előbb-utóbb azonban felbukkanhat ez a probléma.

A házaló kereskedésről szóló kormányrendelet 1. § (1) bek.-e szerint a rendelet hatálya kiterjed minden olyan szerződésre, amelyet vásáron, piacon, vásárcsarnokon, az eladó üzletén, telephelyen kívül, illetve annak hiányában így különösen a fogyasztó lakásán vagy munkahelyén kötnek meg, kivéve, ha a szerződéskötést a fogyasztó kezdeményezte. E szerint a meghatározás szerint a jogszabály hatálya kiterjedhet a kezességre is. Még csak analógiára sincs szükség, mivel az áruszállítás és szolgáltatásnyújtás kitétel nem szerepel a szövegben, így természetesen az sem következik a rendelet szövegéből, hogy a fogyasztó alatt kizárólag a ve-

vőt, illetve a szolgáltatást igénybe vevőt kell érteni. Ha azonban elfogadható a rendelet alkalmazhatósága a kezességre, több kérdést is meg kell válaszolni. Nevezetesen miről kell tájékoztatni a kezeset? A kezesség feltételeiről, vagy az alapügyletről is? Ha a kezes a kezességi szerződéstől eláll, milyen kihatással lehet ez az alapügyletre? Elállhat-e a kezes, ha az alapügylet kötelezettje elállási jogát elveszítette? [4. § (3)] A jogszabály szerint a fogyasztót elállási jogáról kell tájékoztatni, a kezeset tehát saját elállási jogáról. A kezesség és az alapügylet összefüggését illetően az mondható el, hogy ha a kezesség az alapügylet feltétele, akkor a kezes elállása egyben az alapügyletet is megszünteti, már amennyiben ez a bontó feltétel az alapügylet szerződésében szerepel. A gyakorlatban leginkább ez a konstrukció képzelhető el. A harmadik kérdésre a jogszabály alapján nem adható egyértelmű válasz. Valószínűleg az elállási jog ebben az esetben is megilleti a kezeset, mivel annak indoka nem az alapügylet körülményeiben rejlik, hanem a meglepetésszerű szerződéskötés alapozza meg.

A fogyasztási kölcsönre vonatkozó szabályok a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény 7. §-ban található. Eszerint a fogyasztót objektív elállási jog nem illeti meg (a magyar jogalkalmazónak tehát eggyel kevesebb dilemmával kell megküzdenie), hanem „pusztán” a szerződés semmis, amennyiben a törvény által előírt információkat nem tartalmazza. A fogyasztói kölcsön definíciója a törvény 2. § f), illetve d) pontjaiban található, nevezetesen fogyasztói kölcsön minden olyan kölcsön, részletfizetés, vagy halasztott fizetés, amelyet gazdálkodó szervezet fogyasztó részére nyújt az általa forgalmazott áru megvásárlásához, illetve az általa nyújtott szolgáltatás igénybevételéhez. E szerint a definíció szerint, a közösségi és a német joghoz hasonlóan, szintén nincs lehetőség a törvény alkalmazására a kezesség tekintetében. Megfontolandó lehet Ulmer Professzor javaslata a kezességről szóló szabályok kiegészítéséről. A Ptk. 272. § (2) értelmében a kezességvállalást a magyar polgári jog szerint is írásba kell foglalni. Beiktatható lenne ide egy utaló szabály, mely szerint fogyasztói kölcsön esetén a megállapodásnak az 1997. évi CLV. törvény 7. § b) (az ellenszolgáltatás összege), d) (a szerződéssel kapcsolatos összes költség), valamint g) (a részletek száma, összege, törlesztési időpontok) pontjában foglaltakat tartalmaznia kell. A német jogtudomány tapasztalatai a Ptk. kodifikáció szempontjából is megfontolást érdemelnek.

Fuglinszky Ádám

JEGYZETEK

- 1 Amszterdami Szerződés, 12. cikkely, illetve melléklet.
- 2 Gesetz über den Widerruf von Haustürgeschäften und ähnlichen Geschäften vom 16. Januar 1986. (Bundesgesetzblatt I., 955. old.)
- 3 Verbraucherkreditgesetz vom 17. Dezember 1990. (Bundesgesetzblatt I. 940. old.)
- 4 Vékás Lajos: Elméleti és szerkezeti előkérdések az új Polgári Törvénykönyvhöz, Jogtudományi Közlöny 2000. 2. szám, 41-51. old.
- 5 Das Bürgerliche Gesetzbuch wird von Grund auf reformiert - Proteste gegen geplante Verlängerung der Garantiefrist auf das Sechsfache / Joachim Jahn berichtet, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Nr. 223., 2000. szeptember 25., 19. old., a törvénytervezet és indoklása megtalálható a www.bmj.bund.de honlapon.
- 6 Az Európai Bíróság 1998. március 17-i ítélete - Rs. C-45/96 - Bayerische Hypotheken- und Wechselbank AG / Edgar Dietzinger in: Anwendbarkeit der Haustürwiderrufrichtlinie auf Bürgschaftsverträge, Neue Juristische Wochenschrift (továbbiakban NJW) 1998. Heft 18, 1295. old.
- 7 NJW 1998. Heft 18, 1296. old., ld. az ítélet 12., 13., 14., 19. pontjait.
- 8 NJW 1998. Heft 18, 1296. old., ld. az ítélet 16., 20. pontjait.
- 9 NJW 1998. Heft 18, 1296. old., ld. az ítélet 12. pontját.
- 10 Martis, Rüdiger: Verbraucherschutz - Verbraucherkredit- und Haustürwiderrufgesetz - Systematische Darstellung, München. 1998., C. H. Beck, 187. old.

- 11 Maitis, id. mű 187-188. old.
- 12 Wenzel, idézi Martis, id. mű 188. old.
- 13 Maitis, id. mű 188. old.
- 14 Ezen a véleményen van Carsten Schäfer. - Elhangzott a Ruprecht Karls Egyetem fogyasztóvédelmi szemináriumán, 2000. október 23.
- 15 Martis, id. mű 16. old.
- 16 A német Legfelsőbb Bíróság 1998. április 21-i ítélete IX ZR 258/97 Stuttgart in: Bürgschaft für gewerblichen Kredit und VerbrKG, NJW 1998., Heft 27., 1939-1942. old., ld. az ítélet II/2.C. pontját.
- 17 Ezen a véleményen van Matthias Casper is. - Elhangzott a Ruprecht Karls Egyetem fogyasztóvédelmi szemináriumán, 2000. október 23.
- 18 NJW 1998., Heft 27., 1939-1942. old.
- 19 Az Európai Bíróság 2000. március 23-i ítélete - Rs. C-208/98 Berliner Kindl. / Siepert in: Juristenzeitung (továbbiakban JZ) 2000. Heft 15-16. 780-782. old.
- 20 87/102/EGK sz. irányelv 1. cikkely (1)-(2) bek.
- 21 JZ 2000. Heft 15-16. 780-782. old., ld. az ítélet 17. pontját.
- 22 JZ 2000. Heft 15-16. 780-782. old., ld. az ítélet 19. pontját.
- 23 NJW 1998., Heft 27., 1939-1942. old., ld. az ítélet II/4. pontját.
- 24 JZ 2000. Heft 15-16. 780-782. old., ld. Prof. Peter Ulmer megjegyzéseit az ítélethez. 782. old. III/1. pont
- 25 Martis, id. mű 83., 133. old.